

**YÂSÎN SURESİNDE BELÂGAT UYGULAMALARI
(İBN ‘ÂŞÛR VE SÂBÛNÎ ÖRNEĞİ)**

Rumeysa GÖZÜN

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri

Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Lütü ÖZBEY

2024

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**YÂSİN SURESİNDE BELÂGAT UYGULAMALARI (İBN ‘ÂŞÛR VE SÂBÛNÎ
ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rumeysa GÖZÜN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Lütfi ÖZBEY

BAYBURT - 2024

KABUL VE ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Lutfi ÖZBEY danışmanlığında, Rumeysa GÖZÜN tarafından hazırlanan “Yâsîn Suresinde Belâgat Uygulamaları (İbn ‘Âşûr ve Sâbûnî Örneği)” başlıklı bu çalışma, Savunma Tarihi tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Abdussamet VARLI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Lutfi ÖZBEY

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fikri GÜNEY

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Murat KUL
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Lütfi ÖZBEY danışmanlığında hazırlamış olduğum “Yâsîn Suresinde Belâgat Uygulamaları (İbn ‘Âşûr ve Sâbûnî Örneği)” başlıklı tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

08.07.2024

Rumeysa GÖZÜN

ÖN SÖZ

Bu tezi hazırlamamda ve konusunun seçiminde benden yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Lütfi ÖZBEY'e, değerli katkıları ve görüşlerinden dolayı Doç. Dr. Abdussamet VARLI'ya, Arapça bilgisinden yararlandığım kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Mahmut GÖZÜN'e teşekkürlerimi arz ederim.

Rumeysa GÖZÜN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YÂSÎN SURESİNDE BELÂGAT UYGULAMALARI (İBN ‘ÂŞÛR VE SÂBÛNÎ ÖRNEĞİ)

Rumeysa GÖZÜN

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Lütfi ÖZBEY

Bayburt-2024, Sayfa: 126

Kur'an-ı Kerîm, indirildiği günden itibaren Müslümanlar tarafından daha iyi anlaşılabilmesi adına ciddi gayretler sarf edilmiştir. Hiç şüphesiz Kur'an'ı daha iyi anlayabilmenin temel şartı, tefsir ilminin yanısıra Arap dili ve belagatına hâkim olmaktır. Belagat ilmi her ne kadar oluşumu ve sistemleşmesi itibari ile diğer İslami ilimlere nazaran biraz geç kalmış olsa da Kur'an-ı Kerîm'i daha iyi anlama hususunda çok gerekli olduğu hakikati sebebiyle kısa sürede sistematik hale gelerek İslami ilimler arasında hak ettiği yeri almıştır. Kur'an'ı Kerîm, indirildiği ortam göz önünde bulundurulduğunda edebiyat alanında zirve noktada bulunan o günkü Arap toplumuna edebî ve belagî manada meydan okuduğu bir hakikattir. Dolayısıyla i'câzu'l-Kur'an'ın net bir şekilde anlaşılmasının önemi bağlamında Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi birçok müfessir, Kur'an-ı Kerîm'i tam ve doğru olarak tefsir edebilmenin yolunun belagat ilmini iyi bilmekten geçtiğini vurgulamıştır. Bu sebeple klasik ve modern birçok tefsirde belagat uygulamalarına geniş yer verilmiş ve ayetler tefsir edilirken belagî nüktelere değinilmiştir. Bu çalışmada Tunus'lu ilim ve fikir adamı, müfessir İbn ‘Âşûr'un (1879-1973) *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı tefsiri ile Suriyeli çok yönlü bir âlim olan çağdaş müfessir Sâbûnî'nin (1930-2021) *Safvetü't-Tefâsîr* adlı eseri Yâsîn suresi özelinde belagat uygulamaları açısından mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Araştırmanın neticesinde bahsi geçen iki tefsirin edebi sanatları icra noktasında üslûp ve yöntemleri mercek altına alınmıştır. Sure, bu iki tefsir özelinde belagat ilminin ana başlıkları olan me'ânî, beyân ve bedî' ilimleri açısından incelenmiş; ortaya çıkan belagî nükteler ve anlam farklılıkları tespit edilerek izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Yâsîn, belagat, İbn Aşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, Sabûnî, Safvetü't-Tefâsîr.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

RHETORIC PRACTICES IN THE SURAH OF YASIN (EXAMPLE OF IBN ASHUR AND SABUNI)

Rumeysa GÖZÜN

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Lütfi ÖZBEY

Bayburt-2024, Pages: 126

The Holy Quran has been tried to be better understood by Muslims since the day it was sent down. Undoubtedly, the basic condition for better understanding the Quran is to master the Arabic language and rhetoric, as well as the science of tafsir. Although the science of rhetoric was a little late compared to other Islamic sciences in terms of its formation and systematization, it became systematic in a short time and took its deserved place among the Islamic sciences due to the fact that it is very necessary for a better understanding of the Holy Quran. It is a fact that the Holy Quran rhetorically challenged the Arab society of that day, which was at the peak in the field of literature, considering the environment in which it was sent down. Therefore, in the context of the importance of clearly understanding the Qur'an, many commentators such as Zamakhshari (d. 538/1144) emphasized that the way to fully and accurately interpret the Qur'an is through knowing the science of rhetoric well. . For this reason, rhetorical practices have been widely included in many classical and modern tafsir, and rhetorical wit has been mentioned while interpreting the verses. In this study, the commentary titled *et-Tahrîr ve't-tenvîr* by the Tunisian scientist and intellectual, commentator İbn 'Âşûr (1879-1973) and the contemporary commentator Sâbûnî (1930-2021), a versatile Syrian scholar, titled *Safvetü'*. His work named *t-Tafâsîr* has been discussed comparatively in terms of rhetorical practices, specifically the Surah Yasin. As a result of the research, the styles and methods of the two mentioned commentaries in terms of performing literary arts were examined. In the context of these two tafsir, the surah was examined in terms of the sciences of *me'ani*, *beyân* and *bedî'*, which are the main headings of the science of rhetoric; The rhetorical jokes and differences in meaning that emerged were identified and explained.

Key Words: Tafsir, Yâsin, rhetoric, İbn Ashur, *et-Tahrir ve't-tanwîr*, Sabunî, *Safvetu't-Tafasir*.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
BEYANNAME	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Önemi	2
Araştırmanın Amacı	3
Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. MÜELLİFLERİN HAYATLARI VE YÂSİN SURESİ	6
1.1. İBN ‘ÂŞÛR’UN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	6
1.1.1. İsmi ve İlmi Şahsiyeti	6
1.1.2. Hocaları ve Talebeleri	8
1.1.3. Eserleri.....	9
1.1.3.1. et-Tahrîr ve’t-Tenvîr.....	9
1.1.3.2. Makâsıdü’ş-şerî’ati’l-islâmiyye.....	10
1.1.3.3. Eleyse’s-subhu bi karîb	11
1.1.3.4. Usûlü’n-nizâmi’l-ictimâ’î fi’l-İslâm.....	11
1.1.3.5. Keşfü’l-muğattâ fi’l-me’ânî ve’l-elfâzi’l-vâkı’a fi’l-Muvatta’	11
1.1.3.6. en-Nazarü’l-fesîh ‘inde medâyiki’l-enzâri fi’l-Câmi’i’s-sahîh	11
1.1.3.7. Tahkikâtun ve enzârun fi’l-Kur’ân ve’s-Sünne	11
1.1.3.8. Usûlü’l-inşâ’ ve’l-hitâbe.....	11
1.1.3.9. Mûcezü’l-Belâğa	12
1.1.3.10. el-Vakf ve âsâruhû fi’l-İslâm.....	12
1.1.3.11. Şerhu’l-mukaddimeti’l-edebîyye li-şerhi’l-İmâm el-Merzûkî ‘alâ dîvânî’l-Hamâse li-Ebî Temmâm	12
1.1.3.12. Kıssatü’l-Mevlid.....	12
1.1.3.13. Hâşiyetü’t-tavzîh ve’t-tashîh li-müşkilâti kitâbi’t-tenkîh ‘alâ şerhi tenkîhi’l-fusûl fi’l-usûl li-Şihâbiddîn el-Karâfî.	12
1.1.3.14. Nakdün ‘ilmiyyün li-kitâbi’l-islâm ve usûli’l-hükm.	12
1.1.3.15. Şerhu kasîdeti’l-A’şâ el-Ekber.	13
1.2. SÂBÛNÎ’NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	14
1.2.1. İsmi ve İlmi Şahsiyeti	14
1.2.2. Hocaları ve Talebeleri	16
1.2.3. Eserleri.....	17
1.2.3.1. Safvetü’t-Tefâsîr.....	17
1.2.3.2. Revâi’u’l-beyân tefsîru âyâtî’l-ahkâm.....	18
1.2.3.3. Kabesun min nûri’l-Kur’âni’l-Kerîm	19
1.2.3.4. Muhtasaru-İbni Kesîr.....	19
1.2.3.5. et-Tibyan fi ulûmi’l-Kur’ân.....	19

1.2.3.6. Tahkîku tenvîri'l ezhân min tefsîr-i Rûhû'l-Beyân	19
1.2.3.7. Muhtasarı tefsîri't-Taberî.....	19
1.3. YÂSÎN SURESİ VE MUHTEVASI	21
1.3.1. Yâsîn Sûresi.....	21
1.3.1.1. Sûrenin nüzul süreci	21
1.3.1.2. Surenin muhtevası	22
1.3.1.3. Yâsîn suresinin fazileti	24
İKİNCİ BÖLÜM	26
2. BELAGAT İLMİ VE YÂSÎN SÜRESİ'NDE BELÂGAT UYGULAMALARI	26
2.1. YÂSÎN SÜRESİ'NDE MEÂNÎ UYGULAMALARI.....	27
2.1.1. Haber	28
2.1.1.1. İbtidâî haber.....	28
2.1.1.2. Talebî haber	29
2.1.1.3. İnkârî haber.....	29
2.1.2. İnşâ	31
2.1.2.1. Talebi inşa	31
2.1.3. Kasr.....	55
2.1.3.1. Kasrın unsurları	56
2.1.3.2. Kasr yapma yolları.....	56
2.1.3.3. Kasrın çeşitleri.....	59
2.1.3.4. Yâsîn sûresinde kasra dair örnekler.....	61
2.1.4. Îcâz.....	64
2.1.5. İtnâb.....	67
2.1.6. Musâvât	68
2.2. YÂSÎN SÜRESİNDE BEYAN UYGULAMALARI	70
2.2.1. Beyan İlminin Konuları.....	72
2.2.1.1. Teşbih	72
2.2.1.2. Hakikat ve mecaz.....	80
2.2.1.3. İstiare	88
2.2.1.4. Kinaye.....	95
2.3. YÂSÎN SÜRESİNDE BEDÎ' UYGULAMALARI.....	101
2.3.1. Muhassinât-I Lafzîyye (Lafızla İlgili Süsleme Sanatları)	102
2.3.1.1. Cinâs	102
2.3.1.2. Seci	105
2.3.2. Muhassinât-ı Ma'neviyye (Mana ile İlgili Süsleme Sanatları).....	107
2.3.2.1. Tıbâk.....	107
2.3.2.2. Mukabele	110
SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	114
ÖZ GEÇMİŞ	126

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
b.	: Bin, ibn, (oğlu)
b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
bnt.	: Binti (kızı)
bs.	: Basım
c	: Cilt
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak.	: Fakültesi
H	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
md.	: Madde
No	: Numara
ö.	: Ölüm Tarihi
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
y.y.	: Yayıncı yok
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Allah Teâlâ tarafından insanlara gönderilmiş olan Kur'an-ı Kerîm, tarih boyunca Müslüman âlimlerin ilgi odağı olmuş ve daha iyi anlaşılabilmesi için ellerinden gelen gayreti sarfetmişlerdir. Kur'an-ı Kerîm'in içerdiği ilahi mesajı doğru anlayabilmek için yapılan çalışmalar ve sarfedilen çabalar neticesinde farklı ilim dalları ortaya çıkmıştır. Bunların başında yer alan tefsir ilminden sonra hiç şüphesiz belagat ilmi gelmektedir. Belagat ilminin en önemli amacı, Kur'an-ı Kerîm'in mesajlarının insanlar tarafından en doğru ve en güzel şekilde anlaşılmasını sağlamaktır.¹

Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönem göz önüne alındığında belagat ve fesahatin zirvede olduğu, şiir okuma panayırıların düzenlendiği, mu'allakât şiirlerinin ön planda olduğu, hitabet sanatının yazıdan çok daha etkili sayıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.² Bu yüzden bu topluma gönderilecek olan kutsal kitabında onların dil zevkine hitap etmesinin gerekli olduğu aşikârdır. Nitekim dönemin Arap toplumunda belagat konusunda zirve yapmış isimler, vahyin nüzülü ile Kur'an'ın icazı ve nazmı karşısında hayretler içerisinde kalmış ve adeta büyülenmişlerdir. Bu konuda dönemin edebiyat alanında öne çıkan simalarından olan Velîd b. Muğîra (ö. 1/622) kendisi gayr-ı müslim olmasına rağmen Kur'ân'ın belagatına hayran kaldığını şu sözleri ile ifade etmiştir:

وَاللّٰهُ لَقَدْ سَمِعْتُ مِنْ مُحَمَّدٍ كَلَامًا مَا هُوَ مِنْ كَلَامِ الْإِنْسِ وَلَا مِنْ كَلَامِ الْجِنِّ إِنَّ لَهُ لَخَلَاوَةً وَإِنَّ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةً وَإِنَّ أَغْلَاهُ لَمُتَمَرٌّ وَإِنَّ أَسْفَلَهُ لَمُعْدِقٌ وَإِنَّهُ يَعْلُو وَمَا يُعْلَى

“Vallahi Muhammed'den ne insan ne de cin sözüne benzemeyen sözler duydum. Onun sözlerinin tadına kesinlikle doyum olmuyor. Lezzetini ifade etmek mümkün değil. İfade gücü öylesine yüksek ki hem üstü meyveli (tatlı), hem de altı zengin (anlam yüklü)! Sanki o sözler her sözün fevkinde, diğer sözler ise o sözlerin altındadır.” Bir başka rivayette ise وَمَا هَذَا بِقَوْلِ الْبَشَرِ şeklinde *“Bu (işittiğim sözler) beşer sözü olamaz”* ifadesini kullanmaktadır.³

Belagat ilminin ortaya çıkmasında insanların Kur'an-ı Kerîm'i daha iyi anlamaya çalışmaları en temel rol olarak kabul edilebilir. “Belagat'ın ustası” lakabıyla bilinen Abdülkâhir el-Cürcânî⁴ (ö. 471/1078-79) dönemine kadar belagat ilmine dair yazılan eserlerin çoğu Kur'an'ın mucizeliğini ve i'cazını insanlara aktarmak amacıyla kaleme alınmıştır.

¹ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380.

² Süleyman Tülücü, “Muallakât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005).

³ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1422/2002), 10/72.

⁴ Abdülkâhir el-Cürcânî hakkında detaylı bilgi için bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Abdülkâhir el-Cürcânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/247-248.

Cürcânî ise, kendisinden önceki birçok belagat âliminin ilminden istifade etmiş olup belagat ilmine yeni bir ivme kazandırmıştır. Günümüze kadar belagat alanında araştırma yapan birçok kişi Cürcanî'nin metodunu izlemiş ve onun sözlerinden istifade etmiştir.⁵

Belagate dair uygulamalarda sıklıkla başvuru eserlerin başında Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı eseri gelmektedir. Zemahşerî, eserinin mukaddimesinde Kur'an'ı tefsir etmenin zor bir iş olduğuna ve bu işi iyi yapmak isteyen kimsenin Arap dili ve belagatinin ana konuları olan meani ve beyan ilimlerini iyi bilmesi ve zihin gücünün de güçlü olması gerektiğine işaret etmiştir.⁶ Bu itibarla belagat ilminin Zemahşerî ile birlikte olgunlaşıp kemale erdiği söylenebilir. Ayrıca Zemahşerî, Cürcanî'nin temellerini atmış olduğu belagat ilmini ayetlere uygulayıp bu ilmi zirveye taşımış bir müfessir olma özelliği ile ön plana çıkmış bir âlimdir.⁷

Müfessirler, bu şekilde temelleri atılan belagat ilmine eserlerinde geniş yer vermeye başlamışlar ve netice olarak Kur'an'ı anlamakta bir usûl haline gelen bu durum günümüze dek uygulanagelmıştır. Bu çalışmada modern dönem tefsircilerinden olan Muhammed b. 'Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* ve Suriyeli çağdaş müfessir Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr* adlı eserlerinde Yâsîn sûresi özelinde belagat uygulamaları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. İbn 'Âşûr ve Sâbûnî, kendilerinden önceki önemli tefsir ve belagat âlimlerinin eserlerinden yararlanmışlar ve telif ettikleri tefsirlerinde bu bilgileri yeni bir üslup ve perspektifle değerlendirmek suretiyle bu bilgilere geniş bir şekilde yer vermişlerdir.

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an'ı Kerîm indirilmeye başlandığı günden itibaren öncelikli olarak muhatabı olan sahabiler, ilerleyen süreçte ise günümüze kadar gelen insanlar onu daha iyi anlayabilmek için çaba sarf etmişlerdir. Hiç şüphesiz bu Kur'an'ı Kerîm'i anlama gayesine matuf olarak yoğun mesai sarf edenlerin başında tefsir ve belagat âlimleri gelmektedir. Tefsir ve belagat ilminin birbirinden ayıramayacağını, iyi ve doğru bir tefsir yapabilmek için öncelikle sarf, nahiv, lügat ve belagat ilimlerini iyi bilmenin gerekli olduğunu hem tefsir hem de belagat âlimleri defalarca vurgulamıştır. Bu ilimlere tam olarak vakıf olunmadan yapılan tefsirlerin hata ile malul olma ihtimallerinin yüksek olduğu bir gerçektir.

⁵ Cürcânî hakkında detaylı bilgi için bk. Semira Karuko, "El-Cürcânî'nin Belağat İlminde El-Beyan ve't Tebyin'in İzleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/2 (Aralık 2018), 79-92.

⁶ Keşşâf tefsiri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Özek, "el-Keşşâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/329-330.

⁷ Zafer Akyüz, "Belagat İlminin Kur'an-ı Kerîm'in İ'câz ve Tefsir Araştırmalarına Etkisinin Tarihi Seyri" 2 (2020), 229.

Kur'ân'ı Kerîm'i insanların daha iyi anlayabilmesi için âlimler adeta seferber olup kimisi hacimli kimisi ise daha kısa ve özet mahiyetinde eserler kaleme almışlardır. Onların bu gayretli ve özverili çalışmaları eserlerinin çok eski olmasına rağmen günümüze kadar ulaşmasına vesile olmuştur. Bu çalışmada iki çağdaş müfessirin biri hacimli diğeri ise özet mahiyetinde olan eserlerinden Yâsîn Suresi'ndeki belagat uygulamaları mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Bu çağdaş müfessirlerden birincisi Tunus'lu ilim ve fikir adamı olan Muhammed Tâhir İbn 'Âşûr (1879-1973)'dur. Müellif otuz dokuz yıl süren özverili çalışması neticesinde otuz ciltlik hacimli bir eser telif edip ilim dünyasının hizmetine sunmuştur. Diğer müfessir ise, aslen Suriyeli olup uzun yıllar Mekke-i Mükەرreme'de ikamet eden çağdaş müfessir Muhammed Ali es-Sâbûnî (1930-2001)'dir. Kadim eserlerin adeta özeti mahiyetinde olan bu eser kısa olmasına rağmen birçok belağî ve lügavi unsuru bünyesinde barındırması sayesinde ilim dünyasında muteber bir eser haline gelmiştir. Araştırmada İbn 'Âşûr'un *et-Tahrîr ve-Tenvîr* adlı eseri ile Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr* adlı eserindeki belagat uygulamalarını Yâsîn suresi özelinde belagatin ana başlıkları olan meânî, beyân ve bedî ekseninde incelenerek mukayesesi yapılmaya çalışılacak, varsa farklı hususlar ortaya konmaya gayret edilecektir.

Araştırmanın Amacı

İbn 'Âşûr ömrünü ilme adanmış ve yoğun meşguliyeti olmasına rağmen çok hacimli bir eser telif etmiştir. Eseri incelendiğinde sadece belağî uygulamalara değil, farklı ilim dallarından da ayrıntılı bilgilere yer verdiği görülmektedir. Örneğin belağî tefsir olmasına rağmen yer yer kıraat ilmi ile ilgili olan ayetlerin farklı okunuş vecihlerine de detaylı bir şekilde temas etmiştir. Ayetlerin manasını açıklamaya başlamadan önce kelimelerin iştikakı üzerinde durmuş ve ayetlerde geçen edatlar hakkında bilgiler vermiştir. Çalışmada İbn 'Âşûr'un kapsamlı ama gereksiz uzatmalardan kaçınılarak yazılan tefsirini bir nebze olsun ilim yolcularına tanıtmak ve içindeki belağî uygulamaları inceleyip araştırmacıların hizmetine sunmak hedeflenmiştir. Aynı şekilde Sâbûnî'nin kısa ve özet mahiyetinde belağî unsurları barındıran eserindeki incelikleri mukayeseli bir şekilde incelenip ortaya çıkan farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Kur'ân'ı Kerîm, baştan sona veciz ve muciz ifadelerle dolu, nazmı ve belagati karşısında indirildiği toplumu ve sonradan gelen bütün Arapları benzerini inşa etme konusunda aciz bırakmış bir kitaptır. Günümüzde belagate dair pek çok kitap, yüksek lisans, doktora tezi yazılmış, panel ve sempozyumlar gibi akademik faaliyetler düzenlenmiştir. Ülkemizde ve yurt dışında İbn 'Âşûr ve Sâbûnî ile ilgili fıkıh, hadis, tefsir ve belagat alanlarında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle belagat alanında eser müellif çalışmaları, sure bazlı belagat

uygulamalarının incelenmesi ya da bizim de üzerinde çalıştığımız gibi mukayeseli tefsir ve belagat çalışmaları yapılmıştır. Araştırmamızın kaynakları olan İbn ‘Âşûr tefsirinin 30 ciltlik, Sâbûnî’nin tefsirinin ise üç ciltlik olduğu düşünüldüğünde konuyu sınırlama açısından toplumumuz tarafından çokça okunan hatta hafızalarda ezber olarak saklanan Yâsîn suresi ile sınırlandırdık. Yâsîn suresini her iki tefsirde belagatin alt kısımları olan meânî, beyân ve bedî‘ başlıkları altına detaylı bir şekilde inceledik. Tefsirlerde bulduğumuz örnekleri karşılaştırarak açıklamaya çalıştık. İbn ‘Âşûr ve eserinin Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi maddelerinde yer alırken, Sâbûnî ve eserinin henüz yer almıyor olması telafi edilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbn ‘Âşûr ve Sâbûnî ile ilgili yapılan akademik ve ilmî çalışmalar hakkında kısaca bilgi vermek gerekecektir. İbn ‘Âşûr ile ilgili yapılan çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

Tâhir b. ‘Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr isimli tefsiri, Faruk VURAL, Doktora

İbn ‘Âşûr tefsirinde belâgat uygulamaları, Osman ERTUĞRUL, Doktora

Kur’ân’ın belâgat özgünlüğü açısından Tâhir İbn ‘Âşûr’un et-Tahrîr ve't-Tenvîr isimli tefsirinin değerlendirilmesi, Mehmet ZENGİN, Doktora

İbn ‘Âşûr’un müteşâbih âyetlere yaklaşımı, Yunus TÜZÜN, Yüksek Lisans

İbn ‘Âşûr’un Hayatı, Eserleri ve Hadis Yorumculuğu (en-Nazaru’l-fasîh ve Keşfu’l-muğattâ Örneği), Halil İbrahim DOĞAN, Makale

İbn ‘Âşûr’un et-Tahrîr ve't-Tenvîr adlı eserinde hurûf-ı mukattaa’ya yaklaşımı, İzzet MARANGOZOĞLU, Makale

Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî ile ilgili yapılan çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

Muhammed Ali es-Sâbûnî’nin et-Tefsiru’l-Vâdihu’l-Müyesser adlı eserindeki tefsir metodu, Osman TOPRAK, Yüksek Lisans

Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî’nin 'Safvetüt't-Tefâsîr' adlı tefsirinde beyan, meani ve bedi : Fatiha ve Bakara sûreleri, Abdullah ÖZÜÇALIŞIR, Yüksek Lisans

Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî ve tefsirciliği, Ahmet Turan ÖZDEMİR, Yüksek Lisans

Muhammed Ali Sabuni ve tefsir metodu, İbrahim DEMİR, Yüksek Lisans

Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî ve Revâi‘u’l-Beyân, Tefsîru Ayâtî’l-Ahkâm Mine’l-Kur’ân, Musa HOP, Yüksek Lisans

Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442/ 1 Ocak 1930- 19 Mart 2021), Rabia GÖKÇE, Biyografi

Sâbûnî tefsirinde Fâtiha suresinin belâgat tahlili, Mehmet YENİCE, Makale

Görüldüğü üzere hem İbn ‘Âşûr hem de Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî ile ilgili çalışmalar yapılmış olup bu tezde Yâsîn suresi bağlamında belagat uygulamaları İbn ‘Âşûr ve Sâbûnî tefsirlerinde mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MÜELLİFLERİN HAYATLARI VE YÂSİN SURESİ

Özellikle Hem İbn ‘Âşûr’un hem de Sâbûnî’nin hayatları hakkında birçok eser ve akademik çalışma kaleme alınmış olması sebebiyle müelliflerin hem hayatları hem de ilmi kişilikleri mümkün olabilecek en kısa şekliyle ele alınmaya çalışılacaktır. Detaylı bilgi arzu edilmesi durumunda dipnotlarda verilecek kaynaklara başvurulabilir.

1.1. İBN ‘ÂŞÛR’UN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Klasik İslam tarihine bakıldığında bazı âlimlerin sahip oldukları bilgi ve donanımla çok yönlü bir ilmi geleneği temsil ettikleri görülmektedir. Hiç şüphesiz modern dönemde klasik ile çağdaş olanı harmanlayıp yeni bir üslupla kitlelere sunan büyük İslam mütefekkirlerinden birisi de Tunus’un yetiştirmiş olduğu İbn ‘Âşûr’dur. İslami ilimler, Arap dili ve belagati alanında onlarca kitap kaleme alan İbn ‘Âşûr, aynı zamanda Şam ve Kahire’deki Arap Dil Kurumlarında da üye olarak görev yapmıştır. Eğitim, yargı ve fetva alanlarında hem ilmi hem de idari görevler üstlendiği gibi Zeytûne camisinin de şeyhi olarak kabul edilmiştir.

1.1.1. İsmi ve İlmî Şahsiyeti

Tâhir b. ‘Âşûr lakabıyla meşhur olan İbn ‘Âşûr’un tam adı; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî’dir.⁸ Ataları, Fas asıllı olmalarına rağmen büyük dede olan Muhammed bin ‘Âşûr zamanında Akdenize yedi ya da sekiz kilometre uzaklıktaki başkent Tunus’a⁹ yerleşmişlerdir.¹⁰ Müfessir, 1296/1879 yılının Cemaziyel-evvel (Eylül) ayında ilim ehli bir ailede Tunus’un Mersa¹¹ adlı ilçesinde dünyaya gelmiştir.¹² İlköğrenimini Cem‘iyyetü’l-Evkâf başkanı olan babası ve anne tarafından dedesi olan dönemin başbakanı Muhammed el-Azîz Bû Attûr’un gözetimi altında tamamlamıştır.¹³ Küçük yaşta Kur’an’ı Kerim’i ezberleyip bölgenin meşhur hocalarından dersler almıştır. 1892 yılında 14 yaşında iken hem orta hem de yükseköğretim kurumu statüsünde olan Zeytûne Camii’nde resmi eğitimine başlamıştır.¹⁴ Burada okurken fark edilen üstün zekâsı ve kabiliyetinden dolayı

⁸ Ahmet Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/332.

⁹ Tunus şehri hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Kavas, “Tunus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/400-404.

¹⁰ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâr Tunûsiyye li’n-neşr, 1404), Mukaddime.

¹¹ Ahmed b. İshâk el-Ya‘kûbî, *el-Buldân* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1422), 190.

¹² İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve t-tenvîr*, Mukaddime.

¹³ Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, 19/332.

¹⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve t-tenvîr*, Mukaddime.

kendisine özel bir program uygulanan İbn ‘Âşûr, ilk olarak Sâlim Bû Hâcib’den Kastallânî’nin (ö. 923/1517) *İrşâdû’s-Sârî* adlı eserini okumuştur. Ardından İbnü’ş-Şeyh diye bilinen Ömer b. Ahmed’den Beyzâvî’nin (ö. 685/1286) *Envârü’t-Tenzîl* adlı eserini, Muhammed b. Neccâr’dan allâme Adudu'd-Din Abdurrahman el-Îcî el-Kâdî (ö.1355)'nin kelâma dair *el-Mevâkıf* adlı eserini okumuştur. İbrâhim el-Mârgînî, Muhammed b. Yûsuf, Muhammed en-Nahlî, Mahmûd İbnü'l-Hôca gibi daha pek çok âlimin derslerine devam eden İbn ‘Âşûr, iyi derecede Fransızca da öğrenerek 1899 yılında yükseköğrenimi tamamlamıştır.¹⁵

İbn ‘Âşûr 1903 yılında 24 yaşında iken Zeytûne Üniversitesi’nde ikinci derece kadrolu olarak öğretim elemanı unvanıyla göreve başlamıştır. Daha sonra “*Alışverişte Muhayyerlik*” adlı tez çalışmasıyla birinci derece öğretim görevlisi unvanına terfi etmiştir.¹⁶

İbn ‘Âşûr bir yandan Zeytûne Üniversitesi’ndeki akademik faaliyetlerini sürdürürken diğer bir yandan 1905–1932 yılları arasında Sâdikiyye Medresesi’nde 16 yıl boyunca aralıklı olarak müderrislik yapmıştır.¹⁷ Akademisyenlik yaptığı esnada üniversitede daha çok Arap dili ve edebiyatı, hadis, fıkıh usulü, hukuk felsefesi (makâsîdû’ş-şerîa) ve tefsir dersleri okutmuştur.¹⁸ İbn ‘Âşûr üniversitede tedrisata devam ederken ayrıca 1913 yılından itibaren on yıl boyunca Mâlikî kadılığı yapmıştır. 1924’te Meclis-i Şer‘î’de Mâlikî müftüsü ve başmüftü vekili, üç yıl sonra da başmüftü olarak tayin edilmiştir.¹⁹ Osmanlılar Tunus’u fethettikten sonra şeyhülislâmlık makamına sadece Hanefî başmüftü tayin edilirken bu geleneğe 1932’de son verilmesi üzerine İbn ‘Âşûr ülkedeki ilk Mâlikî Şeyhü'l-İslâm’ı olmuştur.²⁰

İbn ‘Âşûr ilk Mâlikî şeyhülislam olarak atandığı yıl, çalıştığı Zeytûne Üniversitesi’ne de rektör olarak tayin edilmiştir. Islahatçı ve reformcu yapısından dolayı rektörlüğe getirildikten bir yıl sonra üniversitede yürüttüğü ıslahat icraatlarına karşı çıkan öğrencilerden dolayı rektörlük görevinden alınmıştır. Ancak 1945 yılında tekrar rektörlük görevine getirilmiş ve 1952 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Ülkede meydana gelen olumsuz siyasi kargaşa ve huzursuzluğa rağmen yenilikçi yönünden taviz vermeyip üniversite de ıslahat hareketlerine devam ettiğinden dolayı ikinci defa rektörlük görevinden alınmış ve 1956 yılında üçüncü kez rektörlük görevine getirilmiş ve 1960 yılına kadar bu görevine devam etmiştir.²¹

¹⁵ Coşkun, “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”, 19/332.

¹⁶ Muhammed Mahfûz, *Terâcimi'l-müellifîn ve't-Tunûsiyyîn* (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1994), 3/304.

¹⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, Mukaddime.

¹⁸ Coşkun, “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”, 19/332.

¹⁹ Mahfûz, *Terâcimi'l-müellifîn*, 3/305.

²⁰ Yunus Tüzün, *İbn Âşûr'un müteşabih ayetlere yaklaşımı* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024), 7-8.

²¹ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, Mukaddime.

İbn ‘Âşûr ilmi şahsiyetinin yanı sıra ıslahatçı ve mücadeleci kişiliği ile ön plana çıkmaktadır. Tunus’un ve diğer İslam ülkelerinin batılıların sömürgesi altında olması ve sömürgecilerin bu ülkelerde yaptıkları zulüm onu derinden etkilemiştir. Gerek ülkesinin Fransa sömürgesinden kurtulması için gerekse eğitim kurumlarında yapılması gereken yeniliklerde öncü olmaya çalışmıştır. Kendisi gibi düşünen vatansever insanları da yanına alan İbn ‘Âşûr hem yurtiçinde hem de yurt dışında çeşitli eğitim faaliyetlerine katılmıştır.²²

1.1.2. Hocaları ve Talebeleri

İbn ‘Âşûr başta kendi ailesinin büyükleri olmak üzere bulunduğu bölgenin önemli hocalarından ders almıştır. Ders aldığı hocaların başında baba tarafından dedesi olan Zeytûne Üniversitesi müderrislerinden Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed b. ‘Âşûr (ö. 1284/1868) gelmektedir.²³ Asrının önde gelen sahasında meşhur üstadlardan dini ilimler, Arap dili ve grameri, belagat, beyan ve bedî‘ gibi birçok alanda ders almıştır. Ders aldığı hocalarından bazıları; Şeyh Muhammed Neccâr (ö. 1360/1941), Şeyh Sâlim Bû Hâcib (1828-1924), Şeyh Muhammed Nahlî, Şeyh Muhammed b. Yûsuf, Şeyh Ömer b. ‘Âşûr ve Şeyh Salih Şerîf’tir. İbn ‘Âşûr’un hocaları yoğun geçen hayatlarına rağmen kıymetli ve hacimli eserler yazmaktan geri kalmayıp Tunus halkına dînî, siyasi ve sosyal alanda liderlik etmişlerdir.²⁴ İbn ‘Âşûr’un hocalarından olan Şeyh Sâlim Bû Hâcib, Arap dili, gramer, belagat ve edebiyat alanında mutehassıs iken, Şeyh Ömer b. ‘Âşûr ise fıkıh, mantık, kelam ve felsefe alanında uzmanlaşmıştı.²⁵

İbn ‘Âşûr uzun yıllar boyunca Tunus’ta hem Zeytûne Üniversitesi’nde hem de Sâdıkiyye Medresesi’nde dersler verdiğinden dolayı pek fazla öğrenci yetiştirmiştir. Bu öğrencilerin en önemlileri; Muhammed Fadıl b. ‘Âşûr,²⁶ Abdülhamid b. Bâdis el-Cezâirî, Muhammed Habîb eş-Şâzelî, Muhammed bin Ahmed İbnu’l-Hoca,²⁷ Ebü’l-Hasan b. Şa‘ban, Zeynelabidin b. Hüseyin Muhammed Sâdık eş-Şatî eş-Şerîf’tir.²⁸

İbn ‘Âşûr, Tunus’un önde gelen ailelerinden birinin kızı olan Fâtıma binti Muhammed b. Mustafa Muhsin ile evlenmiştir. Bu evliliklerinden ikisi kız, üçü erkek olmak üzere beş çocuk dünyaya gelmiştir. Kızları Ümmü Hânî ve Safiyye erkekler ise, Zeynelabidin, Abdülmelik ve Fâdıl’dır. Hem öğrencisi hem de oğlu olan Fâdıl babası hayatteyken 1970 yılının Nisan ayında

²² Coşkun, “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”, 19/332-335.

²³ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, Mukaddime.

²⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, Mukaddime.

²⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, Mukaddime.

²⁶ Hem oğlu hem de öğrencisi olan Muhammed Fâdıl hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Coşkun, “İbn Âşûr, Muhammed Fâzıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/331-332.

²⁷ Mahfûz, *Terâcimi’l-müellifîn*, 2/244.

²⁸ Mahfûz, *Terâcimi’l-müellifîn*, 3/196.

59 yaşında iken vefat etmiştir. Cenaze namazını büyük bir metanetle babası İbn ‘Âşûr kıldırılmıştır.²⁹

İbn ‘Âşûr ilimle dolu bir hayat yaşadıktan sonra hicri 1393 Recep ayının 13’ü, miladî 1973 yılının Ağustos ayında pazar günü Tunus’ta vefat etmiş ve Tunus’ta bulunan Zellâc kabristanlığına oğlunun yanına defnedilmiştir.³⁰

1.1.3. Eserleri

İbn ‘Âşûr tefsir, hadis, Arapça, İslam hukuku olmak üzere çeşitli alanlarda eserler telif etmiş ve kırka yakın eseri yayınlanmış olan velüd bir âlimdir. Bu eserlerinden en önemlilerine kısaca şu şekilde değinilebilir:

1.1.3.1. et-Tahrîr ve’t-Tenvîr

Hacimli bir eser olan *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr’in* uzun adı, kitabın mukaddimesinde geçtiğine göre تَحْرِيرُ الْمَعْنَى السَّيِّدِ وَتَنْوِيرُ الْعَقْلِ الْجَدِيدِ مِنْ تَفْسِيرِ الْكِتَابِ الْمَجِيدِ *Tahrîrû’l-ma’ne’s-sedîd ve tenvîrû’l-‘aqli’l-cedîd min tefsîri’l-kitâbi’l-mecîd*’dir.³¹ Daha sonraları eserin uzun adı müfessir tarafından *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* olarak değiştirilmiştir.³² Kitabını yazmasındaki amacını eserinin mukaddimesinde; “Uzun yıllardan beri en büyük amacının büyük bir tefsir kitabı yazmak olduğunu, daha önce hiçbir tefsir kaynağında görmediği tespitleri bu eserinde kaleme aldığını ve belagat uygulamalarını hemen hemen bütün ayetlerde vermeye çalıştığını” dile getirmek suretiyle belirtmiştir.³³ İbn ‘Âşûr, Zeytûne Üniversitesi’nde verdiği tefsir derslerini önce *Mecelletü’z-Zeytûne* dergisinde periyodik olarak yayımlamış ve daha sonra bunları bir araya getirip eserini oluşturmuştur. Eserin sonunda verilen bilgiye göre otuz dokuz yıl altı ayda tamamlanan tefsir,³⁴ otuz cüz, on beş mücelled halinde yayımlanmıştır. İlk cüz 1956 yılında Tunus’ta basılmış, sonraki cüzler 1965–1966 yılları arasında Kahire’de basılmış, kalan bölüm 1968’den itibaren yine Tunus’ta basılmaya devam etmiştir. Tam neşri ilk defa 1984 yılında Tunus’ta gerçekleştirilmiş olup sonraki yayımlar bu basımın aynısı olarak devam etmiştir.³⁵

Bu hacimli eser Kur’ân ilimlerinden bahseden ve on bölümden oluşan uzun bir mukaddime ile başlamaktadır. Bu eser belâğî bir tefsir olduğundan dolayı İbn ‘Âşûr ayetleri açıklarken özellikle belâğatın alt başlıkları olan meânî, beyân ve bedî’ kurallarına ağırlık

²⁹ Mahfûz, *Terâcimi’l-müellifin*, 3/314.

³⁰ Mahfûz, *Terâcimi’l-müellifin*, 3/307.

³¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/8.

³² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/9.

³³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, Mukaddime.

³⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/636.

³⁵ Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Coşkun, “et-Tahrîr ve’t-Tenvîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/429-430.

vermiştir. Eser, klasik dirâyet tefsiri özelliğini barındırmakla birlikte kendine has bir iç plana sahiptir. Müellif bir sûrenin tefsirine başlamadan önce onun ismi veya isimleri hakkında bilgi verir, Mekkî yahut Medenî olduğunu, nüzûl sırasını ve nüzul sebebini, önceki sûre ile olan münasebetini belirtmektedir. Ayetleri tefsir ederken kelimeler hakkında detaylı bir şekilde lûgat bilgisi vermekte, sarf ve nahiv konuları ile ilgili kurallardan etraflıca bahsetmektedir.³⁶

et Tahrîr ve't-Tenvîr de başta Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî ve Kurtubî'nin tefsirleri olmak üzere birçok tefsir kaynağına, ayrıca hadis, fıkıh ve fıkıh usulü, kelâm, tasavvuf ve siyer kaynaklarına bolca atıflar yapıldığı görülmektedir. Bunların dışında ayetlerin daha iyi anlaşılması için sıklıkla Câhiliye devrinden itibaren Arap şiirine başvurduğu görülmektedir. Eserinde ayetlerin hemen hemen bütün kıraat vecihlerini zikretmiştir.³⁷

İbn 'Âşûr eserinde Kur'an'ın belagatına dair çok fazla uygulamaya yer verdiği gibi "Kurân'ın ilkleri" diye tercüme edilmesi mümkün olan "Mubtekerâtu'l-Kurân" adlı kullanımı ortaya atan ilk âlim olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁸

İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı eseri hakkında hem ülkemizde hem yurt dışında birçok akademik çalışmalar yapılmıştır. Hem hacimli olması hem de içeriğindeki zenginliğinden ötürü lûgat, kıraat, belagat ve şiir gibi birçok alanda araştırmacılara zengin muhteva sunmuştur. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *Kuran Yolu* adlı tefsir İbn 'Âşûr'dan bolca alıntılar yapmıştır.

1.1.3.2. Makâsîdü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye

Müellifin *Makâsîdü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye* (Tunus 1945–1946, 1978; Cezayir 1985) adlı eseri, ilim dünyasında büyük ilgi uyandıran ve üç bölümden meydana gelen bir kitaptır. Eserde İslâm hukukunda hükümlerin ana gayeleri konusu çeşitli açılardan ele alınarak tahlil edilmiş, fıkıh kültüründeki temel kavramlarla ilişkilendirilmiş, son bölümde hukukun ana gayeleri konusundaki genel teori ve kuralların muâmelât hukukunun bazı dallarına tatbiki yapılmıştır.³⁹ 23 Eylül 1977 yılında Prof. Dr. İbrahim Dönmez'in Tunus'ta katılmış olduğu bir sempozyumda bu eseri görmesi üzerine kitap Türkiye'ye getirilmiş ve Türkçe'ye kazandırılmıştır.⁴⁰ Eser Mehmet Erdoğan ve Vecdi Akyüz tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (İstanbul 1988, 1996)⁴¹

³⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/201-206.

³⁷ Coşkun, "et-Tahrîr ve't-Tenvîr", 39/335.

³⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/20, 1/74, 1/743, 3/284, 4/83.

³⁹ Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Tâhir", 19/334-335.

⁴⁰ Faruk Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr isimli eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 86.

⁴¹ Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Fâzıl", 19/334-335.

1.1.3.3. Eleyse's-subhu bi karîb

Eleyse's-subhu bi karîb (Tunus 1967, 1988). Müellif bu eserini yirmi yedi yaşında iken kaleme almış olup eserde İslâmî eğitim meseleleriyle ilgili görüşlerini geniş bir şekilde izah etmiştir.⁴²

1.1.3.4. Usûlü'n-nizâmi'l-ictimâ'î fi'l-İslâm

Usûlü'n-nizâmi'l-ictimâ'î fi'l-İslâm (Tunus 1964, 1977, 1985, 1989; Cezayir 1977). İki bölümden meydana gelen eserde kitabın yazılış amacının anlatıldığı uzun bir giriş bulunmakta olup sonra birinci bölümde fertlerin ıslah edilmesi konusu ele alınmış; inancın, düşüncenin ve amellerin düzeltilmesi, ilmî çalışma, kadınların toplumdaki yeri gibi konular işlenmiştir. İkinci bölümde toplumun ıslahı, İslâm birliği ve kardeşliği, siyasî sistem gibi konular üzerinde durulmuştur.⁴³

1.1.3.5. Keşfü'l-muğattâ fi'l-me'ânî ve'l-elfâzi'l-vâkı'a fi'l-Muvatta'

Keşfü'l-muğattâ fi'l-me'ânî ve'l-elfâzi'l-vâkı'a fi'l-Muvatta' 1975 yılında Tunus ve Cezayir'de ayrı ayrı basılmıştır. Müellif bu eserinde İmam Mâlik'in el-Muvatta' adlı kitabının şerhini yapmıştır.⁴⁴

1.1.3.6. en-Nazarü'l-fesîh 'inde medâyiki'l-enzâri fi'l-Câmi'i's-sahîh

İbn 'Âşûr'un Sahîh-i Buhârî'de izaha muhtaç gördüğü bazı konu ve kavramları açıklamak amacıyla kaleme aldığı eseridir. 1979 yılında Tunus ve Libya'da basılmıştır.⁴⁵

1.1.3.7. Tahkikâtun ve enzârun fi'l-Kur'ân ve's-Sünne

İbn 'Âşûr'a sorulan bazı sorularla bunların cevaplarını ihtiva eden eser oğlu Abdülmelik tarafından derlenerek 1985 yılında Tunus'da basılmıştır.⁴⁶

1.1.3.8. Usûlü'l-inşâ' ve'l-hitâbe

Hitabet sanatı, toplumun ıslah edilmesinde hitabetin önemi, hatip olmanın şartları ve hutbe vermenin usulleri gibi konuları ihtiva eden bu eseri 1339/1920 yılında Tunus'da basılmıştır.⁴⁷

⁴² Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Fâzıl", 19/335.

⁴³ Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Fâzıl", 19/335.

⁴⁴ Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Fazıl", 19/335.

⁴⁵ Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri, 88.

⁴⁶ Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Fazıl", 19/335.

⁴⁷ Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri, 92.

1.1.3.9. Mûcezû'l-belâğa

İçerisinde meânî, beyân, teşbih, isnad gibi belâgat konularını konularının yer aldığı küçük bir risaledir. 1932 yılında Tunus'da basılmıştır.⁴⁸

1.1.3.10. el-Vakf ve âsâruhû fi'l-İslâm

Adından da anlaşılacağı üzere kitap, İslam fıkhdında vakıf geleneğini ve vakfın önemini ele almaktadır. 1937 yılında Kahire'de basılmıştır.

1.1.3.11. Şerhu'l-mukaddimeti'l-edebîyye li-şerhi'l-İmâm el-Merzûkî 'alâ dîvânî'l-Hamâse li-Ebî Temmâm

Bu eser, meşhur Arap şair Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) klasik Arap şiir antolojisi olarak kaleme aldığı *Dîvânü'l-Hamâse* adlı şiir divanının İmâm el-Merzûkî (ö. 421/1030) tarafından yapılan el-mukaddimeti'l-edebîyye adlı şerhin üzerine yapılan bir şerhtir. Eser 1958 yılında Tunus'da, 1978 yılında Libya'da basılmış ve tarihsiz bir baskı da Beyrut'da yapılmıştır.⁴⁹

1.1.3.12. Kıssatü'l-Mevlid

Eser elli sekiz sayfalık kısa bir risale olup Hz. Peygamber'in doğum gününün Tunus'taki tarihi serüvenine dair bilgileri ihtiva etmektedir. 1972 yılında Tunus'da basılmıştır.⁵⁰

1.1.3.13. Hâşiyetü't-tavzîh ve't-tashîh li-müşkilâti kitâbi't-tenkîh 'alâ şerhi tenkîhi'l-fusûl fi'l-usûl li-Şihâbiddîn el-Karâfî

Maliki fıkhi alanında yazılmış Usûlü Şihâbiddîn adlı esere yapılan şerhin haşiyesi olarak kaleme alınmıştır. Eser 1341/1922 yılında Tunus'da basılmıştır.⁵¹

1.1.3.14. Nakdün 'ilmiyyün li-Kitâbi'l-İslâm ve usûli'l-hükm

Kitâbü'l-İslâm ve usûli'l-hükm adlı eseri tenkit amacıyla kaleme alınan bu eser 1344/1925 yılında Kahire'de basılmıştır.

⁴⁸ Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri, 92.

⁴⁹ Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri, 92.

⁵⁰ Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri, 88.

⁵¹ Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri, 92.

1.1.3.15. Şerhu kasîdeti'l-A 'şâ el-ekber

Adından da anlaşılacağı üzere *el-A 'şâ el-Ekber* (ö. 7/629 [?])'in kasidesinin şerh edildiği bir eserdir. 1929 yılında Tunus'da basılmıştır.

Müellifin basılmış diğer değerli eserleri de şunlardır: *Fetâvâ ve Resâil Fıkhiyye; et-Tavdîh ve 't-Tashîh fî Usûli'l-fıkh; el-Vâzıh fî müşkilâti'l-Mütenebbî; Serigâtu'l-Mütenebbî, Terâcim li ba'zı'l-a'lâm, Cem'u ve şerhu dîvânî Sehîm, Şerhu mu'allakati'İmrîi'l-Kays, Ğarâibu'l-isti'mâl*.⁵²

Yetiştirdiği öğrencilerden olan Doktor Muhammed Habîb el-Hûca'nın hazırlayıp hocası İbn 'Âşûr'un katkısının bulunduğu *es-Se'adetu'l-Uzmâ ve el-Mecelletu'z-Zeytûniyye* adlı ilmi dergiler bulunmaktadır.⁵³

İbn 'Âşûr'un yazılarını yayımladığı doğu menşeli dergi ve gazeteler bulunmaktadır. Bunlar: *Hude'l-İslâm, Nûru'l-İslâm, Misbâhu's-Şark, Mecelletu'l-Menâr, Mecelletu'l-hidâyeti'l-İslâmîyye, Mecelletu mecme'i'l-luğati'l-ârabîyye bi'l-Kâhira, Mecelletu'l-mecme'i'l-ilmîyyi* adlı dergilerdir.⁵⁴

İbn 'Âşûr'un bizzat kendisinin telif ettiği eserlerinin yanı sıra tahkik ettiği bazı eserler de vardır:

Dîvânü'n-Nâbiğa ez-Zübyânî

İbn 'Âşûr'un Nâbiğa ez-Zübyânî'ye ait şiileri derleyip edisyon krtiğini yaptığı eser olup 1976 yılında Tunus'da basılmıştır.⁵⁵

Şerhu Divânî Beşşâr b. Bürd

Tahkik bir eser olup ilk defa Kahire'de dört cilt halinde basılmıştır.⁵⁶

İbn 'Âşûr'un, kendi çiftliklerinin kütüphanesinde bulunan el yazması olarak korunan eserleri de bulunmaktadır. Kitaplar hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte içerikleri eserlerin isimlerinden anlaşılmaktadır.⁵⁷

1. *Usûlü't-tekaddum fî'l-İslâm*

2. *Emâlî 'alâ delâili'l-i'câz*

3. *Emâlî 'alâ muhtesari halîl*

⁵² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Mukaddime.

⁵³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Mukaddime.

⁵⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Mukaddime.

⁵⁵ Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri, 92.

⁵⁶ Mahfûz, *Terâcimi'l-müellifin*, 3/308.

⁵⁷ Vural, *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri, 94.

4. *Arâun İctihâdiyyetun*
5. *Terâcimu ba'zı'l-e'lâm*
6. *Tahkik ve te'lîg alâ kitâbi Halef el-ehmer el-me'rûf bi mukaddimeti fi'n-nahvi*
7. *el-Fetâvâ*
8. *Kitâbu târîhi'-Arab*

1.2. SÂBÛNÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Muhammed Ali es-Sâbûnî modern dönem müfessillerinden olup hadis, fıkıh, tefsir gibi birçok alanda eserler kaleme alan çok yönlü bir âlimdir. Hem ilmî hem de son derece entelektüel kişiliği sayesinde kısa sürede İslam âleminde tanınmış ve muteber bir ilim adamı olmayı başarmış çağdaş bir âlimdir.

1.2.1. İsmi ve İlmi Şahsiyeti

Müfessir Muhammed Ali es-Sâbûnî; hicri 1349, miladi 1930 yılında Türkiye'nin komşusu Suriye'nin⁵⁸ büyük şehirlerinden biri olan Halep'te⁵⁹ dindar bir ailede dünyaya gelmiştir.⁶⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin babası dindarlığı ve ilmiyle bilinen Emevî Cami sorumlularından Şeyh Cemîl'dir.⁶¹ Kendisiyle görüşme imkânı bulan kimseler, Sâbûnî lakabının sebebini sorduklarında onlara espirili bir dille babasının sabuncu olduğundan dolayı bu künye ile anıldığını söylediğini aktarmaktadır.⁶² Sâbûnî'nin babası Şeyh Cemîl 1915-1916 yıllarında Çanakkale savaşında Şam ve Halep vilayeti âlimler heyeti ile cephede Manevi Destek Hizmet birliğinde görev yapmak için gelen kimselerdendir. Sâbûnî'nin muhterem babası 1977 yılında vefat etmiştir.⁶³ Sâbûnî'nin annesi takvasıyla bilinen Esmâ Dervîş adında çok namaz kılması ve oruç tutmasıyla meşhur olmuş dindar bir hanımefendidir. Esmâ Dervîş Hanım yüz yaşlarında iken 1995 yılında ahirete irtihal etmiştir.⁶⁴

Kaynaklarda Sâbûnî'nin iki kardeşinden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki abisi Taybe Şairî" lakabıyla tanınan Şeyh Diyaüddîn es-Sâbûnî (ö. 2014) Hazreti peygamberi öven birçok şiir yazmış olup Arap Dili ve Belagatı ile ilgili eserler telif eden Arap Dili ve Edebiyatı

⁵⁸ Suriye hakkında detaylı bilgi için bk. Cengiz Tomar, "Suriye (Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/557-559.

⁵⁹ Halep şehri hakkında detaylı bilgi için bk. Tâlib Yâzîcî, "Halep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/239-244.

⁶⁰ Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz, *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü* (İstanbul: Ensar Vakfı-İz Yayıncılık, 2003), 1/9.

⁶¹ Rabia Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442/ 1 Ocak 1930- 19 Mart 2021)", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/1 (Haziran 2022), 186.

⁶² İbrahim Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve tefsir metodu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2000), 13.

⁶³ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 186.

⁶⁴ Abdullah Brro, *es-Sâbûnî ve tefsir metodu: Tefsîru'l-vadîh el müyesser örneği* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2023), 20.

müderresidir. Sâbûnî'nin diğer kardeşi ise, Suudî Arabistan'da üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapan Mahmûd es-Sâbûnî'dir.⁶⁵ Muhammed Ali es Sâbûnî'nin üçü kız, yedisi erkek olmak üzere toplam on çocuğu bulunmaktadır. Damatlarından kendisine yardımcı olup ilmi faaliyetlerini sürdürenlerde bulunmaktadır. Sâbûnî *Taberî Muhtasarı* adlı kıymetli eserini damadı Prof. Dr. Salih Rıza ile birlikte hazırlamıştır.⁶⁶

Sâbûnî küçük yaşta iken Kur'an'ı hıfzetmiş ve ilk lügat öğrenimini muhterem babasından almıştır. Sâbûnî Halep'te iken ortaöğrenimine Ticaret Lisesi'nde başlayıp, İslâmî ilimlere olan yatkınlığından dolayı Ticaret Lisesi'ndeki eğitimini yarım bırakarak Hüsreviye Medresesi'ne geçiş yapmıştır.⁶⁷ Sâbûnî azmi ve çalışkanlığıyla bilinen bir öğrenci olup Halep şehrinde birincilik, Suriye genelinde ise ikincilik derecesi bulunmaktadır. Bu başarılarından dolayı akrabaları tarafından şerî ilimler değil de pozitif ilimler okuması yönünde teklifler gelse de o babasının ve kendi isteğinin doğrultusunda İslâmî ilimleri okumayı tercih etmiştir.⁶⁸

Sâbûnî lise eğitimini tamamladıktan sonra ilim ve irfan merkezi olan Mısır el-Ezher Üniversitesi'ne giderek buradan 1952 yılında mezun olmuştur.⁶⁹ Sâbûnî el-Ezher üniversitesinde İslam Hukuku alanında yüksek lisansını tamamlayarak 1954 yılında şeref diplomasını almaya hak kazanmıştır.⁷⁰ Sâbûnî Mısır el-Ezher Üniversitesi'nde tahsilini tamamladıktan sonra memleketi Halep'e dönerek 8 yıl kadar lisede öğretmenlik yapmıştır. İslami dava uğrunda mücadeleci biri olması hasebiyle hükümetin İslam aleyhine yaptığı propagandalar karşısında cesurca davranması ve hakkı söylemekten çekinmemesi Sâbûnî'nin zor günler yaşamasına ve defalarca sorgulanmasına neden olmuştur. Bu sıkıntılı günlerinde bile ilmi faaliyetlerine ara vermeyip devam etmekteyken Mekke Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nden gelen öğretim üyeliği teklifi üzerine 1962 yılında Suudî Arabistan'a göç etmiştir.⁷¹

Sâbûnî tayin olduğu Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nde hem şariat hem de eğitim fakültesinde 30 yılı yakın dersler vermiştir. Üniversitede çalıştığı sırada Vehhâbîlik'e karşı takınmış olduğu tavırdan ötürü öğretim üyeliği görevine son verilerek kendisine tenzili rütbe uygulanarak üniversitenin kütüphanesinde araştırmacı olarak göreve başlatılmıştır. Bu görevinden de ayrılarak uluslararası bir teşkilat olan ve Mekke'de kurulan Râbitatü'l-âlemi'l-

⁶⁵ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 186.

⁶⁶ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 186.

⁶⁷ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 187.

⁶⁸ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve tefsir metodu*, 14.

⁶⁹ Gümüş - Yılmaz, *Tefsirlerin Özü*, 9.

⁷⁰ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve tefsir metodu*, 14.

⁷¹ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 187.

İslâmî⁷² de Kur'an ve Sünnetteki İlmi Mucizeler Komitesi'nde bir müddet daha çalışmaya devam etmiştir.⁷³

Sâbûnî ilmiyle amil, ne pahasına olursa olsun hakkı söylemekten çekinmeyen, vaktinin çoğunu ilim okuyarak geçiren, çok namaz kılıp çokça Kur'an okuyan bir âlim olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisini ziyarete gidenler saatlerce hiç ara vermeden ilmi çalışmalar yaptığını aktarmaktadırlar. Müellifin Tükiye'ye ve Türklere olan sevgisinin, Osmanlı geleneğine özel bir sempati duyan hocalarının olması ve Türklere olan ilgisinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Sâbûnî ömrünün son kısmını Yalova'nın⁷⁴ Gökçedere köyünde ikamet ederek geçirmiş hicri 6 Şaban 1442 miladi, 19 Mart 2021 Cuma günü 91 yaşında iken Yalova'daki evinde vefat etmiştir.⁷⁵ Cenazesine Türkiye'nin önde gelen siyasetçileri, bilim adamları, kanaat önderleri ve birçok sayıda Türk ve Arap vatandaş katılmıştır. Cenaze namazı önce Yalova Merkez camiinde kılındıktan sonra ertesi gün Fatih caminde kılınarak Merkez Efendi Cami mezarlığına defnedilmiştir.⁷⁶

Sâbûnî ilmi kimliği ile çok ön planda olup 19 Ekim 2007 yılında Dubai Uluslararası Kur'an-ı Kerîm Komisyonu tarafından "Yılın İslami Şahsiyeti" olarak seçilir ve bu komisyon tarafından ödüle layık görülür.⁷⁷

1.2.2. Hocaları ve Talebeleri

Muhammed Ali es-Sâbûnî başta babası olmak üzere bölgesinde bulunan birçok âlimden hadis, fıkıh ve tefsir dersleri almıştır. Ders aldığı hocalarından bazıları şunlardır:

Muhammed Said el-İdlibî, Muhammed Necip Hayyâta, (Muhammed Ali es-Sâbûnî hafızlığını kurra olan bu hocasında yapmıştır.) Muhammed Necip es-Sirâc, Ahmed eş-Şemma, Muhammed Râğıp et-Tabbâh gibi Halep'in önde gelen âlimleridir.⁷⁸

Sâbûnî uzun yıllar boyunca liselerde, üniversitelerde birçok öğrenciye ders vermiştir. Gerek şifahi olarak halka derslerinde gerekse uzaktan eğitim ile birçok kişiye fikirlerini aktarmıştır. Lakin Sâbûnî modern müfessirlerden olduğundan dolayı hakkında pek fazla bilgi

⁷² Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî hakkında detaylı bilgi için bk. Mustafa L. Bilge, "Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/379-380.

⁷³ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 188.

⁷⁴ Yalova hakkında detaylı bilgi için bk. Metin Tuncel, "Yalova", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/306-308.

⁷⁵ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 189.

⁷⁶ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 185.

⁷⁷ Mehmet Emin Acar, *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Kabesun min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm" tefsirinde Ehli Kitab'a eleştiriler* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020), 6.

⁷⁸ Acar, *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Kabesun min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm" tefsirinde Ehli Kitab'a eleştiriler*, 6/7.

bulunmayıp sınırlı kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Ulaşılan kaynaklarda Sâbûnî'nin öğrencileri hakkında pek fazla bilgiye rastlanılmamıştır.

1.2.3. Eserleri

Muhammed Ali es-Sâbûnî modern âlimler içerisinde en fazla eser bırakanlardan biri olarak kabul edilebilir. Dilinin akıcı ve yalın olması, gereksiz uzatmalardan kaçınması gibi kendine has bir üslubü bulunmaktadır. Telif ettiği eserlerinin tamamı Arapça olup farklı dillere de tercüme edilmiştir. Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin eserlerinden bazıları şunlardır:

1.2.3.1. Safvetü't-Tefâsîr

Safvetü't-Tefâsîr (1417/1997 Kahire) Sâbûnî'nin kaleme aldığı bu eser birçok tefsir araştırmacısı tarafından hüsnü kabul görmüş, dilinin akıcı ve sade olmasından dolayı ilk sıralarda tercih edilmiştir. Üç ciltten meydana gelen eser, Kur'an'ı Kerîm'i baştan sona tefsir etmekte ve başta Türkçe olmak üzere Urduca, Rusça, İngilizce, Endonezyaca gibi farklı dillerde tercüme edilmiştir. Zemahşeri, Kurtûbî, (ö. 671/1273) Râzî, (ö. 606/1210) Taberî, (ö. 310/923) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi hacimli ve esaslı eserler yazan kadim müfessirlerin tefsirlerinin bir nevi özünü alarak günümüz insanının anlayabileceği bir tarzda ilim dünyasının hizmetine sunmuştur. Tüm önemli tefsirlerin özeti anlamında eserine *Safvetü't-Tefâsîr* "Tefsirlerin özü" gibi çok manidar bir isim vermiştir. Eser Türkçe'ye Sadreddin Gümüş ve Nedim Yılmaz tarafından çevrilip Sâbûnî'nin kendi onay imzasının bulunduğu "Tefsirlerin özü" ismiyle yedi cilt halinde yayınlanmıştır.⁷⁹

Müfessir *Safvetü't-Tefâsîr*'in sonunda bu eserini Mekke-i Mükerrreme'de profesörken 5 yıl içinde yazdığını ve hicri 1398 (miladi 1978) Cemâziyelaahir ayının 18. gününde bitirdiğini kaydetmiştir.⁸⁰ Aynı şekilde eserinin mukaddimesinde tefsirini yazma sebebini şu cümleleriyle açıklamıştır: Eski âlimlerin Kur'an'ı iyi anlayabilmek için çok kıymetli ve hacimli eserler yazdığını, ama günümüz insanının vaktinin çoğunu geçim endişesiyle harcadığından dolayı bu eserleri okumaya ve anlamaya pek fırsatlarının bulunmadığını ifade etmektedir. Gençliğin aradıklarını hızlıca bulabilecekleri, fazla uzun ve ayrıntıya girmeden kolayca anlaşılabilen, düzenli ve tertipli bir tefsire ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Sâbûnî yazılan tefsirleri incelediğinde bu ihtiyacı karşılayacak bir tefsir olmadığını, böyle kısa ve öz bir tefsir yazabilmesi için Allah'tan yardım istediğini beyan etmektedir. Yazacağı tefsirin insanların

⁷⁹ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 189.

⁸⁰ Gümüş - Yılmaz, *Tefsirlerin Özü*, 412.

imanlarının artmaya vesile olmasını ve okuduklarıyla salih amel işlemelerine sebep olmasını yüce Allah'tan niyaz etmiştir.⁸¹

Safvetü't-Tefâsîr eseri çok akıcı ve düzenli oluşu ile bilinen rivayet tefsirlerinden biridir. Müfessir ayetleri açıklamadan önce sureyi takdim ederek surenin isminden ve muhtevasından kısa bir şekilde bahsetmektedir. Bu takdimden sonra varsa ayetin sebep-i nuzûlünü ve önceki ayetlerle olan münasebetini açıklamaktadır. Devamında “lûgat” başlığı altında ayetlerde geçen pek fazla bilinmeyen veya izaha ihtiyaç duyulan kelimelerin açıklamasını yapmaktadır. Bir sonraki başlık “tefsir” başlığı olup ayetlerin manaları kadim eserler kaynak gösterilmek suretiyle kısa ve anlaşılır bir şekilde tefsir edilmektedir. Devamında “belagat” başlığı altında ayetlerde geçen meânî, beyân ve bed’i kurallarına detaylı bir şekilde değinilmektedir. En sonunda ise “faydalı bilgiler” başlığı altında ayetlerde geçen nükteler ya da veciz sözlerle ilgi kısa açıklamalar yapılmaktadır. Görüldüğü üzere bu eser yeni başlayan bir kimse için aradığını başlıklar sayesinde kolayca bulabileceği, kısa oluşundan dolayı kendisinde bıkkınlık meydana gelmeden rahat bir şekilde okuyabileceği muhtasar bir tefsir olarak kabul edilmektedir.

Bu eser başında Mekke'nin ileri gelen bilim adamları ve önemli şahsiyetlerin takrizleri ile başlamaktadır. Hepsisi de yazdıkları takrizlerde Sâbûnî'yi öven, eserini çok faydalı bulan, insanların tefsir alanındaki ihtiyacını gidermede büyük bir rol üstlendiğini söyleyen açıklamalarda bulunmaktadır.⁸² İçeriğinin zengin oluşu ve düzenli bir yapıya sahip olması hasebiyle ülkemizde Sâbûnî ve eserleri hakkında birçok akademik çalışmalar yapılmıştır.

1.2.3.2. Revâi‘u'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm

Revâiu'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm (1400/1980 Beyrut) Sâbûnî'nin bu eseri iki cilt olup Mekke'de öğretim üyeliği yaptığı zaman Hukuk Fakültesi öğrencilerine ders kitabı olarak yazılmış ve ders olarak okutulmuştur. Konulu tefsir çalışmalarına benzeyen bir içeriği olsa da ahkâm tefsirleri içinde değerlendirilmiştir.⁸³ Müfessir Fâtihâ suresinden başlayarak ahkâm ayetlerini tek tek inceleyip herhangi bir başlık altında toplamamıştır. Eser, Mazhar Taşkesenlioğlu tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek 1984 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁸⁴ Tefsirin konuları üniteler halinde düzenlenmiş olup toplam 70 üniteden oluşmaktadır. Sâbûnî eserde her mezhebin görüşüne yer vermekle birlikte kendisi de bazen tecihler yapmıştır.⁸⁵

⁸¹ Gümüş - Yılmaz, *Tefsirlerin Özü*, 22.

⁸² Eserde geçen takrizlerin içerikleri hakkında detaylı bilgi için bk. Gümüş - Yılmaz, *Tefsirlerin Özü*, 14-20.

⁸³ Bedreddin Çetiner, “Ahkâmü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/551-552.

⁸⁴ Gökçe, “Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)”, 190.

⁸⁵ Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve tefsir metodu*, 20-21.

1.2.3.3. Kabesun min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm

Kabesun min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm (Beyrut 2000). Eser 16 cilt olmasına rağmen iki cilt tek kitapta toplandığından dolayı 8 cilt olarak basılmış bir dirayet tefsiridir. Müfessir ayetleri sırası ile işleyerek her bir sureyi ayrı bir bölüm olarak ele almaktadır. Bu eser 1998 yılında basılmış olmakla birlikte 2 sene sonra Türkiye'ye 2000 yılında baskıları ulaşmıştır.⁸⁶

1.2.3.4. Muhtasaru-İbni Kesîr

Muhtasaru-İbni Kesîr (Beyrut 1402/1981). Bu kitap *Tefsîru İbn Kesîr* gibi hacimli bir eserin 3 cilt halinde kısaltılmış ve özetlenmiş halidir. Sâbûnî bu eserinde İbn Kesîr tefsirini sade bir dil kullanarak konu bütünlüğünü bozmadan ihtisar etmeye çalışmıştır.⁸⁷

1.2.3.5. et-Tibyan fi ulûmi'l-Kur'ân

et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân. Sâbûnî'nin bu eseri Kur'an ve tefsirle ilgili görüşlerini belirttiği tek citten oluşan kitaptır. Sâbûnî bu eserini Mekke'de hocalık yaptığı dönemde öğrencilere ders kitabı olarak okutulmak üzere 1985 senesinde telif etmiştir.⁸⁸

1.2.3.6. Tahkîku tenvîri'l ezhân min tefsîr-i Rûhû'l-Beyân

Tahkîku tenvîrî'l ezhân min tefsîr-i Rûhû'l Beyân Bu eser 4 cilt olup Celvetî şeyhi ve müfessir İsmail Hakkı Bursevî'ye (ö. 1137/1725) ait olan *Rûhu'l-Beyân*⁸⁹ adlı tefsirin kısaltılmış halidir.⁹⁰

1.2.3.7. Muhtasaru tefsîri't-Taberî

Muhtasaru tefsîri't-Taberî (Beyrut 1403/1983). Sâbûnî bu eseri Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* adlı eserinin 2 cilt halinde ihtisar edilerek hazırlanmış halidir. Sâbûnî bu eserini damadı Dr. Ahmet Rıza ile birlikte telif etmiştir.⁹¹

Sâbûnî'nin yazmış olduğu diğer kıymetli eserlerinden bazıları şunlardır:

Feth 'ur-rahmân bi keşfi mâ yeltebisu fî'l-Kur'ân

⁸⁶ Demir, Muhammed Ali es-Sâbûnî ve tefsir metodu, 21.

⁸⁷ Gökçe, "Muhammed 'Ali es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442)", 190.

⁸⁸ Acar, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Kabesun min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm" tefsirinde Ehli Kitab'a eleştiriler, 9.

⁸⁹ Rûhu'l-Beyân tefsiri hakkında detaylı bilgi için bk. Ali Namlı, "Rûhu'l-Beyân", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/211-213.

⁹⁰ Acar, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Kabesun min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm" tefsirinde Ehli Kitab'a eleştiriler, 22.

⁹¹ İsmail Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/105-107.

el-Muktetaf min uyûni 't-tefâsîr

Durretu 't-Tefâsîr (Alâ hâmişi 'l-Mushaf)

el-Mevârîsu fi 'ş-şerîati 'l-İslâmiyye

el-Fıkhu 'ş-şer'iiyyu 'l-muyesser

el-Hedyu 'n-nebeviyyu 's-sahîh fî salati 't-terâvîh

Cerimet 'ür-ribâ ahtar 'ul-cerâimi 'd-dîniyyeti ve 'l-ictimâiyyeti

Risâletun fî hukmi 't-tesvîr

Min Kunûzi 's-Sunneh. Sâbûnî bu eserinde Hazreti peygamberden nakledilen hadisleri lügat ve belagat başlıkları altında inceleyerek açıklamıştır.

es-Sunnetü 'n-nebeviyyetü 'l-mutahhara

en-Nubüvvetü ve 'l-enbiyâ. Sâbûnî bu eserinde peygamberler ile ilgili kıssalardan ve peygamberlerin vasıflarından detaylı bir şekilde bahsetmektedir.

Keşfü 'l-İftirâati fî risâleti 't-tenbihât havle Safvetü 't-Tefâsîr. Sâbûnî bu eserini Dr. Muhammed Zeyno'nun *Safvetu 't-Tefâsîr*'e eleştiri olarak yazdığı *Risâletü 't-Tenbîhât* isimli eserine reddiye amacıyla yazmıştır. Sâbûnî'nin tefsirinin yanlış bilgiler içerdiğini iddia ederek onu on sekiz ayrı hususta hata ile itham etmiştir.⁹²

Meâni 'l-Kur'âni 'l-Kerîm

Şerhu Riyaz 'üs-sâlihîn

Şubuhât ve ebâtîl havle teeddudi zevcâtî 'r-Resûl

el-Mehdî ve Eşrâtu 's-sâati

Akidetu ehli 's-sünneti fî mîzânî 'ş-şer'

ez-Zevâcu 'l-mubekkiru 'l-islâmî seâdetun ve hasenetun

Hareketu 'l-ard ve deverânuhâ hakikatun ilmiyyetun esbetehe 'l-Kur'ân

el-İbdâ 'u 'l-beyânî fî 'l-Kur'âni 'l-azîm

et-Tebîr bimâ fî resâili Bekr Ebû Zeyd mine 't-tezvî

⁹² Yapılan eleştirilere verilen cevaplar için detaylı bilgi bk. Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve tefsir metodu*, 72.

1.3. YÂSİN SURESİ VE MUHTEVASI

Tarih boyunca İslam âlimleri Kur'ân'ın belâği güzelliklerini ortaya koymak için hem hacimli hem de muhtasar farklı tefsir çalışmaları yapmıştır. Modern dönemde ise Kur'ân'ın surelerini ele alan ve içerdiği belagat konularını daha kolay anlaşılır bir üslûpla sunan çalışmaların yaygınlaştığı görülmektedir. Bu meyanda biri hacimli, diğeri ise muhtasar olma özelliğiyle öne çıkan iki meşhur tefsirin belagat uygulamaları karşılaştırmalı olarak araştırma konusu edilmiştir. İlerleyen bölümde Yâsîn suresine kısaca değinildikten sonra bahsi geçen tefsirlerde belagat uygulamalarının nasıl işlendiği konusu ele alınacaktır.

1.3.1. Yâsîn Sûresi

Adını ilk âyetini oluşturan iki harften alan bu sure Hz. Peygamber tarafından da bu adla anılmış, hatta Buhârî ve Tirmizî'nin hadis kitaplarında da bu isim kullanılmıştır. Sûre, Kur'an'ın kalbi diye nitelendiren hadis rivayetine dayanılarak "kalbü'l-Kur'ân" diye de adlandırılmış, ancak bu isim yaygınlık kazanmamıştır.⁹³

1.3.1.1. Sûrenin nüzul süreci

Yâsîn suresi Mushaf'taki sıralamada 36. sure olup, ayetlerinin sayısı seksen üçtür.⁹⁴ Mekkî sûrelerden olup⁹⁵ Cîn sûresinden sonra ve Furkan sûresinden önce nazil olmuştur.⁹⁶ Ancak 12. ve 47. ayetlerinin Medine'de nazil olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.⁹⁷ Bu ayetler şunlardır:

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

*"Şüphesiz ölüleri diriltecek olan biziz. Onların gelecek için yaptıkları her şeyi ve bıraktıkları her izi de yazıyoruz; aslında biz her şeyi apaçık bir ana kitaba kaydetmekteyiz."*⁹⁸

Bu ayette geçen *وَأَثَارَهُمْ* ifadesini şerh sadedinde Câbir'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Benî Seleme oğulları mescidin yakınında boş bir araziye taşınmak

⁹³ Bekir Topaloğlu, "Yâsîn Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/340.

⁹⁴ Ebû'l-Hasen Muḳâtil b. Suleymân el-Belhî Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şehâte (Beyrut: y.y., 1423/2002), 3/571; Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Ṭaberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001), 19/398.

⁹⁵ Ebû Manşûr Muḥammed b. Muḥammed el-Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 8/502.

⁹⁶ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 22/342.

⁹⁷ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed el-Başrî el-Mâverîdî, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, thk. es-Seyyid b. 'Abdilmakşûd b. 'Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 5/5; Bedreddin Çetiner, *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâbı Nüzûl Kur'ân Ayetlerinin İnış Sebepleri* (İstanbul: Çağrı yayınları, 2006), 747.

⁹⁸ Yâsîn 36/12.

istediler. Bu haber Hz. Peygamber’e ulaşınca şöyle buyurdu: ‘*Ey Seleme oğulları! Evlerinizden ayrılmayın! İzleriniz (mescide gelirken attığınız adımlar) yazılmaktadır*’ diye iki kere uyarıda bulundu. Bu uyarıdan sonra Seleme oğulları: ‘*Mescidin yakınına taşınmış olmamız bizi sevindirecek değildi*’ dediler.”⁹⁹

Medinede nazil olduğu kabul edilen bir diğer ayet ise şudur:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

Onlara: “Allah’ın sizi rızıklandığı şeylerden muhtaçlara verin!” çağrısı yapıldığında, kâfirler mü’minlere: “Dilediği takdirde Allah’ın rızıklandırıp doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Bu, bizim vazîfemiz mi? Doğrusu siz apaçık bir şaşkınlık içindesiniz” derler.¹⁰⁰

Kaynaklarda, zikredilen bu iki ayetin Medine’de nazil olduğuna dair çeşitli görüşler yer alsa da yaygın olan görüşe göre, surenin ayetlerinin tamamının Mekke’de nazil olduğu kabul edilmiştir.¹⁰¹

1.3.1.2. Surenin muhtevası

Yâsîn suresi, Tay lügatinde “ey insan” manasına gelen,¹⁰² “ya ve sin” harflerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ancak İbn ‘Aşûr tefsirinde, Yâsîn ifadesinin “ey insan” anlamına geldiği görüşünü Mushaf hattına uygun olmadığı gerekçesiyle isabetli olarak görmemektedir.¹⁰³ Cumhura göre ise bu sure, anlamına tam olarak vakıf olunamayan ve hurûfu mukatta adıyla bilinen harflerle başlamış, ismini de bu harflerden almıştır.¹⁰⁴ Hurûf-ı mukattaa ifadesi, “kesilmiş, ayrılmış harfler” manasına gelmekte olup bir tamlamadır. Genellikle sure başlarında kullanılmakla birlikte tam olarak manalarına vakıf olunamadığından dolayı hurûf-ı mübheme olarakta isimlendirilmişlerdir. Bu harfler birbirlerinden bağımsız olarak okunup ayrı ayrı söylendiklerinden dolayı hurûf-ı teheccî ismi ile de bilinmektedirler.¹⁰⁵

Ayrıca bu “Yâsîn” isminin Hazreti Peygamber’in isimlerinden biri olduğu rivayet edilmektedir.¹⁰⁶ İbn ‘Aşûr da tefsirinde surenin isimlerinden bahsederken, gelen rivayetlere

⁹⁹ el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ’ Ebû Muhammed el-Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Muhammed ‘Abdullâh en-Nimr v.dğr (b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997), 7/10; Muhammed Ali Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr* (kahire: Dâru’s-şâbûnî li’t-tiba’ati ve’n-neşri ve’t-tevzi’, 1417), 3/7.

¹⁰⁰ *Kur’an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011), Yâsîn 36/477.

¹⁰¹ Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, 3/565.

¹⁰² Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sunne*, 8/502.

¹⁰³ İbn ‘Aşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/344.

¹⁰⁴ Hurûf-ı mukattaa hakkında daha detaylı bilgi için bk. M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401-408.

¹⁰⁵ Duman - Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, 18/401.

¹⁰⁶ Mâverdî, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, 5/5; Yâsîn suresi hakkında detaylı bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, “Yâsîn Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/340-341.

göre “Yâsîn” lafzının Hazreti peygambere ait isimlerden biri olduğunu zikretmektedir. Nitekim meşhur Râfîzî şair Seyyid İsmâîl b. Muhammed b. Yezîd b. Rebîa b. Müferriğ el-Himyerî (ö. 173/789) bir şiirinde Hz. Peygamber’in ailesinden bahsederken şöyle demektedir.

يَا نَفْسُ لَا تَمَحْضِي بِالْوَدِّ جَاهِدَةً ... عَلَى الْمَوَدَّةِ إِلَّا آلَ يَاسِينَ

“Ey nefis, sadece Ehl-i Yasin’i (Ehl-i beyt)

Canı gönülden sevmek için gayret göster.”¹⁰⁷

İbn ‘Âşûr tefsirinde, bu şiiri söyleyen şairin Saffat suresinde ki şu ayetten esinlendiğini ifade etmektedir. “سَلَامٌ عَلَى آلِ يَاسِينَ” *“Onun hakkında, İlyâs’a selâm olsun!”*¹⁰⁸ Bu ayette “İl yâsîn” kelimesinden maksadın Hazreti Peygamber’in ehli beyti olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁹

İbn Aşûr, Yâsîn suresinin ismiyle ilgili; 1078 yılında, acem diyarında meşrûkî bir Mushaf gördüğünü ve orada Yâsîn suresinin Habîb en-Neccâr suresi olarak geçtiğini belirtmektedir.¹¹⁰ Ayrıca o, eserinde Mısır ve Şam bölgelerinde insanların erkek çocuklarına bu surenin faziletine binaen Yâsîn adını koyduklarına işaret etmektedir. Ancak bu isim yazılırken dikkat edilmesi gereken hususun, surede olduğu gibi iki hece harfiyle “يس” şeklinde değil “ياسين” şeklinde tüm harflerin kullanılarak yazılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹¹¹

Sâbûnî de tefsirinde İbn ‘Âşûr’un ifadelerine benzer şeyler söyleyerek “Yâsîn” kelimesinin Hazreti Peygamber’in isimlerinden olduğunu, bunu da sonrasında gelen *إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ* “*Sen elbette (peygamber) gönderilenlerdensin.*”¹¹² ayetiyle delillendirmektedir. Sâbûnî tefsirinde “Yâsîn” kelimesinin bir diğer anlamının ise, Ebû Bekir Verrâk’ın (ö. 280/893) *يا سيد البشر* “Ey insanlığın efendisi” diye söylediğini nakletmektedir.¹¹³

Sure genel hatlarıyla; öldükten sonra dirilmeye ve haşra iman etmek, belde (Antakya) halkının kıssası ve âlemlerin Rabbi olan Allah’ın birliğini gösteren deliller şeklinde üç ana konuyu kapsamaktadır. Bu sure Yasîn harflerinden sonra gelen ayetlerde Hz. Peygamber’in risâletinin hak oluşuna ve vahyin Allah katından olduğuna yemin ederek devam etmektedir.¹¹⁴ Hz. Peygamber’i yalanlama hususunda haddi aşan kişilerin durumu, boyunlarına halka

¹⁰⁷ Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ fî’t-Tefsîr*, thk. Şıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: y.y., 1420), 9/48; Maḥmûd b. ‘Abdullâh el-Ḥuseynî el-Âlûsî, *Rûḥu’l-Me’âni fî Tefsîr el-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Meşânî*, thk. ‘Alî ‘Abdubârî ‘Atiyye (Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415), 11/384; İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/344.

¹⁰⁸ es-Sâffât 37/130

¹⁰⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/344 İncelenen hadis kaynaklarında bu lafzın Hazreti peygambere ait olduğunun doğru olmadığı tespit edilmiştir. .

¹¹⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/341.

¹¹¹ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/345.

¹¹² Yâsîn 36/3.

¹¹³ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/7.

¹¹⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/342.

geçirilen ve halkalar çenelerine kadar uzanması nedeniyle başları yukarı doğru kalkık kimselere benzetilmiştir. Böyle insanları uyarıp uyarmamanın fark etmeyeceği ifade edilmiş, yapılacak uyarının ancak Rahman'dan korkan ve gayba iman eden insanlara fayda verebileceği söylenmiştir.¹¹⁵ Sure, müşriklere vahyi ve risaleti yalanlamaları durumunda başlarına gelebilecek muhtemel felaketi hatırlatmak ve ibret almaları amacıyla Antakya halkının kıssasından bahsetmektedir.¹¹⁶ Bu halka iki tane elçi gönderilmiş ardından onları desteklemesi amacıyla üçüncüsü ilave edilmiştir. Bu halk, elçilere uymak bir tarafa, onları yalanlamaktan da geri durmamıştır. Elçilerin kendilerine uğursuzluk getirdiğini ve tebliğlerinden vazgeçmedikleri takdirde kendilerine acıklı bir azap ile karşı karşıya bırakmakla tehdit etmişlerdi. Bu tehditle yetinmeyip şehrin uzağından koşarak gelen ve “elçilere uyun” diye nasihat eden Habib en-Neccâr'ı¹¹⁷ ve elçileri öldürmüşlerdir. Sure, Habib en-Neccâr'ın şehit edilmesinin hemen ardından cennetle ödüllendirilmesi ve kavmi için de kendisine bahşedilen nimetleri “*keşke bilebilselerdi*” diye temenni etmesiyle devam etmekte, bu hadisenin akabinde onların üzerine derhal azap gönderildiğinden bahsedilmektedir.¹¹⁸

Surede Allah'ın kudretine delil olarak, cansız topraktan insanların yemesi için yiyecekler çıkarması,¹¹⁹ gece ile gündüzün hiç şaşmadan peş peşe gelmesi, güneşin ve ayın kendi yörüngesinden hiçbir zaman çıkmaması gibi evrendeki mucizevi bir nizamdan söz edilmektedir.¹²⁰

Sure kıyametin kopmasından, mahşerde insanların başlarına gelecek korkunç hallerden, kabirlerinden dirilmek istememelerinden, cennet ve cehennemliklerin hallerinden ve günahkârlar ile günahkâr olmayanların birbirlerinden ayırt edileceğinden detaylı bir şekilde bahsetmektedir. Devamında ayetler, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e Mekke müşriklerinin kendisine söylediği şeyler hususunda üzülmemesi gerektiğini öğütleyerek teselli mahiyeti taşımaktadır. Son olarak, insanın ilk yaratılışına bakarak ibret alınması istenmekte olup onu ilk defa yaratanın tekrardan diriltmeye muktedir olabileceği söylenerek sure tamamlanmaktadır.

1.3.1.3. Yâsîn suresinin fazileti

Yasin suresinin faziletiyle ilgili kaynaklarda birçok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerle istinaden olsa gerek İslam ümmeti bu sureye ciddi önem vermekte ve hemen her münasebette

¹¹⁵ Yâsîn 36/8-11

¹¹⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/342.

¹¹⁷ Habîb en-Neccâr hakkında daha detaylı bilgi için bk. Süleyman Ateş, “Habîb en-Neccâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/373-374.

¹¹⁸ Yâsîn 36/28

¹¹⁹ Yâsîn 36/33

¹²⁰ Yâsîn 36/40

bu sureyi okumaktadır. Ümmetin bu sureye önem vermesinin hadislerde geçen müjdecî yaklaşımdan dolayı olduğu düşünülmektedir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ قَلْبًا، وَقَلْبُ الْقُرْآنِ يَسْ

“Her şeyin bir kalbi vardır. Kur’an’ın kalbi de Yâsîn suresidir.”¹²¹

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : "إِنَّ فِي الْقُرْآنِ سُورَةً تَشْفَعُ لِقَارِئِهَا، وَيُعْفَرُ لِمُسْتَمِعِهَا، إِلَّا وَهِيَ سُورَةُ يَسْ

Ayşe (r.a.) rivayet edilen bir hadisi şerifte Hazreti peygamber şöyle buyurmaktadır. “Kuranda bir sure vardır o sure, kendisini okuyana şefaatt eder. Onu dinleyen affedilir. O sure Yâsîn suresidir.”¹²²

عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لِكُلِّ شَيْءٍ قَلْبٌ وَإِنَّ قَلْبَ الْقُرْآنِ (يس) وَمَنْ قَرَأَ (يس) كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِقِرَائَتِهَا قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ عَشْرَ مَرَّاتٍ

Enes (r.a.) rivayet edilen bir hadisi şerifte Hazreti peygamber şöyle buyurmaktadır. “Her şeyin bir kalbi vardır. Kur’an’ın kalbi Yâsîn suresidir. Kim Yâsîn suresini okursa Kur’an’ı on kere okumuş gibi sevap yazılır.”¹²³

اقْرَأُوا عَلَى مَوْتَاكُمْ يَاسِينَ

“Ölülerinize Yâsîn suresini okuyunuz.”¹²⁴

Yâsîn suresinin faziletine ve önemine binaen çok sayıda tefsir kaleme alınmıştır. Yalnızca Süleymaniye Kütüphanesi’nde 100 civarında Yâsîn suresinin tefsiri, havâsı ve tercüme kayıtları bulunmaktadır.¹²⁵

¹²¹ Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ et-Tirmizî, *Sunenu’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fu’âd ‘Abdülbâkî (Mısır: Şirketu Muştafâ’l-Bâbî’l-Halebî, 1395/1975), “Bâbu mâ câe fî fadli Yâsîn”, 162 (No. 2887).

¹²² Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm eş-Şa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, thk. Heyet (Cidde: y.y., 1436/2015), 22/235.

¹²³ Tirmizî, *Sunenu’t-Tirmizî*, “Bâbu mâ câe fî fadli Yâsîn”, 162 (No. 2887); eş-Şa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 1436/2015, 22/234; el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ’ Ebû Muhammed el-Beğavî, *Meşâbîhu’s-Sunne*, thk. Yûsuf ‘Abdurrahmân el-Mar’aşlî vd. (Beyrut: y.y., 1407/1987), 2/121.

¹²⁴ Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed Zekeriyâ el-Ensârî, *el-Ğureru’l-Behiyye fî Şerhi Behceti’l-Verdiyye* (b.y.: el-Maţba’atu’l-Meymeniyye, ts.), 2/79.

¹²⁵ Topaloğlu, “Yâsîn Sûresi”, 43/340-341.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BELAGAT İLMİ VE YÂSİN SÛRESİ'NDE BELÂGAT UYGULAMALARI

“بَلَّغَ” kelimesi lügatte “ulaşmak, sona ermek, olgunlaşmak, fasih (beliğ) konuşmak”¹²⁶ anlamında kullanılan bir mastardır.¹²⁷ İstilah manası ise; “Bir sözün yerinde ve zamanında açık bir şekilde akıcı bir üslupla ifade edilmesidir”.¹²⁸ Meşhur Arap dili âlimi Câhiz (ö. 255/869) ise belagati şu şekilde tanımlamaktadır: “*Lafızla mananın güzellikte birbiriyle yarışması, manadan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mananın zihne süratli bir şekilde ulaşmasıdır.*”¹²⁹

Belagat ilminin tarihi incelendiğinde, ilk Arap dili belagat uygulamalarının cahiliye döneminde de var olduğu görülmektedir. Zira cahiliye döneminde sözlü Arap diline ait belagat örneklerinin kullanılmış olduğu kaynaklarda zikredilmekte, insanların cahiliye döneminde de güzel ve etkili konuşmaya önem gösterdikleri anlaşılmaktadır.¹³⁰ Arap topluluklarının belli aralıklarla toplandıkları meclisler, okudukları edebi şiirlerle birlikte adeta edebiyat sanatlarının icra edildiği şölene dönüştüğü görülmektedir.¹³¹ Arapların edebiyata ve şiire verdikleri önemi, kurmuş oldukları panayırarda düzenlemiş oldukları şiir yarışmalarından anlamak mümkündür. Zira bu panayırarda birinci olan şiirleri o dönemde de kutsal kabul edilen Kâbe'nin duvarına asmaktadırlar.¹³² Nitekim klasik Arap Edebiyatının şaheserleri olarak kabul edilen Muallakât şiirleri bu duruma tanıklık eden en bariz örneklerdir.

Belagat ilmi, İslami ilimler arasında oluşumunu en geç tamamlayan disiplinlerden birisi sayılmaktadır. Buna bağlı olarak Kur'an'ın i'cazının tam manasıyla içselleştirilmesinin asırlarca zaman aldığını ifade etmek mümkündür.¹³³ İndiği dönem incelendiğinde, Kur'an'ı Kerim'in belagatin zirvesinde bir kitap olduğu, edebiyat alanında son derece yüksek zevk sahibi Arapların kendilerine meydan okuyan ayetler karşısında aciz kalmalarından da anlaşılmaktadır.

Belagat ilmi, “me'ânî, beyân ve bedî'” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Me'ânî ilmi, sözün muktezayı hale uygun olarak söylenerek manaları açık ve akıcı bir şekilde

¹²⁶ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), “blğ”, 8/419; Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî el-Kazvînî, *el-İzâh fî Ulûmil -Belağa* (Beyrut: Dâru'l- Cîl, ts.), 19.

¹²⁷ Ebu Abdurrahman el Halil b. Ahmed b. Amr el-Ferahîdî, *Kitabu'l ayn* (Lübnan: Daru mektebeti hilal, 2010), 4:421.

¹²⁸ el-Kazvînî, *el-İzâh fî Ulûmi'l -Belâğa*, 41.

¹²⁹ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Dâru ve mektebetu'l-hilâl, 1423/2002), 1:17.

¹³⁰ Kılıç, “Belâgat”, 5/380.

¹³¹ Eyüp Sevinç, “Arap Belagat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 330-331.

¹³² Tülücü, “Muallakât”, 30/310-312.

¹³³ Kılıç, “Belâgat”, 5/380-383.

kullanmanın usul ve kaidelerini inceleyen bir bilim dalıdır.¹³⁴ Bu bölüm; “İsnad, müsned, müsnedün ileyh, haber, inşâ, kasr, fasıl-vasıl, îcâz-itnâb-müsâvât” gibi konuları ele almaktadır.¹³⁵ Beyân ilmi, me‘ani ilminin gerektirdiği şekilde muktezâyı hale uygun olarak söylenmiş sözün, farklı üslup ve yollarla ifade edilmesini inceleyen bilim dalıdır.¹³⁶ Beyân ilmi; teşbih, hakikat-mecaz, istiâre ve kinaye gibi konuları ele almaktadır.¹³⁷ Bedî‘ ilmi ise; me‘ânî ve beyân ilminin şartlarını taşıyan sözün süslenmesiyle ilgilenen bilim dalıdır.¹³⁸ Muhassinat-ı maneviyye ve muhassinat-ı lafziyye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Muhassinat-ı maneviyyeden en çok kullanılan tıbak, mukabele, müşakele, akis, tevriye, cem, tefrîk, mübalağa, hüsn-i talil ve tecâhül-i ârifdir. Muhassinat-ı lafziyyeden en çok kullanılanlar ise, cinas ve çeşitleri, seci, iktibas, telmih, hüsn-i ibtida ve hüsn-i intihadır. Bir sonraki bölümde Yâsîn suresinin belâgat açısından ele alındığı kısımda bu konulara detaylı bir şekilde yer verilecektir.

2.1. YÂSİN SÜRESİ’NDE MEÂNÎ UYGULAMALARI

Üç ana bölümden oluşan belagat ilminin birinci kısmı meânî ilmidir. Meânî ilmini ilk defa tedvin eden kişi, şeyhu’l-belâğa olarak bilinen Abdülkahir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürçânî (ö.471/1078-79)’dir. Meânî kelimesi “kasdetmek” anlamına gelen عَنِ يَعْني fiilinden türetilmiş olup “معنى” kelimesinin çoğuludur. Belagat ilmindeki manası ise; “Sözün muktezâyı hâle, yer ve zamana uygun olarak kullanılmasının kurallarını inceleyen bilim dalıdır.”¹³⁹ Meanî ilmi; “İsnad, müsned, müsnedün ileyh, haber, inşâ, kasr, fasıl-vasıl, îcâz, itnâb ve müsâvât” gibi konuları ele almaktadır.¹⁴⁰ Bu konular ilerleyen bölümlerde Yâsîn suresi özelinde teker teker uygulamalı bir şekilde ele alınacaktır.

Araştırma konusu belagat ilminin tümünü incelemek olmadığından bu bölümde yalnızca Yâsîn sûresi’nde geçen meânî kısımları üzerinde durulacak ve bu kısımların Yâsîn sûresindeki ayetlere tatbiki ele alınacaktır.

¹³⁴ Ebû’l-Me‘âlî Muhammed b. ‘Abdurrahman el-Ğazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, thk. Muhammed ‘Abdulmun‘im Hâfâcî (Beyrut: Dâru’l-Cîl, ts.), 1/52.

¹³⁵ Ğazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 1/55.

¹³⁶ Ğazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 1/123.

¹³⁷ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/22.

¹³⁸ Ğazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 1/50.

¹³⁹ İsmail Durmuş, “Meânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/204-206.74

¹⁴⁰ Ali Bulut, *Belâgat Meânî- Beyân- Bedî’* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2013), 51.

2.1.1. Haber

Çoğulu خَبَرٌ şeklinde gelen “haber” kelimesi lügatte نَبَأٌ kelimesi ile eş anlamlı olup Türkçedeki “haber” anlamında kullanılmaktadır.¹⁴¹ Belagat ilminde ise; “doğrudur” ya da “yanlıştır” ihtimalini taşıyan ifadelere haber adı verilmektedir.¹⁴² Bir başka ifadeyle haber; “Doğruya veya yanlışa ihtimali olan sözdür” şeklinde tarif edilmektedir. Örneğin صَعِدَ أَبِي إِلَى غَارِ جَرَاء “Babam Hira mağarasına çıktı” diyen bir kimsenin sözü yanlış veya doğru olma ihtimalini içinde barındırmaktadır.¹⁴³

Haber cümlesi, kendisine söylenen haber karşısında ki muhatabın durumuna göre ibtidaî haber, talebî haber ve inkarî haber olmak üzere üç kısımda değerlendirilmektedir.¹⁴⁴

2.1.1.1. İbtidaî haber

Kendisine söz söylenen muhatabın konuyla ilgili zihninde hiçbir bilgisinin bulunmaması durumunu ifade eden haber çeşidine ibtidaî haber denilmektedir.¹⁴⁵ Bu şekilde olan kimse kendisine verilen bilgiden şüphe duymayacağından dolayı bu gibi durumlarda tekitli ifade kullanmaya ihtiyaç duyulmamaktadır.¹⁴⁶ Çalışmanın konusu olan İbn Aşûr ve Sâbûnî tefsirlerinde Yâsîn suresinde bu haber çeşidine dair örnek ayet bulunmadığından dolayı, daha açıklayıcı olması için belagat uygulamalarına bolca yer veren başka kaynaklardan yararlanılarak konu izah edilmeye çalışılacaktır.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ

Onlara, şu şehir halkını örnek ver: Hani onlara elçiler gelmişti.”¹⁴⁷ Bu ayette Allah Teâlâ rasulüne “Senin Mekke halkına peygamber olarak gönderilmen, tıpkı şu belde halkına gönderilen elçilerin durumuna benzemektedir” şeklinde buyurmaktadır.¹⁴⁸ Tefsirlerde geçtiği üzere bu belde bütün müfessirlerin görüşüne göre Antakya’dır.¹⁴⁹ Bu şehir halkını hidayete

¹⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “hbr”, 4/227.

¹⁴² Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. ‘Alî es-Sekkâkî el-Harzemî el-Hanefî es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm* (Beyrut: y.y., 1407/1987), 437; Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muhammed el-Fihri İbnu’t-Tilmisânî, *Şerhu’l-Me‘âlim fi’l-Uşûli’l-Fıkh*, thk. ‘Âdil Ahmed (Beyrut: y.y., 1419/1999), 2/130; Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *Cuz’u min Şerhi Tenkîhi’l-Fuşûl fi’l-‘İlmi’l-‘Uşûl* (Mekke: Risâletu’l-İlmiyye, 1421/2000), 1/190; Ebu’s-Senâ Maḥmûd b. ‘Abdurrahman Ebu’s-Senâ el-İşbehânî, *Beyânu’l-Muhtaşar Şerhu Muhtaşar İbni’l-Hâcib*, thk. Muhammed Mazhar Bekâ (b.y.: Dâru’l-Medenî, 1406/1986), 1/621.

¹⁴³ ‘Abdurrahman Hasan Habenneke el-Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye* (Dimeşk: Dâru’l-ḳalem, 1416), 1/215.

¹⁴⁴ el-Kazvînî, *el-İzâh fi’l-‘Ulûmi’l-Belâğa*, 1/71.

¹⁴⁵ Fazl Hasan ‘Abbas, *Esâlibu’l-Beyân fi’l-‘Ulûmi’l-Belâğa* (Ürdün: Dâru’n-Nefais, 2007), 41.

¹⁴⁶ Kazvînî, *el-İdâh fi’l-‘Ulûmi’l-Belâğa*, 1/69.

¹⁴⁷ Yâsîn 36/13.

¹⁴⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/358.

¹⁴⁹ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Sellâm el-Ḳayravânî Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1425/2004), 2/803; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Ṭaberî, *Câmi’u’l-Beyân fi Te’vîli’l-‘Âyi’l-Ḳur’ân*, thk. ‘Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Mu’essesetu’r-Risâle,

çağırımları için Allah Teâlâ tarafından kendilerine, üç kişi (Sâdık, Masdûk ve Şem'un) göndermiştir.¹⁵⁰ Elçilerden yeni bahsedildiği için konu hakkında pek fazla bilgisi bulunmayan insanların (Mekkelilerin) akıllarında şüphe ve inkâr olamayacağından, cümlede tekit edat ve lafızları kullanılmaksızın yapılan haber çeşitlerinden ibtidaî haber türünde kullanılmıştır.¹⁵¹

2.1.1.2. Talebî haber

Talebî haber, muhatabın kendisine verilen haberin doğruluğundan şüphe duyduğu, tereddüt içinde olduğu ve işin hakikatini öğrenmek istediği haber çeşididir.¹⁵² Bu durumda tek bir tekit edatıyla sözü pekiştirmek gerekir.¹⁵³

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ

“İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: **Şüphesiz** biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler.”¹⁵⁴ Bu ayette cümle, başına tekit anlamı taşıyan **إِنَّ** edatı getirilmek suretiyle vurgulu bir hale getirilmiştir. Sâbûnî, bu ayeti izah ederken bu haber çeşidine dair herhangi bir açıklamaya yer vermezken İbn ‘Âşûr ise tefsirinde “belde halkı, gönderilen elçileri yalanladıkları için ilk önce onlara inanmalarını sağlamak amacıyla orta seviyeli bir tekit yapılmıştır” demektedir.¹⁵⁵

2.1.1.3. İnkârî haber

İnkârî haber, muhatabın kendisine verilen habere inanmayıp inkâr etmesidir. Böyle bir durumda verilen haberin muhatabın inkâr durumuna göre bir veya birden fazla tekit edatıyla pekiştirilmesi gerekmektedir.¹⁵⁶ Yâsîn suresindeki şu ayet bu haber çeşidine örnek olarak verilebilir:

إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

“Şüphe yok ki, sen, elbette (peygamber) gönderilmiş olanlardansın.”¹⁵⁷ İbn ‘Âşûr tefsirinde bu ayette haber cümlesinin kasem, tekit edatı ve ibtidaî lamı kullanılarak üç farklı şekilde pekiştirildiğini vurgulamaktadır.¹⁵⁸ Sâbûnî de bu ayet-i kerimenin tefsirinde İbn

1420/2000), 20/500; Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-Neḥḥâs, *Me’ânî’l-Ḳur’ân*, thk. Muhammed ‘Alî eş-Şâbûnî (Mekke: y.y., 1409), 3/93.

¹⁵⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el- Kûrtubî Kûrtubî, *“el-Câmi’ li-Âḥkâmi’l-Ḳur’ân* (Kahire: Dâru’l-kutubi’l- Mısrıyye, ts.), 15/14; Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 7.

¹⁵¹ Muhyiddîn Ahmet Muştâfa Dervîşî, *İ’râbu’l-Ḳur’ân ve Beyânühû* (Beyrut: Dâr ibn-Keşîr, 1415), 8/185.

¹⁵² ‘Abbas, *Esâlibu’l- Beyân*, 41.

¹⁵³ Kazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 1/69.

¹⁵⁴ Yâsîn 36/14.

¹⁵⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/360.

¹⁵⁶ Kazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 1/70.

¹⁵⁷ Yâsîn 36/3.

¹⁵⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/345.

‘Âşûr’un açıklamalarına benzer ifadeler kullanmaktadır.¹⁵⁹İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre bu ayeti kerime, müşriklerin Hz. peygamber için “Ey Muhammed! Sen peygamber değilsin. Allah seni bize peygamber olarak göndermedi” demelerine cevap niteliği taşımaktadır.¹⁶⁰ Diğer bir ifade ile ayet-i kerimenin tekit edatlarıyla pekiştirilerek vurgulu bir anlam kazandırılmasının hikmeti, Müşriklerin Hz. Peygamber’in nübüvvetini inkâr etmelerinden dolayıdır.

Yâsîn suresinde inkârî habere örnek olarak verilebilecek diğer ayetler şunlardır:

قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا أَنْتُمْ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ. قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ

“Diğerleri ise şöyle karşılık verdiler: “Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız. Hem Rahman herhangi bir şey indirmiş değil; siz sadece yalan söylüyorsunuz! Rabbimiz biliyor ki dediler, “Biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.”¹⁶¹ Kâfirler elçilere inanmayıp onların da kendileri gibi bir beşer olduğunu, kendilerine karşı bir üstünlükleri olmadığını savundular. Gönderilen elçileri yalancılıkla itham edince onlara karşı daha kararlı bir cevap gerekiyordu. Bundan dolayı onlara gönderilen elçiler, “Allah biliyor ki, elbette biz size gönderilmiş peygamberiz” diye cevap verdiler.¹⁶² Araplar arasında fazlaca yaygın olarak kullanılan رَبُّنَا يَعْلَمُ “Allah biliyor ki” ifadesi, bozulduğunda kefarete gerektiren bir yemin çeşidi gibidir.¹⁶³ Belde halkının inkârlarında kararlı oldukları görüldüğü için ayet, ileri derece de tekit ve yeminle söylenmiştir. Bu şekilde yapılan tekitli söylem haber çeşitlerinden inkârî haber olarak adlandırılır.¹⁶⁴

Bu ayetin sonunda إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ “Muhakkak ki biz size gönderilmiş elçileriz” ifadesi birden fazla tekit çeşidiyle pekiştirilmiştir. Muhatap inkârında ısrarcı olduğu için böyle bir yönteme başvurulduğu görülmektedir. Bu ayeti kerimede hem isim cümlesi kullanılarak hem cümlelerin başına tahkik manası ifade eden إِنَّ getirilerek ve haberinin başına muzahlaka lâmi¹⁶⁵ dâhil edilerek üç çeşit tekit yapılmıştır. Ayet-i kerimede geçen haber çeşidini her iki müfessir

¹⁵⁹ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/10.

¹⁶⁰ es-Sa'lebi, *el-Kesf ve'l-Beyân*, 1436/2015, 22/247; Ebû Muhammed el-Begavî, *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1417/1997, 7/7; Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210) . Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1999), 26/251; Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Haqâiku't-Te'vil*, thk. Yûsuf 'Alî Budeyvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 3/95; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrahim Semîn el-Halebî, *ed-Dürri'l-Mesûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el- (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1986), 9/345; Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/5.

¹⁶¹ Yâsîn 36/15-16

¹⁶² Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/7.

¹⁶³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/361.

¹⁶⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/361-362.

¹⁶⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-Nehhâs, *I'râbu'l-Kur'ân*, thk. 'Abdulmun'im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Menşûrât Muhammed 'Alî Beydûn; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421), 3/258; Bulut, *Belâgat*, 2013, 57.

de eserlerinde inkârî haber olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁶ Yâsîn suresinin ikinci sayfasında yer alan bu ayetler, dikkatle incelendiğinde sırasıyla ibtidaî, talebî ve inkârî haber çeşitlerine örneklik teşkil ettiği net bir şekilde görülmektedir. Kısacası bu ayetler, muhatapların inkâr seviyelerine göre tekitin de nasıl artırılması gerektiğini uygulamalı bir şekilde gösteren en güzel ifade kalıplarını içermektedir.

Haberî cümle genellikle tekit edatları ile pekiştirilerek manası daha vurgulu hale getirilir. Bu tekit edatları şunlardır; اِنَّ, اَنَّ, كَآَنَّ, ibtida lâmi (لَ), يَمِين, yemin harfleri, tenbih harfleri (أَ), tekit nunları ve zaid harfler diye adlandırılan (بِ مِنْ) gibi harfi cerlerdir.¹⁶⁷

2.1.2. İnşâ

İnşa kelimesi, نَشَأَ نَشْأً fiilinin, sülasi mezid bablardan olan ifal babına aktarılacak yapılmasıyla oluşan mastardır. Lügatte الإنشاء “yaratmak, ortaya çıkarmak, icad etmek üretmek, başlamak” gibi anlamları vardır.¹⁶⁸ Belagat terimi olarak inşâ, yanlış veya doğru olma ihtimali söz konusu olmayan ifade için kullanılan kavramdır.¹⁶⁹

İnşâ, talebî ve gayri talebî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁷⁰

2.1.2.1. Talebi inşâ

Talebî inşâ, muhataptan bir fiilin yapılmasını veya yapılmamasını talep etmek anlamına gelmektedir. Bu da kendisinden daha yüksek olanın aşağıda olana bir fiili yapmasını emretmesiyle gerçekleşir. Talebî inşâ, emir, nehiy, temenni, istifham ve nidâ olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır.¹⁷¹

Emir

Emir, konuşanın muhatabından herhangi bir şeyi yapmasını istemesi anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile anlatılacak olursa; mertebe bakımından daha üstün olan kimsenin, kendisinden daha aşağı olan kimseden bir şeyi (fili) yapmasını istemesidir.¹⁷²

¹⁶⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/362; Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/10.

¹⁶⁷ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabîyye*, 1/181-182.

¹⁶⁸ Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğâ*, thk. Muhammed ‘Avd Mir‘ab (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 2001), “neşee”, 11/287; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “neşee”, 1/171.

¹⁶⁹ el-Kazvînî, *el-Îzâh fî Ulûmi’l-Belâğâ*, 1/56; Ebû Hâmid Bahâ’uddîn Ahmed b. ‘Alî b. ‘Abdilkâfi es-Subkî el-Misrî Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: y.y., 1423/2003), 1/105.

¹⁷⁰ el-Kazvînî, *el-Îzâh fî Ulûmi’l-Belâğâ*, 3/51; Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 1/420.

¹⁷¹ Kazvînî, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğâ*, 3/52.

¹⁷² Kazvînî, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğâ*, 3/81; Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza b. ‘Alî b. İbrâhîm ‘el-Zeydî el-Huseynî el-‘Alevî et-Tâlibî el-Mulekşab bi’l-Mueyyid billah el-Mueyyid el-‘Alevî, *et-Tîrâz li’Esrâri’l-Belâğati ve ‘Ulûmi Hâkâiki’l-Î‘câz* (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Anşariyye, 1423), 3/155.

Normal şartlarda kullanılan emir sıygası, hakiki anlamında olup ilk olarak muhatabın zihninde talep manasını çağrıştırmaktadır. Yâsîn suresinde emrin hakiki manasında kullanıldığına dair örnek olarak şu ayeti kerime verilebilir:

فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ

“İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele.”¹⁷³ Sâbûnî bu ayeti, tefsirinde şu şekilde açıklamaktadır: Allah Teâlâ peygamberine seslenerek “senin uyarman ancak Kur’an’a iman eden ve ayetlerin mucibince amel edenlere fayda verebilir demek ve sadece Rahman’ı görmediği halde ondan korkan kimselerin bu Kur’an’dan faydalanabileceklerini zikredilmektedir.”¹⁷⁴ Ayette bahsi geçen zikre tabi olmaktan maksat, Kur’an’ı okumak anlamak ve onu tedebbür etmektir. Nitekim H.z. Ömer’in iman etmesi kız kardeşinin evinde Tâhâ suresinden bir yaprak bulması, onu okuması ve hakkında tedebbür etmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁷⁵

Rasulullah’ın bunca tebliğine rağmen müşrikler Kuran’dan ve onu dinlemekten yüz çeviriyorlardı. Nitekim bir defasında Hazreti peygamber Medine’ye hicret ettiği zaman içlerinde Abdullah b. Ubey’ (ö. 9/631)in de bulunduğu bir mecliste Kuran okumuştur. Okuması bittikten sonra Abdullah b. Ubey’ Hz. Peygamber’e “Hey sen! (Peygamber) Eğer doğru ise, senin sözlerinden daha güzel bir şey yok. Ancak kanaatimce sen evinde otur ve sana gelen olursa ona bu sözlerini anlat. Sana gelmeyen kimseleri de bu konuşmalarınla yorma.” demiştir.¹⁷⁶ Müşriklerin aksine Hz. Peygamber’in uyarılardan ders alan ve onu canı gönülden dinleyen kimselerin ise Allah tarafından müjdeye layık oldukları bildirilmiştir. Zira devam eden ayette bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: Ey peygamber! O kimseyi, Allah tarafından günahlarından bağışlanma ve ahirette Naim cennetlerine nail olma gibi güzel bir mükâfat ile müjdele.¹⁷⁷ İbn ‘Âşûr, ayet-i kerimenin sonunda emri hazır sıygası olarak gelen "فَبَشِّرْهُ" onu müjdele" cümlesinin hakiki anlamda kullanılan emre örnek olduğunu söylemektedir.¹⁷⁸ Buna mukabil Sâbûnî ise bu ayet-i kerime hakkında emrin ne anlamda kullanıldığına dair tefsirinde herhangi bir bilgiye yer vermemektedir.

Bazen emir hakiki manasının dışında farklı anlamlar ifade etmekte olup, hangi manaya geldiği cümlenin söylendiği durumdaki siyak ve sibakından anlaşılmaktadır. Emir talebin yanı sıra ibâha, irşad, nasihat, tehdit, aciz bırakma, aşağılama, eşitleme, temenni, dua, rica gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁷⁹ Emrin ifade ettiği bu anlamlar sadece belagat ilminin konu

¹⁷³ Yâsîn 36/11.

¹⁷⁴ Sâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/6.

¹⁷⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/353.

¹⁷⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/353.

¹⁷⁷ Sâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/6.

¹⁷⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/353.

¹⁷⁹ Kâzvinî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/84-87.

edindiği meseleler değildir. Bilakis fıkıh ilminde de emrin ifade ettiği anlamlar ayetlerin doğru anlaşılması hususunda önemli bir konuma sahiptir. Doğrusu ayetlerden isabetli hükümler istinbat etmek belagat ilminin inceliklerini iyi bilmekten geçmektedir.¹⁸⁰ İlerleyen bölümde emrin ifade ettiği bu muhtelif anlamlara işaret edilecektir.

İrşâd/Yol Gösterme

أَرشَدَ fiilinin mastarı olan irşad kelimesi, doğru yolu gösterme, uyarma ve nasihat etme anlamlarına gelmektedir.¹⁸¹ Emrin irşat manasında kullanıldığına dair Yâsîn suresinde geçen şu ayet-i kerime örnek olarak verilebilir:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

“Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun. Sizden bir ücret istemeyen o kimselere tâbi olun; onlar doğru yoldadırlar.”¹⁸² İbnü'l-Cevzî, tefsirinde bu ayeti kerimeyi şöyle açıklamaktadır: Şehrin uzağından koşarak gelen bu kişinin adı Habib en-Neccar olup, şehir halkına tebliğ etmek için gelen elçilere iman etmişti. Kavminin elçileri öldüreceği haberi kendisine ulaşınca, onları uyarmak için yanlarına gitti.¹⁸³ Habib en-Neccâr onların kalplerini yumuşatmak ve elçilerin dinine uymalarını sağlamak amacıyla nezaketli bir dille onlara “ey kavmim” diye seslenmiştir.¹⁸⁴ Ayette geçen لَا اتَّبِعُوا مَنْ لَا اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ cümlesinin manasını tekit etme niteliği taşımaktadır.¹⁸⁵ İncelenen her iki eserde bu ayetlerde geçen emrin hangi manada kullanıldığına dair müfessirlerden herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır. Buna karşılık el-Beyzâvî, (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adlı eserinde bu ayetteki emirlerin söyleniş amaçlarının, kavmine nasihat etmek olduğunu ve risaleti tebliğ etmek kastı taşıdığını beyan etmektedir.¹⁸⁶

Nasihat

نَصَحَ fiilinden türetilen nasihat kelimesi isim olup, birine tavsiyede bulunmak anlamına gelmektedir.¹⁸⁷ Emrin nasihat manasında kullanıldığına dair Yâsîn suresinde geçen şu ayet-i kerime örnek olarak verilebilir:

¹⁸⁰ Salim Ögüt, “Emir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/119.

¹⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “rşd” 3/175.

¹⁸² Yâsîn 36/20-21.

¹⁸³ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn ‘Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî ‘İlmi't-Tefsîr*, thk. ‘Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: y.y., 1422/2001), 3/521.

¹⁸⁴ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/8.

¹⁸⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/367.

¹⁸⁶ Ebû Sa‘îd ‘Abdullâh b. ‘Omer el-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, thk. Muhammed ‘Abdurrahman el-Mar‘aşî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1418), 4/266.

¹⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “nsh” 2/615.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أطعمَهُ إِنَّا أَنْتُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

Onlara, “Allah’ın size verdiği rızıktan başkaları için de harcayın” dendiğinde, inkârcılar müminlere derler ki: “Dilese Allah’ın doyuracağı kimseleri biz mi besleyeceğiz! Doğrusu siz açık bir yanılğı içindesiniz.”¹⁸⁸

Allah Teâlâ kâfirlere nasihat yoluyla “Allah’ın size verdiklerinden fakir ve yoksullara verin” denildiğinde bu emirden yüz çevirip “Allah’ın fakir kıldığı kimseleri biz mi doyuracağız” diye alaycı bir ifade ile infak işini yerine getirmezler.¹⁸⁹ Sâbûnî tefsirinde bu ayetteki emir ile ilgili özel bir açıklamaya rastlanılmayıp, ayetin genel muhtevası göz önünde bulundurularak kâfirlere nasihat yoluyla infak etmeleri gerektiğine vurgu yapıldığı tespit edilmiştir.¹⁹⁰ İbn Aşûr tefsirinde bu ayette geçen emir ile ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

İbn Aşûr tefsirinde ayette geçen لِّلَّذِينَ آمَنُوا kelimesindeki اللّام “lam” harfinin ya fiili müteaddi yapmak için kullanıldığını veya da sebep manası içerdiğini vurgulamaktadır. Lâmin fiili müteaddi yapmak için kullanıldığı takdirde ayetin manası şöyle olurken: “inkârcılar müminlere derler ki...” sebep manası göz önünde bulundurulduğunda ise ayetin manası şöyle olmaktadır: “İnkârcılar müminler hakkında derler ki...” Müfessir “lâmin”, fiili müteaddi yapmak için kullanıldığında ayet-i kerimenin şu şekilde خَاطَبُوا الْمُؤْمِنِينَ بِقَوْلِهِمْ: أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ قَالُوا فِي شَأْنِ الَّذِينَ آمَنُوا ya da قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِأَجْلِ الَّذِينَ آمَنُوا, اطعمَهُ sebep manasına geldiği takdirde ise, şeklinde takdir edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁹¹

Alay Etme/Tehekküm

تَهَكَّم fiilinin mastarı olan tehekküm kelimesi, birisiyle alay etmek anlamına gelmektedir.¹⁹² Emrin tehekküm manasında kullanıldığına dair Yâsîn suresinde geçen şu ayet-i kerime örnek olarak verilebilir:

اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

“İnkârcılıkta ısrar etmenize karşılık girin oraya!”¹⁹³

Ayette geçen اصْلَوْهَا emir fiili, sülasi mücerred olup صَلَّى صَلِيًّا şeklinde dördüncü baktan gelmektedir.¹⁹⁴ Bu fiilin sözlüklere bakılıp incelendiğinde “ateşe girmek, ateşin

¹⁸⁸ Yâsîn 36/47

¹⁸⁹ Şâbûnî, Şafvetu’t-Tefâsîr, 3/15.

¹⁹⁰ Şâbûnî, Şafvetu’t-Tefâsîr, 3/15.

¹⁹¹ İbn Aşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 23/32.

¹⁹² İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, “hkm” 15/368.

¹⁹³ Yâsîn 36/64.

¹⁹⁴ İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, “sly” 14/468.

hararetine katlanmak” gibi manalar taşıdığı görülmektedir.¹⁹⁵ Müellif İbn Aşûr bu manalara paralel olarak bu fiilin aslında “ateşte ısınmak” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu durumda ayetin meali şu şekilde olur: “*Dünya da inkâr etmeniz sebebiyle bugün o cehennem ateşiyle ısının!*” Daha açık bir ifade ile anlatmak gerekirse ayet, ateşin zararına katlanmaktan ziyade faydasından yararlanmak anlamını taşımaktadır. Allah Teâlâ inkâr eden kullarına “ateşe girin veya ateşte yanın” gibi bir ifade yerine cehennemliklerle alay etmek ve onları aşağılamak için “*cehennem ateşinde ısının*” ifadesini kullanmıştır. Ayette geçen اِصْلَوْهَا “o ateşle ısının” emrinin hakiki manasında kullanılmayıp inkârcı kâfirlerle alay etmek ve aşağılamak anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁹⁶

Bu ayet-i kerimede geçen اِصْلَوْهَا fiiline genellikle tefsirlerin ve meallerin “Cehenneme girin” veya “Cehennemin ateşine katlanın” anlamını verdikleri tespit edilmiştir.¹⁹⁷ İbn ‘Âşûr ise ayette geçen bu fiilin “ısınma” anlamını önceleyerek ayetin belağî açıdan incelikler içerdiğine işaret etmiştir.¹⁹⁸ Bahsi geçen fiilin bu anlamına kadim sözlüklerde yer verilmesine rağmen birçok tefsir ve mealde zikredilmediği görülmüştür.¹⁹⁹ Bununla birlikte aynı fiilin iftial babına aktarılmış şeklinin “ısınmak” anlamına geldiği birçok tefsir ve mealde sarahaten belirtilmiştir:

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لَأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ

“Bir zamanlar Mûsâ, ailesine, “(Şu uzakta) bir ateş bulunduğunu farkettim. Size oradan bir haber ya da ısınmanız için ondan bir parça kor getireceğim” demişti.²⁰⁰

Çalışmada İbn ‘Âşûr’un tefsirinde kendisinden önce yaşamış olan birçok âlimin eserlerinde zikretmedikleri belağî nüktelere değindiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla onun her yönüyle zengin olan tefsirinin dikkatlice incelenmesinin, özellikle de Arap Dili ve Belagatına dair yapmış olduğu yorumlarının akademik çalışmalara konu edilmesinin Kur’an araştırmalarına yeni bir soluk katacağı ve ayetlerin içerdiği edebi güzelliklerin daha iyi anlaşılmasına ivme kazandıracağı izahtan varestedir.

Sabûnî ise İbn Aşûr gibi sarahaten bu ifadeleri kullanmamakla birlikte دُنِيَ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ “Tat bakalım; zira sen (aklınca) güçlü ve itibarlısın.” ayetini buna paralel olarak örnek göstermek suretiyle zımnen bu ayetin horlama ve aşağılama manası içerdiğini ifade etmiştir.²⁰¹

¹⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, “sly” 23/49.

¹⁹⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/49.

¹⁹⁷ es-Sa‘lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 1422/2002, 8/134; Ebû Muhammed el-Beğavî, *Me‘âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur‘ân*, 1417/1997, 7/24; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-‘arabî, 1422), 3/529; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te‘vîl*, 4/272.

¹⁹⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/49.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, “sly” 14/468.

²⁰⁰ en-Neml 27/7.

²⁰¹ Şabûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/19.

Zannımızca Sâbûnî'nin bu görüşünde *Mefâtîhu'l-ğayb* müellifi Fahreddin er-Râzî'den (ö. 606/1210) ve *Rûhu'l-beyân*'ın yazarı İsmâil Hakkı Bursevî'den (ö. 1137/1725) etkilendiği tahmin edilmektedir. Çünkü onların tefsirlerinde benzer ifadeler yer almaktadır.²⁰² Kanaatimizce İbn Aşûr'un açıklamaları maksadını ifade etmesi açısından Sâbûnî den çok daha açık ve anlaşılır olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nehiy

Olumsuz emir manasına gelen nehiy, konuşanın muhatabından bir şeyin yapılmamasını istemesi anlamına gelmektedir. Şöyle ki; mertebe bakımından daha üstün olan kimsenin, kendisinden daha aşağı olan kimseden bir şeyi yapmamasını istemesidir.²⁰³ Neyhin hakiki anlamında kullanıldığına dair Yâsîn suresinden şu ayet-i kerime örnek olarak verilebilir:

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. Diye emretmedim mi?”²⁰⁴ Ayette geçen لَا تَعْبُدُوا kelimesi nehyi hazır olup “kulluk etmeyin” manasına gelmektedir.²⁰⁵ Allah Teâlâ bu ayette, kullarını kendileri için apaçık bir düşman olan şeytana uymaktan, nehy etmektedir. Sâbûnî ve İbn Aşûr'un ayette geçen لَا تَعْبُدُوا kelimesine nehiy manası verdikleri açık bir şekilde görülmektedir. Ayetin sonunda yer alan إِنَّهُ cümlesi, bir önce geçen nehiy cümlesinin sebebi olma niteliği taşımaktadır.²⁰⁶ Daha açık ifade etmek gerekirse nehiy cümlesinden sonra gelen cümlelerin, Türkçe'ye aktarılırken başına “zira” veya “çünkü” gibi bir ifade eklenmesi gerekmektedir. İbn ‘Âşûr ayetin sonunda yer alan مُبِينٌ lafzının أَبَانَ fiilinden türetilen ismi fail olduğunu ve aynı kökün sülasi mücerredî olan بَيِّنٌ lafzından farklı olarak daha fazla mübalağa manası ifade ettiğini belirtmiştir.²⁰⁷

İbn ‘Âşûr, ayetle ilgili dilsel tahlillere yer vererek tefsirini okuyan kimsenin daha iyi anlamasını amaçladığı görülmektedir. Ayette geçen أَنْ edatına açıklama anlamına gelen tefsiriyye أَنْ ni denilmektedir. Çünkü أَنْ edatından sonra gelen لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ cümlesi أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ cümlesinin manasını açıklamaktadır.²⁰⁸

فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

²⁰² Ebû ‘Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 26/302; İsmâ'il Hakkî b. Muştafâ el-İstânbûlî el-Hanefî el-Halvetî İsmâ'il Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/424.

²⁰³ Mueyyid el-'Alevî, *et-Tirâz li'Esrâri'l-Belâğati ve 'Ulûmi Hakkâiki'l-İ'câz*, 3/156; Bahâ'uddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, 1/470.

²⁰⁴ Yâsîn 36/60.

²⁰⁵ Dervîşî, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhû*, 8/218.

²⁰⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/47; Sâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/19.

²⁰⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/47.

²⁰⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/47.

“Onların sözleri seni üzmesin. Biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette biliyoruz.”²⁰⁹

Ayette geçen فَلَا يَحْزُنُكَ “seni üzmesin” lafzı nehyi hazır olup²¹⁰ Hazreti peygamberi, müşriklerin Allah hakkında söylediklerinden ve paygamberi yalan saymalarından kaynaklı sözlere karşı üzülmelerini engellemek için söylenilmiştir. Bu sözler ve davranışlar Hazreti peygamberin zihnini çok fazla meşgul etmekte olduğundan dolayı Allah Teâla bir nevi Hazreti peygamberi teselli etmek ve rahatlatmak için böyle bir ifade kullanmıştır. Ayetin devamında gelen إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ “Biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette biliyoruz.” cümlesi bu nehyin sebebi olup “Biz zaten biliyoruz ey Rasulüm sen üzülme!” manasına gelmektedir.²¹¹

Bazı kıraat âlimleri bu ayet-i kerimede geçen فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ cümlesinde vakıf yapılmasının gerekli olduğunu, aksi takdirde إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ cümlesinin Allah’ın değil de müşriklerin sözü gibi algılanması ihtimalinin bulunduğunu söylemektedir.²¹² Daha teknik bir ifade ile söylemek gerekirse bahsi geçen kıraat âlimlerine göre فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ cümlesinde vakf-ı lazım yapılması gerekir. İbn ‘Âşûr ise burada her ne kadar vakıf yapmanın güzel olduğunu kabul etse de vasıl yapmanın da manayı bozmayacağını ifade etmektedir. Zira müşriklerin إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ cümlesini söylemiş olmaları mümkün değildir. Farz-ı muhal söylemiş olsalar bile bu sözün Hz. Peygamber’i kesinlikle üzmüş olma ihtimali söz konusu olamaz.²¹³ Dolayısıyla müfessirin ifadelerinden anlaşılacağı üzere bu ayetteki vakıf, vakf-ı lazım değil ancak vakf-ı hasen diye adlandırılabilir.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî’nin (ö. 560/1165) vakıf işaretlerine göre yazılan mushaflar da فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ cümlesinden sonra vakf-ı lazım işareti bulunmaktadır.²¹⁴ İbn ‘Âşûr’un buradaki vakfın türü konusunda es-Secâvendî’den farklı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Ancak İbn ‘Âşûr gibi başka âlimlerin de yer yer es-Secâvendî’nin işaret ettiği bazı vakıf türlerini tercih etmediği kaynaklarda yer almaktadır.²¹⁵ Bu bağlamda İbn ‘Âşûr’un tefsirinde vakıf ve ibtidaya dair görüşlerinin dikkatlice ele alınması

²⁰⁹ Yâsîn 36/76.

²¹⁰ Dervîşi, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânühû*, 8/229.

²¹¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/72.

²¹² ‘Atiyye Kabil Nâsir, *Gâyetü’l-Mürîd fî ‘İlmi’t-Tecvîd* (Kahire, ts.), 225-226.

²¹³ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh b. Bahâdîr eş-Şâfi’î ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fağl İbrâhîm (b.y.: Dâru ‘İhyâ’i’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1376/1957), 3/96; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/73.

²¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *Kitâbü’l-Vakf ve’l-ibtidâ’* (Ammân: Dâru’l- minhâc, 1422), 359.

²¹⁵ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnu’l-Enbârî, *İdâhu’l-Vakf ve’l-İbtidâ’*, thk. Muhyî’-d-Dîn ‘Abdurrahman Ramadân (Dimaşk: Maṭbû’âtu Mecma’i’l-Luğati’l-‘Arabiyye, 1390/1971), 2/701; Ebû Ca’fer Aḥmed b. Muhammed el-Murâdî en-Nehḥâs, *el-Kaṭ’ ve’l-İ’tinâf*, thk. ‘Abdurrahmân b. İbrâhîm el-Maṭrûdî (Suudi Arabistan: y.y., 1413/1992), 298.

edatları şunlardır: وما من وأي وكم وكيف وأين وأنى ومتى وأيان: 226 İstifham edatları kullanılarak yapılan soru çeşidine Yâsîn suresinden şu ayet örnek olarak verilebilir:

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

"Vah halimize! Yattığımız yerden bizi kim kaldırdı?" derler. Onlara: "İşte Rahman olan Allah'ın vadettiği budur, peygamberler doğru söylemişlerdi" denir.²²⁷ İbn 'Âşûr, ayette geçen مَنْ nin istifham (soru) edatı olduğunu, diriltme işini kimin yaptığını öğrenmek isteyen ve ahirette diriltileceğine inanmayan kişi tarafından sorulduğunu beyan etmektedir. Buradaki istifhamdan maksat, diriltme işine inanmayan kişinin hayretlik ve pişmanlık içerisinde bu soruyu sormuş olmasıdır.²²⁸ Sâbûnî ise, bu ayetteki istifham ile ilgili olarak tefsirinde herhangi bir açıklama yapmamaktadır.

İstifham edatları, bazen durumun uygunluğuna göre asıl anlamlarının dışında farklı manalara da gelebilmektedirler.²²⁹ İfade edilen cümlede soru anlamı bulunmakla birlikte, hangi anlamda söylenmişse, o mana da cümleye eklenerek istifham manası ifade edilir. İstifham edatının hangi anlamda kullanıldığı genellikle cümlenin siyak ve sibakından anlaşılmaktadır. İstifhamın hakiki soru anlamının yanı sıra yaygın olarak kullanılan inkâr, takrir, kınama, istihza/alay etme, yüceltme, tahkir/ aşağılama, taaccub, tesviye, temenni, emir, nehiy, irşat, istibtâ' ve istib'ad gibi farklı anlamları vardır.²³⁰ İlerleyen bölümde bahsi geçen bu anlamlara sırasıyla işaret edilecektir.

İstihza/Alay Etmek

إِسْتَهْزَأَ fiilinin mastarı olan istihzâ kelimesi birisiyle alay etmek, dalga geçmek gibi anlamlara gelmektedir.²³¹ Yâsîn suresinde istifhamın bu manada kullanılmasına şu ayet örnek olarak verilebilir:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اطَّعِمُوا مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ اطَّعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarf ediniz, denildiğinde, kâfirler müminlere dediler ki: Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz."²³² Sâbûnî tefsirinde bu ayet şu şekilde açıklanmaktadır: O kâfirlere nasihat babında "Allah'ın size verdiklerinden bir kısmını fakir ve

²²⁶ Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/55; Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh et-Teftâzânî, *Muhtaşarü'l -Me'ânî* (Kum: Daru'l- fikr, 1410), 131.

²²⁷ Yâsîn 36/52.

²²⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/37.

²²⁹ Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/68.

²³⁰ Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/68-71; et-Teftâzânî, *Muhtaşarü'l -Me'ânî*, 137.

²³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l -'Arab*, "hze" 1/183.

²³² Yâsîn 36/47.

miskinlere verin” denildiğinde müminlerle alay ederek şöyle derler:” Biz mallarımızı Allah’ın fakir ettiği bu miskinlere mi vereceğiz? Hem Sabûnî hem de İbn ‘Âşûr tefsirlerinde bu ayette geçen istifhamın inkari olduğu ve alay manası içerdiği ifade edilmektedir. Zannımızca her iki âlimin de belirtmiş oldukları görüşlerinde Zemaşşerî’den etkilenmiş olmaları ihtimal dâhilindedir.²³³

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

“ve şöyle derler: ‘Şayet gerçekten doğru söylüyorsanız, bu tehdit hani ne zaman gerçekleşecek?’”²³⁴ Önceki ayette müminlerle alay edip onlara infak etme hususunda cimri davranan müşrikler, “Bizi tehdit ettiğiniz azap ne zaman gelecek” diye gayet alaycı bir tavırla bu soruyu sormuşlardır. Ayette مَتَىٰ “ne zaman” manası taşıyan istifham edatı kullanılmış olup müşrikler, başlarına gelecek azap ile alay ederek, gerçekleşmesi hususunda inkârcı bir tavır sergilemişlerdir.²³⁵ İbn ‘Âşûr tefsirinde bu minvalde açıklayıcı kayıtlara rastlanırken Sâbûnî tefsirinde bu konu ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmadığı tespit edilmiştir.

İstifham İnkârî /Kınama

اَنكَرَ fiilinin mastarı olan inkâr kelimesi, marifet kelimesinin zıddı olup bir şeyi bilmemek, cahil olmak anlamlarına gelmektedir.²³⁶ İstifhamın gelmiş olduğu bu inkâr ile birlikte kınama manası Yâsîn suresinde şu ayetlerde yer almaktadır:

قَالُوا طَائِرُكُم مَّعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

Onlar da dediler ki: “Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildi diye öyle mi? Hayır! Siz sınırı aşmış bir topluluksunuz.”²³⁷ Elçiler cevaben şöyle dediler: Eğer biraz düşünseydiniz, uğursuzluk diye isimlendirdiğiniz şeyin sizden ve yaptığınız kötü amellerden kaynaklandığını anlardınız. Siz fitneyi seçen, öfke ve nefreti körükleyen bir kavim olduğunuzdan dolayı şehirde meydan gelen kötü durumun müsebbibi de ancak sizlersiniz.²³⁸ Birçok müfessirin ifadesine göre belde halkı, kendilerine gelen elçileri uğursuz saymışlar, daha da ileri giderek yağmurun onlar yüzünden yağmadığını iddia etmişlerdir.²³⁹ اِنْ ذُكِّرْتُمْ “size hatırlattık, öğüt verdik ve Allah’ın birliğine sizi davet ettik diye mi bizi uğursuzlukla suçlayıp

²³³ Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. ‘Amr ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haḳâikü Ğavâmiḳi’t-Tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407), 4/19; İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 23/32; Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/18.

²³⁴ Yâsîn 36/48

²³⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 23/33.

²³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, nkr” 5/233.

²³⁷ Yâsîn 36/19

²³⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/364.

²³⁹ el-Ḥuseyn b. Mes’ûd b. Muḥammed b. el-Ferrâ’ Ebû Muḥammed el-Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Ḳur’ân*, thk. ‘Abdurrezzâk el-Mehdî (b.y.: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1420), 4/10; Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haḳâikü Ğavâmiḳi’t-Tenzîl*, 4/9; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fî ‘İlmi’t-Tefsîr*, 1422, 3/520.

bizleri öldürmekle tehdit ettiniz?²⁴⁰ Bu kelimenin إِنَّ دُكِّرْتُمْ Sâbûnî tefsirinde cevabı hazf edilmiş şart cümlesi olarak geçtiği ve kınama manası ifade ettiği tespit edilmiştir.²⁴¹

İbn ‘Âşûr tefsirinde bu hemzenin istifham-ı inkârî olduğu ve şart manası taşıyan إِنَّ nin başına soru edatı olarak getirildiği ifade edilmektedir. Bu bir şart cümlesi olup kelamın siyak ve sibakından anlaşıldığı için cevabı hazf edilmiştir.²⁴² Cümlelerin takdiri şu şekildedir: أَنْتُمْ تَنْتَظَرُونَ بِالتَّكْثِيرِ إِنَّ دُكِّرْتُمْ Siz hatırlatıldığınız zaman, hatırlatılmış olmanızı uğursuzluk olarak mı görüyorsunuz?²⁴³ Bu ayetle ilgili olarak Arap dil bilgini ve tefsir âlimi olan en-Nehhâs (ö. 338/950) tefsirinde ayet-i kerimede geçen إِنَّ kelimesinin yedi farklı vecih üzere okunduğunu ifade etmiştir.²⁴⁴ Ancak bu farklı okuyuş şekillerinin ayetin manasında herhangi bir değişikliğe neden olmayıp sadece kelimenin telaffuzuyla ilgili bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah’a kulluk etmeyeyim ki?”²⁴⁵ İbn ‘Âşûr tefsirinde, ayetin başında yer alan مَا “istifham” (soru) içindir. Cümlede mübteda konumunda olup haberi ise لِي zamiridir. Bu sözü söyleyen kişinin şehrin uzağından, kavmini elçilere uyma konusunda uyarmak için koşarak gelen Habib en-Neccâr olduğu rivayet edilmektedir.²⁴⁶ “Hangi şey beni yaratan yoktan var eden Allah’a ibadet etmem hususunda beni engelleyecek?”²⁴⁷ Onun kavmini uyarma konusunda ne kadar hassas ve nezaketli davrandığı kullandığı ifadeden gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır. O sanki kendine nasihat ediyormuş gibi kavmini de bu elçilere uyma ve Allah’a ibadet etme konusunda teşvik etmeye çalıştığı görülmektedir. İbn ‘Âşûr tefsirinde bu istifhamın inkârî olduğu tespit edilmiş olup Sabûnî tefsirinde ise böyle bir kayda rastlanılmamıştır.²⁴⁸

İbn ‘Âşûr, ayette geçen لَا أَعْبُدُ kelimesinin لِي zamirinden hal olduğunu ifade ederek ayeti أَيْ لَا şeklinde takdir etmekte ve takdir ettiği cümlelerin şerhini لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي “Yani hiç birşey beni yaratan Rabbime ibadet etmekten alıkoyamaz.” şeklinde yapmaktadır.²⁴⁹

ءَاتَّخِذْ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ

²⁴⁰ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 26/262.

²⁴¹ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/8.

²⁴² Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 4/265.

²⁴³ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 1422/2002, 8/123; İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/364.

²⁴⁴ Nehhâs, *Îrâbu’l-Kur’ân*, 3/262; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Âḥkâmi’l-Kur’ân*, 15/13.

²⁴⁵ Yâsîn 36/22

²⁴⁶ Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sunne*, 8/511.

²⁴⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 20/506.

²⁴⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/368.

²⁴⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 22/368.

“Hiç O’ndan başka mâbudlar edinir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek isterse onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar.”²⁵⁰ Allah’tan başkalarını nasıl ilah edinirim? O ilahlar ki ne işitirler ne birine fayda sağlarlar ne de kendilerine ibadet edenlerin bir ihtiyacını karşılayabilirler.²⁵¹ Hem Sabûnî hem de İbn ‘Âşûr tefsirlerinde bu ayette geçen istifhamın inkârî olduğunu belirtmişlerdir.²⁵² Sabûnî buna ek olarak tefsirinin belagat ile ilgili olan bölümünde buradaki istifhamın istifham-ı inkârînin manalarından olan tevbih (kınama) manası ifade ettiğini belirtmiştir.²⁵³ İbn ‘Âşûr da bu açıklamalara ilaveten tefsirinde ayetin devamında gelen إِذْ لَفِيَ ضَلَالٍ مُّبِينٍ cümlesinin, istifham-ı inkârînin cevabı olduğunu belirterek takdirinin مُبِينٍ ضَلَالٍ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ şeklinde olacağını ifade etmektedir.²⁵⁴

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ

“İnsan, bizim, kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir.”²⁵⁵ Sabûnî, tefsirinde bu ayetteki istifhamın, inkârî olduğu ve kınama manasına geldiği ifade ederken²⁵⁶ İbn ‘Âşûr ise, ayetin kendinden önce zikredilen 71. ayete اَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ atıf edildiğini öne sürerek istifhamın taaccüp manası ifade ettiğini belirtmektedir.²⁵⁷ Sabûnî tefsirinde hemzenin kınama anlamına geldiğini şu ifadeleriyle açıklamaktadır: “O nankör insan, ibret nazarıyla bakmaz mı? Allah’ın kudreti hakkında düşünüp, kendisini necaset çıkan yerden, değersiz ve adî bir şeyden meniden yarattığımızı anlamaz mı?”²⁵⁸ İbn ‘Âşûr tefsirinde ki taaccüp manası dikkate alındığında ise ayetin manası şu şekilde olacaktır: “İnsan kendisini bir nutfeden (meniden) yarattığımızı görmez mi? Ne tuhaf!”²⁵⁹ İbn’ul Cevzî bu ayetteki taaccüp ile ilgili olarak şunları nakletmiştir: “Bu tartışmacının dirilişi reddetme konusundaki cahilliği hayret vericidir. Yaratıldığını bilmiyor mu ki, yaratılışının başlangıcını düşünöpte çekişmeyi bıraksın?”²⁶⁰

Yeniden dirilmeye inanmayıp inkâr eden kimselerin durumunu anlatan bu ayetin, kimler hakkında nazil olduğu ile ilgili kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Tefsir âlimleri bu ayetin Ubey b. Halef, (ö. 3/625) As b. Vail (ö. 622) ya da Abdullah b. Ubey b. Selûl (ö. 9/631)

²⁵⁰ Yâsîn 36/23

²⁵¹ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/8.

²⁵² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/368; Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/8.

²⁵³ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/10.

²⁵⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/369.

²⁵⁵ Yâsîn 36/77.

²⁵⁶ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/21.

²⁵⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/74.

²⁵⁸ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/21.

²⁵⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/74.

²⁶⁰ İbn’ul-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, 1422, 3/532; Kurtubî, *"el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân*, 10/68.

veya Ebu Cehil (ö. 2/624) hakkında nazil olduğunu nakletmişlerdir.²⁶¹ Ubey b. Halef bir gün çürümüş kemik parçalarını eline alıp ufalayarak Hazreti Peygamber'e getirmiş ve şöyle demiştir: “Çürümüş yok olmaya yüz tutmuş bu kemiği mi Allah diriltecek.” Hazreti Peygamber onun bu sözleri üzerine şöyle cevap vermiştir: “Evet, öldükten sonra seni diriltecek ve ateşe sokacak” buyurmuştur.²⁶²

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen خَصِيمٌ kelimesinin فَعِيلٌ vezninde olduğunu, mübalağa ifade ettiğini, مُفَاعِلٌ gibi ism-i fail anlamında kullanıldığını ifade ederek takdirinin مُخَاصِمٌ شَدِيدٌ “çok çetin hasım” şeklinde yapılması gerektiğini beyan etmektedir.²⁶³

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ

Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve “Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?” diyor.²⁶⁴ وَضَرَبَ لَنَا cümlesi, kendinden önce gelen وَهِيَ رَمِيمٌ وَضَرَبَ لَنَا ifadesinin bir nevi açıklaması mahiyeti taşımaktadır. İbn ‘Âşûr bu ayetteki istifham edatının مَنْ olduğunu ve inkâr manası taşıdığını ifade etmektedir.²⁶⁵ Sabûnî tefsirinde, bu ayette geçen istifham ve ifade ettiği anlam ile ilgili herhangi bir belağî açıklamaya rastlanılmamaktadır.

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ

“Nitekim o şeytan sizden nice nesilleri saptırdı. Hiç aklınızı kullanmıyor muydunuz?”²⁶⁶

Allah Teâla bedbaht kimselerin mahşer günündeki durumlarını açıklarken onların müminlerden ayrılacağını, şeytana kulluk edilmemesi gerektiğini ve onun birçok kimseyi saptırdığını ifade etmektedir. Ayetin sonunda bu emirlere uymayan ve şeytana kulluk eden kimselerin akıllarının olmadığı kınama ve azarlama yoluyla ifade edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle ayet, sizleri Rabbinizin emrine muhalafet etmekten alıkoyacak aklınız yok muydu? manasını taşımaktadır. Sâbunî tefsiri bu istifhamın inkâr manası taşıdığını, kâfirler için bir kınama ve azarlama olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁷ İbn ‘Âşûr’un da bu konuda Sâbunî’ye benzer ifadeler kullandığı anlaşılmaktadır.²⁶⁸ Bu açıklamalara ek olarak İbn ‘Âşûr, وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا cümlesinin kendinden önce zikredilen إِنَّهُ لَكُمْ غَدُوٌّ مُبِينٌ cümlesine atfedildiğini ve şeytana

²⁶¹ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fi ‘İlmi’t-Tefsîr*, 1422, 3/532.

²⁶² Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, 2/820; Neḥḥâs, *Me’âni’l-Kur’ân*, 5/520; Ebû’l-Leys Naşr b. Muhammed Ebû’l-Leys es-Semerḳandî, *Baḥru’l-‘Ulûm*, thk. Maḥmûd Mataracı (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 3/132; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf ‘an Ḥakâiki Gavâmiḍi’t-Tenzîl*, 4/29.

²⁶³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/74.

²⁶⁴ Yâsîn 36/78

²⁶⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/75.

²⁶⁶ Yâsîn 36/62

²⁶⁷ Muhammed b. Muhammed b. Muştafâ el-‘Îmâdî Ebu’s-Su’ûd Ebu’s-Su’ûd, *İrşâdu’l-‘Âkli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru ihyâi’t-turâsil arabi, ts.), 7/175; Şâbunî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/23.

²⁶⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/49.

kulluk etmekten nehy etmenin sebebi olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁹ Sâbûnî ise, İbn ‘Âşûr’un ifadelerine benzer ifadeler kullanarak وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبَلًا كَثِيرًا ayetinin الشَّيْطَانِ ayetinde geçen nehyin sebebini pekiştirdiğini ifade etmektedir.²⁷⁰

وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُصِرُّونَ

“Dilesek (dünyada da) gözlerini büsbütün kör ederdik de yolu bulmak için çabalayıp dururlardı; ama o takdirde nasıl görebileceklerdi ki?”²⁷¹

Ayetin tefsirinde İbn Abbas’tan gelen bir rivayette “Dileseydik onların doğru yolu bulmalarına engel olurduk. O takdirde asla doğru yolu bulamazdılar.”²⁷²denilmektedir. Bu ayetin Mekke’deki Kureyş kâfirleri için tehdit mahiyetinde olduğu zikredilmektedir.²⁷³

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayetin sonunda yer alan أَنَّى soru edatının كيف "nasıl" anlamında olup istifham-ı inkari manasında kullanıldığını belirtmiştir.²⁷⁴ Sâbûnî tefsirin de bu ayetteki istifham ile ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

İbn ‘Âşûr tefsirin de ayette geçen kelimelerle ilgili dilsel tahlillere değinmiştir. Ayette yer alan فَاسْتَبَقُوا fiilinin sülasi aslı سبق olup sülasi mezid bablardan olan iftial babına aktarılmıştır. Fiilin iftial babının manalarından olan gayret ve mücadele anlamına gelen tekellûf manasını taşıdığı görülmektedir.²⁷⁵

Aynı zamanda فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ “yolda koşuşurlar” cümlesinde geçen اسْتَبَقُوا fiilinin normalde الى harfi ceri ile kullanılması gerekir. Ancak ayet-i kerimde الى harfi cerinin hazfedilmiş olduğu görülmektedir. Bu durum gramer kitaplarında hazif ve isâl veya منصوب بنزع harfi cer düşürülerek mansup yapılan kelime” olarak adlandırılmaktadır.²⁷⁶ Dolayısıyla harfi cer düşürülmediği takdirde cümle hali şu şekilde olması gerekir: فَاسْتَبَقُوا إِلَى الصِّرَاطِ ²⁷⁷ Kadim kitaplarda hazif ve isâle dair şu beyit örnek olarak verilmiştir:

تَمَرُّونَ الدِّيَارَ وَلَمْ تَعُوجُوا كَلَامُكُمْ عَلَى إِذَا حَرَامٌ

“Memleketimize gelip uğramazsanız bana!

²⁶⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/48.

²⁷⁰ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/19.

²⁷¹ Yâsîn 36/66

²⁷² Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/20.

²⁷³ Ebû Zeyd ‘Abdurrahman b. Muhammed b. es-Se‘âlibî es-Se‘âlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur‘ân*, thk. Muhammed ‘Alî Mu‘avvið - ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd (Beyrut: y.y., 1418), 5/18.

²⁷⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/52.

²⁷⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/52.

²⁷⁶ Ebû'l-Feth ‘Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *Sirru Şinâ‘ati'l-Î‘râb* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 1/247.

²⁷⁷ Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hâkâîku't-Te‘vîl*, 3/109; Ebû Muhammed Huseyn b. ‘Abdullâh et-Tîbî, *Futûhu'l-Ğayb fî'l-Kesfi ‘ân Kınâ‘i'r-Rayb*, thk. İyâd Muhammed el-Ğûc (b.y.: y.y., 1434/2013), 13/79; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ fî't-Tefsîr*, 9/75.

Sizinle konuşmak haram olsun bana”²⁷⁸

Yukarıdaki şiirde geçen hazif ve isâli zikreden kaynaklarda تَمْرُونَ fiilinden sonra عَلَى, عَنْ veya ب harfi ceri takdir edildiği görülmektedir.²⁷⁹

İbn ‘Âşûr فَاسْتَبَقُوا kelimesinin, “bir kelimenin manasını diğerinin içini koymak, dahil etmek” anlamına gelen tazmin²⁸⁰ yoluyla daha derin anlam kazandığını vurgulamaktadır.²⁸¹ Şöyle ki müfessir bu fiilin “koşmak ve yarışmak” anlamıyla birlikte aynı zamanda اِنْتَدَرُوا “derhal harekete geçmek” manasını da ihtiva ettiğini söylemektedir.²⁸² Diğer bir ifade ile tazmin yapmak suretiyle bir fiil, iki farklı anlamı aynı anda bünyesinde barındırarak daha kapsamlı ve abartılı bir anlam taşır hale getirilmektedir.

Teaccup ve Pişmanlık

تَعَجَّبَ fiilinin mastarı olan teaccup kelimesi, kişinin hoşuna giden bir şeyi gördüğünde şaşırıp hayret etmesi anlamına gelmektedir.²⁸³ Yâsîn suresinde istifhamın teaccup ile birlikte pişmanlık anlamında kullanıldığına şu ayet örnek olarak gösterilebilir:

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

Derler ki: “Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı? Rahman’ın vaat ettiği işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!”²⁸⁴ Bu ayet öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden bir kimsenin mahşer günü için hakikatini anladıktan sonra yeniden dirilme esnasındaki şaşkınlık ve hayretini gözler önüne sermektedir.²⁸⁵ Ayette geçen يَا وَيْلَنَا “bize yazıklar olsun” kelimesi, musibet anında ya da pişmanlık duyulan bir durum olduğunda kullanılan bir cümledir. Yeniden dirilmeyi inkâr eden kimseler dirildiklerinde kendileri için hazırlanan azabı görünce “bize yazıklar olsun” diye dövünüp durmaktadırlar. Çünkü bu şekilde düşünen kimseler, dünyada iken öldükten sonra dirilmenin imkânsız olduğuna inanmaktaydılar. Ayette geçen مَنْ istifham (soru) edatı olup, diriltme işini kimin yaptığını sorarak, yeniden

²⁷⁸ Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl fî şerhi’t-Teshîl*, thk. Hasan Hindâvî (Dımaşk; Riyad: Dâru’l-Kalem; Dâru Künûzü İşbiliye, 1418-1423/1997-2013), 7/5; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/52.

²⁷⁹ Neḥḥâs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 3/279; Ebû Hayyân, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl fî şerhi’t-Teshîl*, 7/13; Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. ‘Abdullâh İbn Yûsuf ‘Cemâleddîn İbn Hişâm Cemâleddîn b. Hişâm, *el-Mesâilü’s-Seferiyye fî’n-Nahv*, thk. Dr. Hâtim Şâlih ed-Dâmin (Beyrut: y.y., 1403/1983), 21.

²⁸⁰ Tazmin hakkında daha detaylı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Tazmin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/204-206; Süleyman Taş, “Tazmin Üslubu ve Kur’ân-ı Kerîm’deki İşlevleri”, *Diyanet İlmi Dergi* 52/3 (Eylül 2016), 51-68.

²⁸¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/52.

²⁸² Muhammed b. ‘Abdirrahman b. Muhammed b. ‘Abdullâh el-‘Îcî, *Câmi’u’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1424/2004), 3/431; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/52.

²⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “acb” 1/581.

²⁸⁴ Yâsîn 36/52.

²⁸⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/37.

dirilme esnasında yaşanan hayret ve pişmanlığı ifade eder.²⁸⁶ Sabûnî tefsirinde bu ayette geçen istifham ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır.

Ayetin sonu olan هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ cümlesini kimlerin söylediği ile ilgili kaynaklarda üç farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre bu sözü müminler, ikinci görüşe göre melekler, üçüncü görüşe göre ise kâfirler söylemiştir. Kâfirlerin birbirlerine “yeniden dirileceğimizi ve hesaba çekileceğimizi bize peygamberler haber vermişti” manasında söylemiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.²⁸⁷

Takrir

Takrir, muhataba bir konuyu onaylatmak için soru sorularak anlatılan meseleyi kabul ettirmeye çalışmaktır. Genellikle istifham edatlarından hemze kullanılarak anlatılan konu soru sormak suretiyle muhataba kabul ettirilmeye çalışılmaktadır.²⁸⁸

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

*Ey Âdemoğulları! Size “Şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır dememiş miydim?”*²⁸⁹ Bu ayetteki istifham müşrik olan tüm delaletle düşmüş insanları kapsayıp bir nevi onları azarlama ve kınama manası içermektedir. Ancak İbn ‘Âşûr’un tefsirinde işaret ettiğine göre ayetin başında yer alan hemzenin istifham edatı olduğu ve takrir manasını içerdiği tespit edilmiştir.²⁹⁰ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen istifhamın, kınama ve azarlama manası ifade ettiği tespit edilip bunun muhataplarının ise kâfir kimseler olduğu yer almaktadır.²⁹¹ İbn ‘Âşûr, bu ayette geçen istifhamdan kınama ve azarlama manası anlaşılacağını da kabul etmekle birlikte asıl istifhamın amacının takrir olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu konuda İbn ‘Âşûr’un Sâbûnî’den farklı bir yaklaşım sergilediğini söylemek yerinde olacaktır. Bununla birlikte ayet dikkatlice incelendiğinde ve bağlamı göz önünde bulundurulduğunda takrir ile birlikte kınama ve azarlama manasının beraber anlaşılmasının gayet uygun olduğu ve herhangi bir çelişki barındırmadığından ötürü her iki müfessirin görüşlerinin uzlaştırılmasının isabetli olacağını söylemek mümkündür.

İbn ‘Âşûr, ayette kâfirlere “Ey Âdemoğlu” diye hitap edilmesinin amacının, onları azarlayıp, ibadet ettikleri şeytanın aslında ataları olan, Hz. Âdem’e secde etmeyen ve ona karşı

²⁸⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/37.

²⁸⁷ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fî ‘İlmi’t-Tefsîr*, 1422, 3/526.

²⁸⁸ Ebû Sa’îd el-Hasan b. ‘Abdullâh b. el-Merzubân Ebû Sa’îd es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Ahmed Hasan Mehdelî - ‘Alî Seyyid ‘Alî (Beyrut: y.y., 2008), 1/409; *et-Teftâzânî, Muhtaşarü’l -Me’ânî*, 138.

²⁸⁹ Yâsîn 36/60.

²⁹⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/46.

²⁹¹ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefsîr*, 3/19.

düşmanlık besleyen biri olduğunu hatırlatarak onlara ezeli ve ebedi düşmanlarına nasıl kulluk etmeyi kendilerine reva gördüklerini anlatmaktadır.²⁹²

Bu ayetle ilgili olarak اَعْهَدُ kelimesinde İbn ‘Âşûr tefsirinde belagat ilminde tenafür diye adlandırılan konuya dair detaylı bir tahlil yapıldığı tespit edilmiştir. Şöyle ki: اَعْهَدُ kelimesinde mahreç yerleri birbirine yakın olan ع “ayn” harfi ile ه “he” harfinin peş peşe gelmesi, fesahate aykırılık nedenlerinden biri olan tenafuru’l-hurufa²⁹³ dâhil edilemez. Çünkü mahreçleri birbirine yakın bu iki harfin peş peşe okunması, lisanda ağırlık meydana getirmez. Nitekim boğazın ortasından çıkan “ayn” harfinden boğazın en uzağından çıkan “he” harfine geçiş kelimeyi telaffuz etmeyi kolaylaştırmıştır. Buna ilaveten birinci harf olan “ayn”ın sakın, ikinci harf olan “henin” ise harekeli olması kelimenin daha rahat telaffuz edilmesini sağlamıştır.²⁹⁴ İbn ‘Âşûr, bu duruma Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî’nin (ö. 231/846) şu şiirini örnek olarak göstermektedir:

كَرِيمٌ مَّتَى أَمَدَحُهُ أَمَدَحُهُ وَالْوَرَى
مَعِيَ وَإِذَا مَا لُمْتُه لُمْتُه وَخَدِي

“O cömerttir. Onu övdüğümde insanların huzurunda överim. Kınadığımda ise yalnızken kınarım.”²⁹⁵

Bu şiirde geçen أَمَدَحُهُ kelimesini bazı belagat âlimleri tenâfuru’l-hurûfa örnek olarak göstermektedirler.²⁹⁶ Ancak müfessir bu âlimlerden farklı olarak şiirde geçen أَمَدَحُهُ kelimesinin iki defa tekrar edildiğinden dolayı telaffuzda bir zorluğa neden olduğunu, yoksa tek başına tenâfuru’l-hurûfa örnek olamayacağını ifade etmektedir.²⁹⁷ Bu görüşünü desteklemek için İnsan suresinde geçen وَسَبَّحُهُ ayet-i kerimesini hatırlatmaktadır. Görüldüğü üzere ayet-i kerimede geçen kelimede de yukarıdaki şiirde olduğu gibi iki tane boğaz harfi art arda gelmiştir. Netice itibarıyla İbn ‘Âşûr, dolaylı olarak bu yaklaşımıyla belagat ve fesahatin zirvesi olan Kur’an-ı Kerim’in tenâfuru’l-hurûftan uzak olduğunu zikrettiği delilleriyle ispat etmeye çalışmaktadır.

²⁹² Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Yezîd et-Taberî et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli ‘Âyi’l-Kur’ân* (Kahire: Daru hicr, 1422), 10/66; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/46.

²⁹³ Tenâfûr-i Hurûf ile ilgili detaylı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Tenâfûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/439-441.

²⁹⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/46.

²⁹⁵ Ebu’l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Yûsuf b. ‘Abdiddâim es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-Maşûn fî ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, ts.), 10/625; Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 1/77; İbrâhîm b. Muhammed el-İşâm el-İsferâyînî, *el-Etvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 1/11; Muştafâ b. ‘Abdullâh Hâcî Halîfe Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn* (Bağdat: Mektebetu’l-Muşennâ, 1941), 2/1325.

²⁹⁶ Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 1/77; ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Etvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*, 1/11.

²⁹⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/46-47.

Müfessirin bu görüşünde kendinden önce yaşamış olan meşhur âlim Semîn el-Halebî'den (ö. 756/1355) etkilenmiş olabileceğini söylemek mümkündür.²⁹⁸

Müellif yukarıdaki şiirin aksine İmruülkays'ın (ö. 540 dolayları) şu şiirinin tenâfuru'l-hurûfa örneklik teşkil ettiğini belirtmektedir.²⁹⁹

عَدَائِرُهُ مَسْتَنْزِرَاتٌ إِلَى الْعُلَى ... تَضِلُّ الْعِقَاصُ فِي مُنَى وَمُرْسَلٍ

“Sevdiğimin saçlarının örgüleri rüzgârdan dolayı yukarıya doğru kalkmış,

*Tokaları ise, bir kısmı kıvrım kıvrım bir kısmı ise salıverilmiş (açılmış) güz saçlarının
arasında kaybolmuştur.”*³⁰⁰

Bu şiirin tenâfuru'l-hurûfa örnek olması, mahreç yerleri birbirine yakın olan üç tane س ش ز “sîn, şîn zay” harflerinin peş peşe gelmesinden dolayı lisanda ağırlık yapmasından kaynaklanmaktadır. Şayet “sîn” ve “şîn” harfi “ta” harfi ile ayrılmamış olsaydı daha şiddetli bir tenâfuru'l-hurûf meydana gelecekti.³⁰¹

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ

*“Gökleri ve yeri yaratan Allah onların benzerini yaratmaya kâdir değil mi? Elbette öyledir. O eşsiz yaratıcıdır, her şeyi bilir.”*³⁰² İbn ‘Âşûr bu ayeti kerimenin daha önce detaylı bir şekilde bahsedilen 77. ayete atıf teşkil ettiğini söyleyerek ayetin başında yer alan istifhamın takrir ifade ettiğini aktarmaktadır.

Ayette öldükten sonra insanları yeniden diriltmenin, yerleri ve gökleri kusursuz bir şekilde yaratmaktan çok daha kolay olduğu ve Allah Teâlâ'ya bu işlerin basit kaldığı ifade edilmektedir. Ayetin başındaki hemzenin ifade ettiği takriri, Allah Teâlâ bizzat kendisi بَلَى “evet” lafzıyla ikrar etmek suretiyle muhataplardan varlığını, birliğini ve her şeyi yaratmaya muktedir olduğunu kabul etmelerini istemektedir. Gökleri ve yerleri yaratmaya kadir olan Allah'ın yok olduktan sonra Âdemoğlunun bedenlerini tekrardan yaratamaz mı? Evet, elbette buna gücü yetmektedir. Çünkü O, eşsiz bir şekilde yaratan ve her şeyi hakkıyla bilendir.³⁰³ İbn ‘Âşûr'un bu ayetteki istifham ve çeşidi ile ilgili bahsettiği bilgiler hususunda İbnü'l-Cevzî'nin

²⁹⁸ Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-Maşûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, 10/625.

²⁹⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/47.

³⁰⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 4/390; et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 4/576; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 8/89; Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Atîr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 3/1046; Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979), 4/414; Ebû Muhammed el-Kâsım b. 'Alî el-Başrî el-Harîrî, *Durretu'l-Gavvâs fî Evhâmi'l-Havâs*, thk. 'Arafât Ma'râcî (Beyrut: y.y., 1418/1998), 275.

³⁰¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/46-47.

³⁰² Yâsîn 36/81.

³⁰³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/78.

Zâdu'l-Mesîr adlı tefsirinden etkilendiği tahmin edilmektedir.³⁰⁴ Sâbunî tefsirinde bu ayetteki istifham ve çeşidi ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

İbn 'Âşûr ayetin sonunda yer alan *وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ* cümlesinin nahivde iraptan mahalli olmayan cümleler çeşidinden biri olan cümle-i mu'terize³⁰⁵ olduğunu beyan ederek, buradaki vavın i'tirâzî olduğunu söylemektedir.³⁰⁶ Bazı belagat âlimlerine göre cümle-i mu'terize itnabın alt başlıklıklarından olup iki bitişik cümle arasına ara cümle olarak dâhil olan ve iraptan mahalli olmayan cümle çeşitlerindendir.³⁰⁷

Tesviye/Eşitleme

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.”³⁰⁸

Ey peygamber! Senin onları korkutman da korkutmaman da birdir. Çünkü aklını sapıklık karanlıklarının örttüğü, kalbinde taşkınlık heveslerinin yuva yaptığı kimseye ikazlar ve men ettiriciler fayda vermez.³⁰⁹ Ayette ifade edildiği üzere uyarmanın fayda vermeyeceğinden dolayı bir tesviye söz konusu olmaktadır. Buradaki istifham “hemze”³¹⁰ ا ile yapılmış olup mecazi Mürsel yoluyla tesviye (eşitlik) manasında kullanılmıştır.³¹¹ Sâbunî tefsirinde bu ayetteki istifham ve manaları hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

Temennî

Temennî, tafa‘‘ul babından mastar olup, kişinin kendisi için bir şeyi istemesi anlamına gelmektedir.³¹² Istilahî manası ise, *طَلَبُ حُصُولِ الشَّيْءِ سَوَاءً كَانَ مُمَكِّنًا أَوْ مُمْتَنِعًا* gerçekleşmesi mümkün olsun veya olmasın bir şeyin gerçekleşmesini istemek demektir.³¹³ Temenninin asıl edatı "ليت"

³⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, 1422, 3/534.

³⁰⁵ Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed Bedruddîn el-'Aynî, *Maḳâşidi'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidi Şurûhi'l-Elfiyye* (Kahire: y.y., 1431/2010), 1/298.

³⁰⁶ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 23/79.

³⁰⁷ Kazvîni, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/214; Cümle-i mu'terize ile ilgili detaylı bilgi için bk. Kanatbek Orozbekov, “Arapça’da i'tirâziye cümlesi”, *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi* 2/2 (Aralık 2017), 172-193.

³⁰⁸ Yasîn 36/10.

³⁰⁹ Şâbunî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/6.

³¹⁰ Hemzenin çeşitleri ve manaları hakkında detaylı bilgi için bk. A. Yaşar Koçak, “Nahivde Hemze”, *Şarkiyat Mecmuası* 16 (Kasım 2011), 83-103; Nesrişah Saylan, “Kıraat ilminde hemze ile ilgili bazı vecihlerin incelenmesi”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Temmuz 2019), 285-298; İsmail Durmuş, “Hemze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/190-193.

³¹¹ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 22/352.

³¹² Neşvân b. Sa'îd el-Yemenî Neşvân el-Ḥimyerî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab min el-Kulûm*, thk. Huseyn b. 'Abdullâh el-'Umerî v.dğr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 9/6393; Reinhart Dûzî, *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabîyye*, 10/123.

³¹³ Kazvîni, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/52; Bahâ'uddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 1/420; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, thk. Heyet (Beyrut: y.y., 1403/1983), 66.

olup, ³¹⁴ bu edat tıpkı كَأَنَّ ve kardeşleri gibi ismini nasb haberini ref etmektedir. Bu edat zamirlere birleşmesi ve manasındaki benzerlikler nedeniyle fiili anımsatmaktadır. ³¹⁵ Bu edat kullanılarak genellikle gerçekleşmesi imkânsız olan şeyler temenni edilmektedir. Bu zikredilen temenni edatından başka temenni manasında kullanılan لَوْ لَعَلَّ edatları bulunmaktadır. ³¹⁶ لَعَلَّ edatı temenni anlamı dışında istifham, yemin, zan, korku/endişe, sebep ve ummak gibi farklı anlamlara gelmektedir. ³¹⁷

Ünlü şair Ebü'l-Atâhiye'nin (ö. 210/825 [?]) şu şiiri, temenni edatının kullanımına örnek olarak gösterilebilir:

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

“Keşke gençlik bir gün geri gelse de...”

Yaşlılığın bana neler yaptığını ona anlatsam ³¹⁸

Yâsîn suresinde temenni edatının kullanımına dair şu ayet-i kerime örnek olarak verilebilir:

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ

“(Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): “Cennete gir!” denildi. O da, “Keşke kavmim, bilseydi!” dedi.” ³¹⁹ Habib en-Neccâr ölünce Allah Teâlâ kendisine şöyle buyurdu: Sadık imanının ve şehitliği kazanmandan ötürü şehitlerle birlikte cennete gir. Cennete girip, sabrının ve imanının karşılığı olarak Allah Teâlâ’nın kendisine ikram ettiği nimetleri görünce kavminin de kendi halini bilmesini temenni etti ki ulaştığı güzel sonucu bilsinler. ³²⁰

³¹⁴ Ebü'l-Kâsım Maḥmūd b. ‘Amr ez-Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal fî Şina‘ati'l-İ‘râb*, thk. ‘Alî bû-Mulaḥḥam (Beyrut: y.y., 1993), 400.

³¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 2/87.

³¹⁶ Kazvînî, *el-İqdâh fî ‘Ulûmi'l-Belâğâ*, 3/52; Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 1/422; ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭṭal Şerhi Talhîşi Miftâhi'l-‘Ulûm*, 1/569.

³¹⁷ لَعَلَّ Edatının geldiği anlamlar ve farklı telaffuz edilerek kullanımları hakkında detaylı bilgi için bk. Lütfi Özbey, *El-‘Avtebî'nin Arap sesbilimi, sözcükbilimi ve gramerine katkıları -el-İbâne örneği* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 229-240.

³¹⁸ el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/56; Ebü'l-‘Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberred, *el-Fâḍıl* (Kahire: Dâru'l-Kutubî'l-Miṣriyye, 1421/2000), 77; Ebü Sa‘îd b. el-A‘râbî Aḥmed b. Muḥammed el-Baṣrî İbnu'l-A‘râbî, *Mu‘cemu İbni'l-‘A‘râbî*, thk. ‘Abdulmuḥsin b. İbrâhim b. ‘Aḥmed el-Ḥuseynî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997), 1/246; Ebü Hilâl el-Ḥasen b. ‘Abdullâh Ebü Hilâl el-‘Askerî, *Dîvânü'l-Me‘ânî* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.), 2/155; Ebü'l-Kâsım el-Ḥuseyn b. Muḥammed er-Râğîb el-İşfehânî, *Muḥâdarâtü'l-Udebâ’ ve Muḥâverâtü's-Şu‘arâ’ ve'l-Buleğâ* (Beyrut: Şirketu Dâru'l-Erḳam b Ebî'l-Erḳam, 1420), 2/357; Ebü'l-Me‘âlî Muḥammed b. el-Ḥasan b. Muḥammed b. ‘Alî b. Ḥamdûn Bahâ’u'd-Dîn el-Bağdâdî İbn. Ḥamdûn, *et-Tezkiretu'l-Ḥamdûniyye* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1417), 6/20; Şihâbu'd-Dîn Aḥmed b. ‘Abdilvahhâb b. Muḥammed b. ‘Abdiddâim el-Ḳureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî en-Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb* (Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâiḳü'l-Ḳavmiyye, 1423), 2/26; Ebü ‘Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. ‘Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtü'l-Meşâhîri'l-A‘lâm*, thk. ‘Umar ‘Abdusselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-‘Arabî, 1413/1993), 36/444.

³¹⁹ Yâsîn 36/26.

³²⁰ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/9.

Bu ayette ليت “keşke” temenni edatı kullanılarak gerçekleşmesi umulmayan bir talep söz konusu olduğu ön görülmektedir. İbn ‘Âşûr ve Sâbûnî tefsirlerinde ayette geçen temenni edatıyla ilgili özel bir açıklama yapılmamakla birlikte ayeti tefsir ederken temenni manası verdikleri görülmektedir.³²¹

İbn ‘Âşûr ayette geçen بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي (ma) nın mastariyye ma’sı olduğunu belirterek, يَغْلُمُونَ بِغُفْرَانِ رَبِّي وَجَعَلَهُ إِيَّايَ مِنَ الْمُكْرَمِينَ manasına geldiğini beyan etmektedir.³²² Ma-i mastariye, “ma” edatı harf olarak kullanıldığında hem mazi hem de muzari fiilin başına dâhil edilebilmekte olup kendinden sonra gelen cümle de sıra cümlesi olarak isimlendirilmektedir.³²³

Nida

Nida lügatte, “çağırma ve seslenme” anlamına gelen terim olarak ise, gizli bir “أَدْعُوْا” (seni) çağırıyorum ve (sana) sesleniyorum” fiillerinin yerine kullanıldığı kabul edilmektedir.³²⁴ Sıklıkla kullanılan nida edatlarından bazıları şunlardır: أ (hemze) - هَيَّا - وَايْ - هَيَّا - أَيْيَا - هَيَّا. Nida edatları seslenilen kişi veya mekânın uzak ve yakın olmasına bağlı olarak iki kısma ayrılmaktadır:

Yakın için kullanılan nida edatları: أَيْيَا (hemze)

Uzak için kullanılan nida edatları: هَيَّا - هَيَّا - هَيَّا³²⁵

Bazen belağî bir nükteden dolayı yakındakiler için kullanılan nida edatları ile, münada (seslenilen) ile münadi (seslenen) arasında mekânsal açıdan uzaklık olsa da münada, münadinin aklından çıkmadığından ve sürekli gönlünde yer edindiğinden dolayı yakınmış gibi kabul edilmektedir.³²⁶

أَسْكَنْ نَعْمَانَ الْأَرَاكِ تَيَقَّنُوا بَأْنَكُمْ فِي رُبْعِ قَلْبِي سَكَّانُ

“Ey Na ‘mânî’-l- Erak vadisinin sakinleri! İyi biliniz ki,

Siz aslında benim kalbimin köşesinde oturmaktasınız.”³²⁷

³²¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/370; Sâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/9.

³²² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/371.

³²³ Osman Aktaş - Luay Hatem Yaqoob, “Arapçada ‘Mâ’ Edatının Anlam Türleri: Amme Cüzü Örneği”, *Eskiye* 44 (Eylül 2021), 650.

³²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, "nda" 15/490; ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*, 1/605; Kazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/92.

³²⁵ Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal fî Şina’ati’l-‘Irâb*, 413.

³²⁶ ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*, 1/605.

³²⁷ ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*, 1/605; Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn ‘Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muḥammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *Meşîru’l-‘Azmi’s-Sâkin ilâ Eşrefi’l-Emâkin*, thk. Merzûk ‘Alî İbrâhîm (b.y.: Dâru’r-Râye, 1415/1995), 2/96; Ebû ‘Abdullâh Yâkût b. ‘Abdullâh er-Rûmî Yâkût el-Ḥamevî, *Mu’cemu’l-‘Udeba’ = İrşâdu’l-Erib ‘ilâ Ma’rifeti’l-Edîb*, thk. İhsân ‘Abbâs (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1414/1993), 5/2165; Ebû’l-Muzaḥfer Yûsuf b. Kızıoğlu Sıbt İbnul-Cevzî, *Mir’âtu’z-Zamân fî Tevârîhi’l-‘A’yan*, thk. Muḥammed Berekât vdğr. (Dimaşk: y.y., 1434/2013), 19/355; Ebû Muḥammed eṭ-Ṭayyib b. ‘Abdullâh el-

Bu beyitte aslında uzakta olan kimselere, yakın kimselere seslenmek için olan hemze edatı kullanılarak seslenilmiştir. Bunun sebebi ise, şairin seslendiği kimseleri kalben kendisine yakın hissedip sanki o seslenilen kimseler yakınındaymış gibi kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

Aynı şekilde bazen uzağa seslenmek için kullanılan edatlar, yakında olan münadaya seslenmek için kullanılır. Bağlamına göre bu durumun sebepleri şu gerekçeler olabilmektedir: Münadi, bu davranışı ile seslendiği kimsenin makam ve mertebesinin yüce olduğuna işaret eder. Dolayısıyla münada, makamı âli olduğu için uzak kimse gibi kabul edilir. Bazen de tam aksine, muhatabın seviyesi düşük olduğu için yakın olsa da uzak olarak değerlendirildiğinden o kimseye uzaklık için kullanılan nida edatıyla seslenilir.³²⁸

Nida, bazen asıl anlamı olan çağırmak manasının dışında da kullanılabilir. Asıl anlamının dışında kullanıldığında gelebileceği manaları ise iğra, (teşvik) ihtisas, istigase, (yardıma çağırmak) taaccub, (şaşkınlık) ve üzüntü şeklinde sıralamak mümkündür.³²⁹

Yâsîn suresinde nidanın kullanımına örnek olarak pek çok ayeti kerime geçmektedir:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ

“Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun.”³³⁰ Bu ayette geçen "يَا" nida harfi konumunda olup "قَوْم" ise münadadır. Hazf edilmiş bir mütekellim yasına muzaf edilmiştir. Aslında "يا قومي" şeklinde iken, mütekellim (ى) sı hazf edilmiştir.³³¹ Sâbûnî tefsirinde; Habib en-Neccâr dedi ki: “Ey kavmim! Allah’ı birlemeye çağıran bu şerefli peygamberlere uyunuz. İbn ‘Âşûr tefsirinde bu koşarak gelen kişiyle ilgili birtakım bilgilere yer verilmiştir. Tefsirde ismi hakkında farklı rivayetlere değinilse de adının Habîb b. Mürre olduğuna, marangozluk işiyle uğraştığına ve elçiler şehre gelince onların mucizelerini gördükten sonra iman ettiğine dair bilgiler yer almaktadır. İbn ‘Âşûr tefsirinde Sâbûnî’nin tefsirindekine benzer ifadelerin yanı sıra, Habib en-Neccâr’ın cümlesine “kavmim” diyerek başlaması sırf onları sevdiğinden ve zarara uğramamaları için canhıraş mücade ettiğini göstermektedir.³³²

Hicrânî et-Tayyib Bâ Maḥreme, *Kılâdetu'n-Naḥr fî Vefâyâtî A'yânî'd-Dehr*, thk. Bu Cum'a Mekrî - Hâlid Zevvârî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428/2008), 3/463.

³²⁸ Bulut, *Belâgat*, 2013, 78.

³²⁹ Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmî'l-Belâğa*, 3/92; Nida hakkında detaylı bilgi için bk. Mustafa Kayapınar, “Belagatta nida üslûbu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (Aralık 2011), 159-166; Mesut Cevher - Emine Begüm Gazioğlu, “Arap Dilinde Nidâ Üslubu Ve Kur'an'ı Kerim'deki Kullanımları”, *Kalemname* 7/14 (Aralık 2022), 479-487.

³³⁰ Yâsîn 36/20.

³³¹ Dervîşî, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhû*, 8/188.

³³² İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 22/366.

İbn ‘Âşûr, ayetin sonunda yer alan *فِي الْمُرْسَلِينَ* kelimesindeki “elif lâmın” ahid manası içerdiğini ifade etmektedir.³³³ Söylenen lafız, konuşan ile muhatap arasında bilinen bir şey ise bu kelimenin başında kullanılan lâma lâm-ı ahd adı verilmektedir.³³⁴ Daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse kelimenin başındaki ahid manasına gelen elif lâm’dan Habib en-Neccâr’ın, kavmine daha önce sizin de tanıdığı olduğunuz elçilere uyum demek istediği anlaşılmaktadır.

İbn ‘Âşûr aynı ayetle ilgili olarak *يَا قَوْمِ* cümlesinin *جَاءَ رَجُلٌ* cümlesinden bedel-i iştîmâl olduğunu söylemektedir. Bedel-i iştîmâl, *على شرط أن لا يكون، بدل الاشتمال هو بدل الشيء مما يشتمل عليه،* “kendisinin bir parçası olmaması kaydıyla bir şeyin içerdiği bir şeyden bedel yapılması” anlamına gelmektedir.³³⁵ Müfessir ayeti bedel-i iştîmâl şeklinde irap ederek Habib en-Neccâr’ın koşarak gelmesinin amacının aslında kavmini elçilere uymak hususunda uyarmak olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır.

Yâsîn suresinde farklı bir ayette nida şu şekilde geçmektedir:

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Yazıklar olsun o kullara! Ne zaman kendilerine bir peygamber gelse mutlaka onu alaya alırlardı.”³³⁶ Sâbûnî tefsirinde, Allah’ın peygamberlerini yalanlayan ve ayetlerini inkâr eden o kimselere yazıklar olsun! Ne yazık onlara! Onlara bir peygamber gelmeye dursun, hemen onu yalanlar ve onunla alay ederlerdi demektir. Bununla birlikte ayetin Kureyş kâfirlerine bir ima olduğu, tebliğcileri yalanlayan kimselerin başlarına neler geldiğini görmeleri ve dikkatli davranmaları ifade edilmektedir.³³⁷ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen nida ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

İbn Aşûr tefsirinde ise, bu ayette geçen nida konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu ayette geçen *يا* “ey” nida harfini konuşmacı, muhatapın zihnine tamamen nüfuz edebilmek için kullanmakta ve dikkatini çekip ulaştırmak istediği mesajı bu yolla iletmektedir. Nida harfinin burada ifade ettiği mananın inkârcılara bir uyarı niteliğinde sırf tembih için olduğunu vurgulamaktadır. Bu ayetteki nidanın mecazî olduğu ve *يَا حَسْرَةً هَذَا مَقَامُكَ فَاحْضُرْ* “*Ey hasret! Artık senin vaktin, gel!*” demek istendiği ifade edilmektedir.³³⁸ Burada münada, tıpkı akıllı bir

³³³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/366.

³³⁴ Ramazan Şahan, “Tefsir ve ve Belağat Açısından Lam-u Ta’rif (Marife-Nekra): Örnek Ayetler”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2022), 380.

³³⁵ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. ‘Abdullâh İbn Yûsuf ‘Cemâleddîn İbn Hişâm Cemâleddîn b. Hişâm, *Evḍaḥu’l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Yûsuf eş-Şeyḥ Muhammed el-Bikâ’î (b.y.: Dâru’l-Fikr li’t-Ṭabâ’ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî’i, ts.), 3/365; Bedeli iştimal hakkında detaylı bilgi için bk. Muhammed Meşhud Hakçıoğlu, “Arapçada Bedel ve Atf-ı Beyân Kavramlarının Tanımı, Çeşitleri ve Aralarındaki Fonksiyonel Farklar”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 48 (Haziran 2020), 124.

³³⁶ Yâsîn 36/30.

³³⁷ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/9.

³³⁸ Bu ayetin takdiri Dervîşî’nin *İ’râbu’l-Kur’ân* adlı eserinde *يا حَسْرَةً احْضُرِي هَذَا أَوَانِكَ* “*Ey hasret! Gel artık senin vaktindir*” şeklinde geçmektedir.

kimseye benzetilerek kendisine seslenilmiştir. Sanki akıllı bir kimsenin nida yoluyla gelmesini istediğimiz gibi aynı şekilde ayette geçen “hasrete” de seslenilerek karşımıza gelmesi temenni edilmiştir. Bu ayetteki tembihin bütün kulları kapsadığı, inkâr etmeleri durumunda başlarına gelecek olan azapta hiçbir ayırım yapılmayacağı ifade edilmektedir.³³⁹

İncelenen kaynaklarda ayette geçen nida ile ilgili iki farklı görüş olduğu tespit edilmiştir. Birinci görüşe göre يَا nida harfi, münada ise حسرة kelimesi olup şebih bi'l muzaftır. Bundan dolayı harekesini fethalı alarak almıştır. Manası kendisinden sonra gelen car ve mecrur olan على العباد terkihi ile tamamlandığı için şebih bi'l muzaf konumundadır. Bu durumda münada çeşitlerinden olan nekre-i maksûde münada³⁴⁰ kısmına dâhil olmuştur. Her ne kadar nekra olmuş ise de kapalılığı nida ile gidip belirli bir hale gelmiştir. Çünkü car ve mecrur münadaya sıfat olduğundan dolayı manası belirli hale gelmiştir.³⁴¹

İkinci görüşe göre ise münada hazf edilmiştir. Buradaki حسرة kelimesi mastar olup hazf edilen fiilin yerine şu şekilde bir takdir gerçekleştirildiğinde mana fazlaca mübalağa ifade etmektedir. Takdiri şu şekilde yapmak mümkündür: أَتَحَسَّرُ حَسْرَةً “Çok pişmanım” manasına gelmektedir.³⁴²

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

Derler ki: “Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı? Rahmânın vaad ettiği işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!”³⁴³

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette yer alan “Eyvah! Bize yazıklar olsun” sözünü söyleyen kimselerin öldükten sonra diriltilecek olan kâfirler olduğu ifade edilmektedir. Ayette geçen يَا وَيْلَنَا kelimesi bir kimsenin musibete uğradığında ve pişmanlık yaşadığı durumda kullandığı bir sözcüktür. Ayette yer alan يَا nida harfi olup tembih manası içermektedir. Münada ise hazf edilmiş olup وَيْلَنَا kelimesi lafzından fiili olmayan mastar konumundadır. Takdiri ise يا ويل احضر ya ويل ايضاً ey eyvah! Artık senin gelme vaktindir.³⁴⁴ Sanki يَا وَيْلَنَا “eyvah bize yazıklar olsun” kelimesi kendisine seslenilebilen bir kimse gibi kabul edilip münada konumunda getirilmiştir. Hiç şüphesiz bu üslup, cümlelerin belâğı açısından daha yoğun bir manayı ihtiva etmesini

³³⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/8.

³⁴⁰ Münada çeşitleri ve nekre-i maksûde münâdâ hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Akif Özdoğan, “Arap Dilinde Münâdâ Ve İşlevleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2015), 14; Cumali Baylu, “Arap Gramerinde Münâdânın İrâbına Etki Eden Nahiv İletleri”, *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021), 327-344.

³⁴¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-Kur‘ân ve İrâbuhu*, thk. ‘Abdulcelîl ‘Abduh Şelebî (Beyrut: ‘Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 4/285; Dervîşî, *İrâbu'l-Kur‘ân ve Beyânuhû*, 8/193.

³⁴² Dervîşî, *İrâbu'l-Kur‘ân ve Beyânuhû*, 8/193.

³⁴³ Yâsîn 36/52.

³⁴⁴ Dervîşî, *İrâbu'l-Kur‘ân ve Beyânuhû*, 8/212.

sağlamaktadır.³⁴⁵ Sâbunî tefsirinde ise bu ayette geçen nida ile ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

2.1.3. Kasr

Meanî ilminin alt başlıklarından biri olan kasr, sözü daha etkili söyleme sanatlarından biridir. Sözü ya da cümleyi fazla uzatmadan belirli bir anlamla sınırlayan, özetleyen bir kullanımdır. Kasr kelimesinin bazen “hasr” veya “tahsis” olarak kullanıldığı bilinmektedir.³⁴⁶ Kasr, Arap dili ve edebiyatında özellikle kutsal metinler olan Kur’an ve hadis kaynaklarında sözü daha etkili söylemek ya da vurgulamak istenilen manayı daha güçlü bir şekilde anlatmak için sıklıkla kullanılmaktadır.³⁴⁷ Kasrı ilk defa etraflıca ele alan başlıklarını ve kısımlarını ayrı ayrı inceleyerek detaylı bir şekilde açıklayan kişi Sekkakkî’dir.³⁴⁸ (ö. 626/1229) Sekkâkî *Miftâhu’l-‘ulûm* adlı eserinde mübtedânın habere, fiilin fâiline, fâilin mef’ulüne, halin zilhale tahsis (kasr) edilebileceğini ifade etmektedir. Devamında kasrın çeşitlerini açıklayarak kasr yapma yollarını da açıklamaktadır.³⁴⁹

Kasr kelimesi sülasi mücerred mastar olup lügatte “hapsetmek,³⁵⁰ kısaltmak, tahsis etmek” gibi anlamlara gelmektedir.³⁵¹ Bu kelimenin ism-i meful türevi olan مَقْصُورَاتٌ kelimesi ayet-i kerimede şu şekilde geçmektedir:

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ

“Otağlar içinde sahiplerine tahsis edilmiş hûriler vardır.”³⁵²

Sâbunî tefsirinde ayet tefsir edilirken cennetteki hurilerin insanın aklında adeta tasvir edilmekte, saklı ve gizli olan o hurilerin onurlu ve şerefli oldukları için sadece berrak incilerden yapılmış mahfillerinde yaşayıp dışarı çıkmadıkları söylenilmektedir.³⁵³

³⁴⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/37.

³⁴⁶ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huḍayrî es-Süyûfî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû’l-Faḍl İbrâhîm (b.y.: el-Hey’etu’l-Mıṣriyyeti’l-‘Amme li’l-Kuttâb, 1394/1974), 3/166.

³⁴⁷ Nihat Tari, “Arap Belâgatinde Kasr Yolları ve Aralarındaki Belâgî Nüanslar”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Aralık 2023), 152.

³⁴⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 288.

³⁴⁹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 288; Kasr hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Hasr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/392-393.

³⁵⁰ Ebû’l-Kâsım Maḥmûd b. ‘Amr ez-Zemaḥşerî, *Esâsu’l-Belâğ*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sevd (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1419/1998), 2/81; Cürcânî, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, 175.

³⁵¹ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğ*, 5/96-97; Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arap* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 5/96-97.

³⁵² Rahmân 55/72.

³⁵³ Şâbunî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/283.

Belagat ilmindeki manası ise, bir şeyi başka bir şeye özel yollarla mahsus kılıp hasr etmektir.³⁵⁴ Diğer bir ifade ile bir kelimenin diğer bir kelime grubuna özel bir yolla tahsis edilmesidir.

“عاكف شاعر” “Akif şairdir” cümlesi söylenildiğinde, Akif’in bu özelliğinden başka öğretmen veya yazar olma gibi ihtimalleri de söz konusu olabilmektedir. Ancak *إنَّمَا عاكف شاعر / ما عاكف إلا شاعر* “Akif ancak şairdir” denildiğinde diğer bütün ihtimaller ortadan kaldırılmış olmaktadır. Kasırlı ifade kullanma yolu ile Akif’in sadece şair olduğu vurgulanmaktadır.³⁵⁵

2.1.3.1. Kasrın unsurları

Kasrın, kasır edatı, maksûr ve maksûrun aleyh olmak üzere üç ögesi vardır.³⁵⁶

Maksûrun Aleyh	Maksûr	Kasr Edatı	Cümle
شاعر	عاكف	إنَّمَا	إنَّمَا عاكف شاعر
شاعر	عاكف	إلا - ما	ما عاكف إلا شاعر
			إنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

“Gerçek şu ki, kulları içinde ancak âlimler, Allah’tan gerektiği gibi korkarlar”³⁵⁷ ayetinde geçen kasrın öğelerini şu şekilde sıralamak mümkün olacaktır:

Kasr edatı: *إنَّمَا*

Maksûr: *يَخْشَى اللَّهَ*

Maksûrun aleyh: *الْعُلَمَاءُ*

2.1.3.2. Kasr yapma yolları

Kasr yapmanın birçok çeşidi bulunmakla birlikte burada meşhur olan dört yönteminden bahsedilecektir.³⁵⁸

³⁵⁴ Kazvînî, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/5; Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi ‘l-Miftâh*, 1/394; ‘Îşâm el-İsferâyînî, *el-Efvalı Şerhi Talhîşi Miftâhi ‘l-‘Ulûm*, 1/46; ‘Abbâs, *Esâlîbu ‘l-Beyân*, 168.

³⁵⁵ Ali Bulut, *Belâgat: terimleri sözlüğü* (Üsküdar, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 254.

³⁵⁶ ‘Ali Cârîm - Muştafâ Emîn, *el-Belâğatu’l-Vâziha* (Dimeşk: Mektebetü’l-Esed, 1999), 237; ‘Abbâs, *Esâlîbu ‘l-Beyân*, 170.

³⁵⁷ Fâtır 35/28.

³⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Arslan, “Bir Belagat Üslûbu Olarak Kasr ve Kavramlaşma Süreci”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 22-23; Tuncay Azar, *Dil-zihin bağlamında kasr üslûbu.*, ; (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018).

İnnemâ (إِنَّمَا)

إِنَّمَا edatı kullanılarak yapılan kasırda maksûr, daima innemâ edatının hemen peşinden gelmektedir. Maksûrun aleyh ise, cümlelerin sonunda bulunmaktadır. Bu edat kullanılarak yapılan cümle Türkçe olarak ifade edileceği zaman “ancak” ifadesinin maksurun aleyhin başına getirilmesi gerekir. Genellikle bu kasır yöntemine, inkâr edilemeyen ve durum hakkında bilgisi olan muhatabın dikkatini çekmek için başvurulur.³⁵⁹

إِنَّمَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

“Allah ancak takvâ sahiplerinin ibadetini kabul buyurur.”³⁶⁰ Bu ayeti kerime de Allah’ın sadece muttaki kimselerin ibadetini kabul edeceği zikredilmektedir. Burada يَقْبَلُ اللَّهُ ifadesi maksûr, الْمُتَّقِينَ ifadesi ise maksûrun aleyhtir. Burada görüldüğü üzere maksûr, innemâ edatından hemen sonra gelmiştir.

Zemahşerî ve el- Beyzâvî (ö. 685/1286) sadece إِنَّمَا “innema”nın değil “ennenma”nın da kasır edatı olarak kullanılabileceğini ifade etmektedirler.³⁶¹ Bu konuda şu ayeti örnek olarak gösterdikleri görülmektedir:

قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

De ki: “Bana ancak ilâhınız bir tek ilâhtır diye vahyediliyor; siz hâlâ teslim olmayacak mısınız?”³⁶²

Son dönemde yaşamış belagat âlimlerinden Fadl Hasan Abbas, kasır konusunun oldukça önemli olduğunu ve iyice kavranılmadığı takdirde ayetlerin yanlış anlaşılacağını canlı örnekler vererek anlatmaktadır. Mesela Hucurât suresinde geçen إِنَّْمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ayet-i kerimesini bazı insanların, kasır meselesini tam olarak anlayamadıklarından dolayı “Kardeşler ancak mümindir” şeklinde yanlış yorumladıklarını söylemektedir. Hâlbuki böyle bir mana verilebilmesi için cümlede maksur ve maksurun aleyhin yer değiştirmesi gerekip ayetin إِنَّْمَا الإِخْوَةُ الْمُؤْمِنُونَ şeklinde olması icap ederdi.³⁶³

³⁵⁹ Sekkâkî, Miftâhu’l- ‘Ulûm, 288; Kazvînî, el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa, 3/21; Cârîm - Emîn, el- Belâğatu’l - Vâziha, 236; ‘Abbas, Esâlîbu’l- Beyân, 175-176.

³⁶⁰ Mâide 5/27.

³⁶¹ Süyûtî, el-Îtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân, 3/169.

³⁶² el-Enbiyâ 21/108.

³⁶³ Fazl Hasan ‘Abbas, el- Belâğatu funûnuhâ ve efnânuhâ (Ürdün: Dârun-nefâis, 2008), 394; Ahmet Mahmut Gözün, Fadl Hasan Abbas ve el-Belâga Fünûnuhâ ve Efnânuhâ adlı eseri bağlamında meânî ilmîne dair görüşleri (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018), 155-156.

Nefy ve istisna edatı

Nefy ve istisna edatı kullanılarak yapılan kasr, en kuvvetli olan yöntem olarak bilinmektedir. Bu kasırda istisna edatından önce gelen öge maksûr, sonra gelen ise maksûrun aleyhtir. Olumlu bir durumu tahsis etmek için olumsuz bir hükümden istisna yapmaktır. İstisnanın mantığı hükmü ters çevirmektir. İstisna edatından önce mutlaka nefiy edatı bulunması gerekir. Genellikle nefiy edatı ما ve لا istisna edatı olarak إلا kullanılır. Bu kasr yöntemi karşı tarafın konu hakkındaki bilgisizlik, şüphe ve inkârından dolayı yapılmaktadır.³⁶⁴

إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

“Bu bir beşer değil, ancak seçkin bir melektir!”³⁶⁵ Bu ayette Hz. Yusuf'u gören kadınlar, onun sadece değerli bir melek olabileceğini dile getirmektedirler. Bu ayette هَذَا lafzı maksûr, مَلَكٌ كَرِيمٌ sıfat tamlaması ise maksûrun aleyhtir.³⁶⁶

Atıf

Atıf لا ve بل ile yapılır. Bunların kasr ifade edebilmesi için:

- a. لا ve بل den önce nefiy ya da nehyin bulunması
- b. Atfedilen ögenin müfred olması
- c. لا in başında vâv harfinin bulunmaması gerekir.³⁶⁷

Maksûr ve maksûrun aleyh لا “lam” ile yapılan atıfta, lam edatından önce gelmektedir.

Birinci kelime maksûr, ikinci kelime ise maksûrun aleyh olmaktadır.³⁶⁸

Maksûrun Aleyh

شاعرٌ

Maksûr

حسنٌ

Cümle

حسنٌ شاعرٌ لا كاتبٌ

لا ve بل ile yapılan atıfta maksûr, atıf edatından önce maksûrun aleyh ise, atıf edatından sonra gelmektedir.³⁶⁹

Maksûrun Aleyh

كاتب

Maksûr

أحمد

Cümle

ما أحمد شاعرا بل كاتب

³⁶⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 288-289; Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/23; Bahâ'uddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 1/401; 'Îşâm el-İsferâyînî, *el-Et'valu Şerhi Talhîşi Miftâhi'l-'Ulûm*, 1/48; Bulut, *Belâgat*, 261; İsmail Durmuş, “Hasr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/392-393.

³⁶⁵ Yûsuf 12/31.

³⁶⁶ Dervîşî, *Î'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhû*, 4/482.

³⁶⁷ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 1/536.

³⁶⁸ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 1/533-534.

³⁶⁹ Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/31; Bahâ'uddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 1/397; et-Teftâzânî, *Muhtaşarü'l-Me'ânî*, 122; 'Îşâm el-İsferâyînî, *el-Et'valu Şerhi Talhîşi Miftâhi'l-'Ulûm*, 1/48; Bulut, *Belâgat*, 2015, 262-263.

Takdim

Takdîm, cümlede sonradan gelmesi gereken bir kelimenin önce getirilmesi suretiyle gerçekleşir. Bu takdim, haberi mübtedadan önce ya da ma ‘mûlünü fiilinden önce zikretmek şeklinde olur. Bu kasr türünde takdim edilmiş kelimeler maksûrun aleyh, sonraya bırakılmış olanlar ise maksûrdur. Belagat âlimlerinin çoğunluğuna göre meful, zarf, car ve mecrur konumunda olan mamûllerin amillerine takdimi kasr manası ifade etmektedir.³⁷⁰ Bu kasr türü sadece zevki selim sahibi insanlar tarafından tam manasıyla anlaşılır. Bu kasr türüne “zevkî kasr”, diğer türlerine ise “vaz ‘i kasr” adı verilmektedir.³⁷¹ Bu şekilde yapılan kasr türüne şu ayet örnek olarak verilmektedir:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

“(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.”³⁷² Bu ayette ma ‘mûlü öne almak suretiyle kulluğun ve ibadetin yalnızca Allah’a yapılacağı kasr yoluyla ifade edilmiştir.³⁷³

Maksûrun Aleyh

وَإِيَّاكَ – إِيَّاكَ

Maksûr

نَسْتَعِينُ – نَعْبُدُ

Cümle

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

2.1.3.3. Kasrın çeşitleri

Kasr, öğelerine ve muhatabın durumuna göre çeşitlere ayrılmaktadır.

Ögelerine göre kasrın çeşitleri

1. Kasr-ı mevsuf alâ’s- sıfa
2. Kasr-ı sıfat ala’l- mevsûf ³⁷⁴

Kasr-ı mevsûf alas’s- sıfa

Bu kasr çeşidine mevsufun (vasıflanmış) sıfatı üzerine kasrı denmektedir.³⁷⁵ مَا جَاحِظُ الْا كاتب “Cahız sadece yazardır.” Bu cümlede mevsuf olan Cahız, yazarlık ise kendisine atfedilen sıfattır. Bundan dolayı burada mevsufun sıfata kasrı bulunmaktadır. Bu cümlede Cahız’ın yazarlık vasfıyla ön plana çıktığı görülmektedir.

³⁷⁰ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l- ‘Arabiyye*, 1/537.

³⁷¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l- ‘Ulûm*, 292; Kazvînî, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/28-30; Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 1/405; ‘Îşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭṭalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l- ‘Ulûm*, 1/48.

³⁷² el-Fâtîha 1/5.

³⁷³ Dervîşî, *Î’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhû*, 1/14.

³⁷⁴ et-Teftâzânî, *Muhtaşari’l -Me’ânî*, 115.

³⁷⁵ Kazvînî, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/7.

Kasr-ı sıfa ala'l- mevsûf

Bu kasr çeşidine sıfatın mevsufuna kasrı denmektedir.³⁷⁶ “إِنَّمَا الْجَوَادُ حَاتِمٌ” “Cömert ancak Hatim’dir.” Bu cümlede cömertlik bir sıfat, Hatim ise bu sıfatın mevsufudur. Bu nedenle burada sıfatın mevsufa kasrı bulunmaktadır. Hatim’e bu cümlede cömertlik sıfatı tahsis edilmiştir.³⁷⁷

Muhatabın durumuna göre kasrın çeşitleri

Muhatabın durumuna göre kasrın çeşitleri üç grupta incelenmektedir. Bu gruplar detaylı olarak şu şeklide incelenebilir:

Kasr-ı ifrâd (قصر الأفراد)

Muhatap, bir sıfatın iki kişi de ortak olduğuna ya da bir kişi de iki sıfatın olduğuna inanıyor olabilir. Muhatabın zihnindeki bu ortaklığı ortadan kaldırıp teke indiren kasra, kasr-ı ifrâd denmektedir.³⁷⁸ Örnek olarak şu cümle verilebilir: Zihninde “زيد كاتب وشاعر” “Zeyd hem yazardır hem de şairdir” düşüncesi olan bir kimseye, Zeyd’in sadece yazar olduğunu anlatmak ve zihnindeki ikili düşüncüyü teke indirmek için “زيد إلا كاتب” “Zeyd, ancak yazardır.” denilir.³⁷⁹ Bu şekilde yapılan kasr çeşidine kasr-ı ifrâd adı verilmektedir.

Kasr-ı kalb (قصر القلب)

Muhatap, bazen konuşulan konu hakkında tam tersi bir inanışa sahip olabilmektedir. Onun bu inanışını tersine çeviren kasır çeşidine, kasr-ı kalb denmektedir.³⁸⁰ Örnek olarak şu cümle gösterilebilir: “ما سافر إلا علي” “Seyahate ancak Ali çıktı.” Bu cümlelerin seyahate Ali’nin değil de Ahmet’in çıktığına inanan bir kimseye cevap olarak söylendiği düşünülürse, o kimsenin yanlış bildiği ve asıl sefere çıkanın Ali olduğu cevap olarak söylenmiş olur. Bu durumda muhatabın zihnindeki düşüncesi tersine çevrilerek değiştirilmiş olur.³⁸¹

Kasr-ı ta’yin (قصر التعيين)

Muhatabın zihninde bazen herhangi bir konu hakkında şüphe olabilmektedir. Zihnindeki şüpheyi giderip belirsizliği ortadan kalıdıran kasr çeşidine, kasr-ı ta’yin denilmektedir.³⁸² Bu kasr çeşidine örnek olarak şu cümle verilebilir: “زيد، انك كاتب وشاعر إلا زيد” “Zeyd, ancak

³⁷⁶ Kazvîni, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/7.

³⁷⁷ Kazvîni, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/6-7; Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 1/393; et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l -Me’ânî*, 118-119; ‘Abbas, *Esâlibu’l- Beyân*, 170.

³⁷⁸ et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l -Me’ânî*, 117.

³⁷⁹ Sekkâkî, *Miftâhu’l- ‘Ulûm*, 288; Kazvîni, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/14; et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l -Me’ânî*, 117; ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Etvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l- ‘Ulûm*, 1/47; Bulut, *Belâgat*, 2015, 259.

³⁸⁰ et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l -Me’ânî*, 117.

³⁸¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l- ‘Ulûm*, 288; Kazvîni, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/15; et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l -Me’ânî*, 117; Cârîm - Emîn, *el- Belâgatu’l - Vâziha*, 238.

³⁸² Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu’l- ‘Arabiyye*, 1/529.

şairdir.” cümlesi Zeyd mi yoksa Amr mı şairdi diye zihninde şüphesi olan bir kimseye cevap olarak söylenmiş ve muhatabın zihnindeki belirsizlik ortadan kaldırılmıştır.³⁸³

2.1.3.4. Yâsîn sûresinde kasra dair örnekler

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ

“Sen ancak Kur’an’a uyan ve görmediği halde Rahman’dan korkan kimseyi uyarabilirsin”.³⁸⁴

Bu ayette kasr çeşitlerinden olan إِنَّمَا edatı kullanılarak kasr yapılmıştır. Burada تُنذِرُ “uyarma” fiili maksûr, meful konumundaki بِالْغَيْبِ الرَّحْمَنَ الذِّكْرَ مَنِ اتَّبَعَ Kur’an’a uyan ve görmediği halde Rahman’dan korkan kimse” ise maksûrun aleyhtir. Ayrıca sıfatı, mevsufuna hasr etmek suretiyle kasr gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla تُنذِرُ (uyarma) fiili sıfat, مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ (uyarma) fiili sıfat, وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ “Kur’an’a uyan ve görmediği halde Rahman’dan korkan” kimse ise mevsuftur.³⁸⁵ Ayrıca İbn ‘Âşûr’un bu ayetteki kasrı, hakiki kasr olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir.³⁸⁶ Görüldüğü üzere uyarma işleminin fayda verecek olduğu kimseler sadece Kur’an’a uyup, Rahman’dan görmediği halde hakkıyla korkanlardır.³⁸⁷ Sâbûnî tefsirinde ayetteki kasr veya çeşidi ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır.

قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ

“Elçilere dediler ki: Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân, herhangi bir şey indirmedir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz.”³⁸⁸

Bu ayette kasr yöntemlerinden nefiy ve istisna edatı kullanılarak yapılan kasr bulunmaktadır. Burada أَنْتُمْ “siz” kelimesi maksûr, istisna edatından sonra gelen بَشَرٌ “insan/beşer” kelimesi ise maksûrun aleyhtir. Ayrıca mevsufunu, sıfata hasr etmek suretiyle kasr gerçekleşmiştir.³⁸⁹ Sâbûnî tefsirinde ki manası ise; Kâfirler: Sizin bizden bir üstünlüğünüz yok. Sizler de ancak bizim gibi birer insansınız. Allah Teâlâ nasıl bize değil de size vahyetmiş olabilir? Bu tarz konuşmaları, onların inkârlarında ısrarcı olduklarını apaçık bir şekilde göstermektedir.³⁹⁰ Aynı şekilde ayetin sonundaki وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ifadesinde de nefiy ve istisna edatı kullanmak suretiyle, mevsufunu sıfata hasr etmek şeklinde kasr

³⁸³ Kazvîni, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/16-17; et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l -Me’ânî*, 118; ‘Abbas, *Esâlîbu’l-Beyân*, 173-174.

³⁸⁴ Yâsîn 36/11.

³⁸⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/354.

³⁸⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/354.

³⁸⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâiki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, 4/6; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/354; Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/6.

³⁸⁸ Yâsîn 36/15.

³⁸⁹ Dervîşî, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhû*, 8/183.

³⁹⁰ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/7.

bulunmaktadır. Bu ayette أَنْتُمْ “siz” maksûr, تَكْذِبُونَ “yalan söylüyorsunuz” kelimesi ise maksûrun aleyhtir. Manası ise, siz risalet davanızda bize göre doğru veya yalancı olma ihtimaline sahip değilsiniz bilakis yalancı olduğunuz hususunda en ufak bir şüphemiz dahi bulunmamaktadır.³⁹¹ İncelenen her iki kaynakta hem İbn ‘Âşûr hem de Sâbûnî, tefsirlerinde kasr ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Sadece İbn ‘Âşûr, tefsirinde إِلَّا أَنْتُمْ ayetinde geçen istisna çeşidinin müferrağ istisna olduğuna dikkat çekmiştir.³⁹² Bir cümle içinde müstesna minh zikrediliyorsa istisna, istisanâ-i tam, eğer müstesna minh (kendisinden istisna yapılan) zikredilmiyorsa istisnâ-i müferrağ adını almaktadır.³⁹³

İbn ‘Âşûr tefsirinde, kâfirlerin sözü olarak geçen وَمَا أُنْزِلَ الرَّحْمَنُ “*Rahmân bir şey indirmemiştir*” ifadesinde Allah Teâlâ’nın “Rahman” ismini kullanmasındaki hikmetten bahsetmektedir. Yunanlıların “Allah” ismini bilmediklerini ve onların inanışlarında “merhametin kaynağı” manasına gelen زِفْس "Zefse veya Zifse" adıyla bilinen bir tanrı³⁹⁴ bulunduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde Yahudilerin de “Allah” ismini kullanmaktan imtina ettikleri, onun yerine يَهُوہ "Yahova"³⁹⁵ kelimesini kullandıkları ifade edilmektedir. Her iki grubun da akidelerine uygun olsun ve garipsenmesin diye onların da ilahlarına ait bir sıfat olan merhamet anlamındaki “Rahman” kelimesi kullanılmıştır.³⁹⁶

وما عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

“Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”³⁹⁷

Ebu Hayyân bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir: İyi bilin ki elçilerin görevi sadece tebliğ etmektir. Onların hidayete ermesi veya inkâr etmelerinden dolayı elçilerin üzerinde bir sorumluluk bulunmamaktadır. Bu ayet müşrikler için bir tehdit ihtiva etmektedir. “Belâğ” kelimesinin “mübîn” sıfatıyla nitelenmesinin sebebi ise, elçilerin risaletinin ve şahit olunan mucizelerin apaçık ortada olmasıdır. Nitekim kıssa da kör ve alaca hastalarını iyileştirmek ve ölüleri diriltmek gibi peygamberlerin doğruluğunu gösteren mucizelere yer verilmiştir.³⁹⁸ Bu ayette kasr yöntemlerinden nefiy ve istisna edatı kullanılarak yapılan kasr bulunmaktadır. Burada عَلَيْنَا “bizim üzerimize” kelimesi maksûr, istisna edatından sonra gelen الْبَلَاغُ الْمُبِينُ “apaçık

³⁹¹ Kazvînî, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/23.

³⁹² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/361.

³⁹³ İstisna hakkında daha detaylı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “İstisna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/388-390.

³⁹⁴ Ziyâde b. Yahyâ en-Naşbu’r-Râsî Ziyâde er-Râsî, *el-Bahsu’s-Sarîh fî Eyyimâ Huve’d-Dînu’s-Şahîh*, thk. Su’ûd b. Abdilaziz el-Halef (Medine: y.y., 1423/2003), 99.

³⁹⁵ es-Semûel b. Yahyâ b. ‘Abbâs el-Mağribî es-Semûel b. Yahyâ el-Mağribî, *Bezlu’l-Mechûd fî İfhami’l-Yehûd* (Beyrut: y.y., 1410/1989), 57.

³⁹⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/361.

³⁹⁷ Yâsîn 36/17.

³⁹⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît fî’t-Tefsîr*, 9/53.

tebliğ” sıfat tamlaması ise maksûrun aleyhtir. Ayrıca mevsufunu, sıfata hasr etmek suretiyle kasr gerçekleşmiştir.³⁹⁹ Böylece manası, “Bu uyarılara rağmen hala inkârınızda ısrarcı davranıyorsanız bize düşen ‘sadece’ tebliğ etmektir” olur. İbn ‘Âşûr ve Sâbûnî tefsirlerinde bu ayette geçen kasr ve çeşitleri hakkında herhangi bir açıklama yapmamışlardır.

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ

“(Onları helâk eden) korkunç sesten başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler.”⁴⁰⁰

İbn ‘Âşûr ve Sâbûnî bu ayetteki kasr ve çeşidi ile alakalı herhangi bir açıklama yapmamaktadırlar. Bu ayette kasr yöntemlerinden nefiy ve istisna edatı kullanılarak yapılan kasr bulunmaktadır. Ayette hasr edatından önce gelen كَانَتْ “idi” maksûr, صَيْحَةً وَاحِدَةً “korkunç bir ses” ise sıfat tamlaması ise maksûrun aleyhtir. Kasrın ayete kattığı anlam ise onları azap etmek için sadece korkunç bir sesin yeterli olduğu ve başka bir azap çeşidine gerek kalmadığıdır. Allah Teâlâ onları helak etmek için melek narası ile yetinip Bedir ve Hendek günü yaptığı gibi gökten ordular göndermemiştir.⁴⁰¹ Bu sayhanın hemen akabinde hareket edemeyen ölümler haline gelmişlerdir. Nefesleri kesilmiş, alevi yok olmuş sönmüş bir ateş gibi olmuşlardır.⁴⁰² Ateşin alevinin sönüp küle dönüştüğü gibi sönüvermişlerdir. Bu duruma benzer bir örnek olarak cahiliye dönemi şairi Lebîd b. Rebîa’nın (öl.40 veya 41/660 veya 661) şu şiiri örnek gösterilebilir:⁴⁰³

وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوَائِهِ يَحُورُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعٌ

*İnsan, yıldız gibi parlar daha sonra parıltısı küle dönüşür.*⁴⁰⁴

³⁹⁹ Muhyiddin Muştafa Derviş Muhyiddin Derviş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânühû* (Beyrut: Dâr ibn-Keşîr, 1415), 8/183.

⁴⁰⁰ Yâsîn 36/29.

⁴⁰¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâikî Ğavâmiği’t-Tenzîl*, 4/12.

⁴⁰² İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, 3/522; Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Başrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmağşûd b. ‘Abdirrahîm (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 5/15; Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/9.

⁴⁰³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâikî Ğavâmiği’t-Tenzîl*, 4/13.

⁴⁰⁴ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’s-Şu’arâ* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, ts.), 1/270; Ebû Muhammed Kâsim b. Şâbit el-‘Avfî Kâsim es-Serakustî, *ed-Delâil fî Ğaribi’l-Hadîs*, thk. Muhammed b. ‘Abdullâh el-Kannâs (Riyad: Mektebetu’l-‘Ubeykân, 1422/2001), 2/878; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *Ta’lîk min Emâlî b. Dureyd*, thk. es-Seyyid Muştafa es-Senûsî (Kuveyt: y.y., 1401/1984), 135; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsim İbnü’l-Enbârî, *ez-Zâhir fî Me’ânî Kelimâti’n-Nâs*, thk. Hâtîm Şâlih ed-Dâmin (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1412/1992), 1/25; Ebû Bekr Ahmed b. Mervân Ebû Bekir ed-Dineverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru’l-İlm*, thk. Ebû ‘Ubeyde Meshûr b. Hasen ‘Âl Suleymân (Bahreyn; Beyrut: Cem’iyyetu’t-Terbiyyeti’l-İslâmiyye, 1419), 2/380; Ebû Bekir Ahmed b. ‘Alî er-Râzî el-Ceşşâs, *Âhkâmu’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed ‘Alî Şâhîn (Beyrut; Lübnan: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1415/1994), 1/386; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 5/146; Mâverdî, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, 6/236; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muhammed İbn ‘Abdülber en-Nemerî, *el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Aşhâb*, thk. ‘Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1413/1992), 3/1337; İbn ‘Abdülber en-Nemerî, *el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Aşhâb*, 3/1337; Râġib el-İşfehânî, *Muhâddarâtu’l-Udebâ’ ve Muhâverâtu’s-Şu’arâ’ ve’l-Buleġâ*, 2/510.

2.1.4. İcâz

Meani ilminin alt başlıklarından biri olan icâz kelimesi, “kelamın az olması” manasına gelen sülasi وَجَزَ fiilinden türetilmiş olup, “sözü kısaltmak” anlamına gelmektedir. Bu kelime sülasi mezid bablardan olan, ifal babına aktarılmış olup mastardır.⁴⁰⁵ Belagat ilminde ki manası, insanların alışmış olduğu lafızlardan daha az lafız kullanarak meramı ifade etmektir.⁴⁰⁶ Câhız, (ö. 255/869) icâzı, “Az lafızlar kullanarak çok mana ifade etmektir.”⁴⁰⁷ Rummânî, (ö. 384/994) “Anlamı bozmadan az konuşarak maksadı ifade etmektir.”⁴⁰⁸ Kazvînî ise (ö. 739/1338) ise, “Kastedilen manayı, yaygın olarak kullanılan ifadelerden daha az lafızla anlatmaktır.”⁴⁰⁹ şeklinde tanımlamaktadırlar. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere dil bilginleri birbirlerine yakın anlamlarla icazı açıklamışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere icâz, uzun bir şekilde anlatılacak olan maksadı az kelimeler kullanmak suretiyle manayı da bozmadan ifade etmektir. İcazın örnekleri hem ayetlerde hem de hadisler de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. İcazlı anlatım şekli cahiliyye dönemi başta olmak üzere özellikle şiirde, Abbasiler, Emeviler ve modern dönemlerde hem yazıda hem de şiirde sıklıkla kullanılmıştır.⁴¹⁰

İcâz, Arap dili ve belagatinin en önemli başlıklarından biridir. Çünkü icâzın belagatle aynı manaya geldiğini söyleyenler bile bulunmaktadır. Bununla ilgili Câhız şöyle bir hadise nakletmektedir: Muaviye (ö. 60/680) bir gün Suhâr b. Ayyâş el-Abdî’ye (ö. 60/680’den önce) “Size göre belagat nedir?” diye sorunca O da “İcâzdır” diye cevap vermiştir. Bu cevap üzerine Muâviye “İcâz nedir?” Diye sorunca Suhâr b. el- Abdî “Cevap verirken geç vermemen (hazırcevap olman) ve konuştuğunda hata etmemendir.” şeklinde cevap vermiştir.⁴¹¹

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Kısasta sizin için hayat vardır. Ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.”⁴¹²

Ayetin lafızları az olmakla birlikte çok fazla mana ihtiva ettiği görülmektedir. Zira hem fakihlerin hem de müfessirlerin hakkında uzunca açıklamalar yapıp izah ettikleri önemli ayetlerden birisidir. Çünkü akıl sahibi insanlar olarak bir kişiyi öldürmenin kendi canına mal olacağını bilen kişi, o fiili yapmaya kalkışmaz. Ayette asıl anlatılmak istenen kişiyi öldürmek değil toplumdaki cinayetlere engel olmaktır. Nitekim Câhız *Hayevân* adlı eserinde ayeti

⁴⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 5/427.

⁴⁰⁶ et-Teftâzânî, *Muhtaşarü'l -Me‘ânî*, 169.

⁴⁰⁷ Ebû ‘Osmân ‘Amr b. Bahr b. Maḥbûb Câhiz, *el-Hayevân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1424/2003), 3/42.

⁴⁰⁸ Ebû'l-Ḥasen ‘Alî ‘İsâ Ebû'l-Ḥasen er-Rummânî, *en-Nuket fî İ‘câzi'l-Ḳur‘ân*, thk. Muḥammed Halefullah (Mısır: Daru'l- Me‘arif, 1976), 76.

⁴⁰⁹ Kazvînî, *el-İdâh fî ‘Ulûmi'l-Belâğa*, 3/171.

⁴¹⁰ Yaşar Fatih Akbaş, “Gerekçeleri ve Kıymeti Açısından Arap Belâgatinde İcâzlı Anlatım”, *Eskiye* 48 (Mart 2023), 140.

⁴¹¹ el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/98.

⁴¹² el-Bakara 2/179.

açıklarken بَعْضُ الْقَتْلِ إِحْيَاءٌ لِلْجَمِيعِ “Bazılarının katli, toplumun hayatta kalmasını sağlar”⁴¹³ şeklinde açıklama da bulunmuştur. Zira birisini öldürdüğünde kendisine kısas uygulanacağını bilen insan bu teşebbüsünden vazgeçer. Böylece hem öldüreceği insanın hem de kendi hayatını kurtarmış olur. Böylece toplumda ömürler uzar, nesil güzelleşir, ahlaki ve sosyal anlamda insanlar gelişir. Bu kuralları bilip uygulayan insan hem kendine hem de yetiştirdiği topluma faydalar sağlar.⁴¹⁴

İcaz konusu belagat kitaplarında iki başlık altında incelenmektedir. Bu başlıklardan birincisi Îcâz-ı hazif, ikincisi Îcâz-ı kısardır. Maksat ifade edilirken cümleden bazı öğelerin hazfedilmesine icazı hazf,⁴¹⁵ cümlede herhangi bir öge hazfedilmeden maksadı az ama zengin anlam yüklü kelimelerle ifade edilmesine icazı kasr denilmektedir.⁴¹⁶ Az kelimeler kullanıldığında maksat tam olarak ifade edilemeyip noksanlıklar oluşuyorsa bu durum belagat pek uygun olmamaktadır. İcazı kısar türü ifadeler Türkçe de karşımıza veciz söz olarak çıkmaktadır.⁴¹⁷ Atasözleri ve hikmetli sözler de bu gruba dâhil edilebilmektedir.⁴¹⁸

Îcâz-ı hazf cümleden muzaf, muzafun ileyh, mübteda, haber, fail, meful, mevsuf, sıfat, şart, şartın cevabı olan ceza cümlesi gibi öğelerin cümleden hazf edilmesiyle gerçekleşmektedir. Îcâz-ı hazf konusunu belagatçilerin eserlerinde إِيْتِزَال “ihtizal” alt başlığı altında incelediği ve isim, fiil, harf gibi cümledeki öğelerden birinin hazfi veya cümledeki hazfi diye kapsamlı bir hazif içerdiğini ifade etmektedirler.⁴¹⁹ Cümleden şartın cevabı olan ceza cümlesinin hazfedilmesiyle ilgili yapılan icâz-ı hazfın örneğinin Yâsîn suresinde şu ayette geçtiği tespit edilmiştir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

Onlara “Önünüzdekenden ve arkanızdakenden sakının ki rahmet göresiniz” dendiğinde (aldırış etmezler).⁴²⁰ Ayette وَإِذَا قِيلَ diye başlayan cümle şart cümlesi olup, cevabı hazfedilmiştir. Ayetin devamında gelen ve matuf cümlesi olan كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ “illâ da ondan yüz çevirirler.” ayeti şartın cevabına delalet etmektedir. Bu cevabın takdiri ise: كَانُوا مُعْرِضِينَ

⁴¹³ Câhiz, *el-Hayevân*, 2/301; el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/216; Ceşşâş, *Âhkâmu'l-Kur'ân*, 1/194; Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdirrahman b. Muhammed el-'Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-Îcâz fi 'İlmi'l-Me'ânî*, thk. Maḥmûd Muḥammed Şâkir Ebû Fahr (Kahire: Cidde: Dâru'l-Medenî, 1413/1992), 1/261; Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furqân*, thk. Zekerîyyâ 'Umeyrât (Beyrut: y.y., 1416), 1/485.

⁴¹⁴ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/35.

⁴¹⁵ Kazvînî, *el-Îdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/181.

⁴¹⁶ er-Rummânî, *en-Nuket fi Îcâzi'l-Kur'ân*, 77.

⁴¹⁷ Îcâz hakkında detaylı bilgi için bk. M. A. Yekta Saraç, “Îcâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/392-393.

⁴¹⁸ Muzaffer Özli, “Arap dilinde icaz'ın tarihi seyri ve önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (Haziran 2011), 183.

⁴¹⁹ Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/134; Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/57.

⁴²⁰ Yâsîn 36/45.

“yüz çevirdiler” şeklindedir.⁴²¹ İbn ‘Âşûr ve Sâbûnî’nin eserlerinde bu ayette geçen hazif konusuyla alakalı olarak benzer ifadeler kullandıkları görülmektedir.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

Derler ki: “Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltilip kaldırdı? Rahmânın vaad ettiği işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!”. Sâbûnî tefsirin de bu ayette icaz-ı hazf olduğu özellikle belirtilmiştir. Ayetin takdiri ise, تقول لهم الملائكة هذا ما وعدكم وصدق به الرحمن şeklindedir.⁴²² İbn ‘Âşûr tefsirinde detaylıca bilgi yer almayıp bu sözü meleklerin söylediği ifade edilmiş olup hazfe dair herhangi bir bilgi tespit edilmemiştir.

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayetin sonunda geçen هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ cümlesini lâzım-ı fâide-i habere örnek olarak göstermektedir.⁴²³ Bu konuyu daha iyi anlamak için öncelikle fâide-i haber cümlesini açıklamak yerinde olacaktır. Fâide-i haber, muhatabı bilmediği bir konu hakkında bilgilendirmek için ona bir şeyler bildirmek veya anlatmaktır.⁴²⁴ Çünkü muhatap bu durumda anlatılacak olan o konu veya bilgiden habersizdir. Örneğin hiç tanımadığımız bir kimseye kendimizi tanıtırken adımızı, yaşımızı, mesleğimizi onun bilmediği özelliklerimizi anlatmamız bu haber çeşidine girmektedir.⁴²⁵ Bu haberin kullanılış gayesi, muhatabı bilmediği konular hususunda bilgilendirmektir.

Lazım-ı fâide-i haber ise, muhataba bilgi vermekten ziyade muhataba haber vereceği konuyla ilgili bilgisi olduğunu hissettirmektir.⁴²⁶ Örneğin: Dün yolculuktan döndüğünü bildiğin arkadaşına أَنْتَ قَدِمْتَ مِنْ سَفَرِكَ أَمْسٍ “Sen dün yolculuktan döndün” demek onun bu durumundan haberdar olduğunu kendisine bildirmektir.⁴²⁷ Ayette geçen هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ cümlesinde dünyada iken peygamberler tarafından daha önce ahiretin varlığına dair bilgi alan kimselerden bahsedildiği için bu cümle لازم-ı faide-i habere örneklik teşkil etmektedir. Zira onlar bilgi sahibi oldukları bir konuyu kendi kendilerine tekrar söylemektedirler. İbn ‘Âşûr ahirette diriltildikten sonra daha önce bildiklerine rağmen böyle bir sonuçla karşılaşan kimselerin bu cümleyi sarfetmelerinin iki farklı şekilde yorumlanabileceğini izah etmektedir: Birinci yoruma göre; günahkârlar ahirette karşılaştıkları korkunç manzara karşısında bu cümleyi pişman olduklarından ve yakınıp döğündüklerinden dolayı söyleyeceklerdir. İkinci yoruma göre ise; inanmayanlar mahşerdeki o hengâmede birbirlerini bilgilendirmek ve

⁴²¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/31; Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/15.

⁴²² Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/17.

⁴²³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/38.

⁴²⁴ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye*, 1/173.

⁴²⁵ Mustafa Irmak, *Arap belâgatında haber-inşâ meselesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 81.

⁴²⁶ et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l-Me’ânî*, 34; ‘Abbas, *Esâlîbu’l-Beyân*, 38.

⁴²⁷ ‘Abbas, *Esâlîbu’l-Beyân*, 38.

arkadaşlarına dünyada peygamberlerin ahiretin varlığına dair sözlerini hatırlatmak için bu cümleyi kuracaklardır.⁴²⁸

2.1.5. İtnâb

Meani ilminin alt başlıklarından olan itnâb kelimesinin sülâsî aslı, طَنْب olup bu kelime if'al babına aktararak اِطْنَاب şeklini almıştır. Bu kelime lügatte “çadırın, otağın ipi, ağacın damarları, vücuttaki eklemeleri birbirine bağlayan sinir,⁴²⁹ çadır ile zemin arasını bağlamak için kullanılan uzun iplik veya halat⁴³⁰ gibi manalara gelmektedir. Belagat ilminde ise, insanların bildiği ve alışlagelmişin dışında daha fazla kelamla meramı ifade etmektir.⁴³¹ Bir faydaya binaen kullanılan lafızların manadan çok daha fazla olmasıdır.⁴³²

İtnabın birçok çeşidi bulunmakla birlikte⁴³³ bunlardan en önemli olanları izâh, tevşî, atıf, tekrar, îğâl,⁴³⁴ tezyîl,⁴³⁵ tetmim⁴³⁶ ve i'tirâzdır.⁴³⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey iman edenler! Sizi, elem verici azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?

Allah'a ve resulüne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihat edersiniz. Bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır”.⁴³⁸ Bu ayette تُوْمِنُونَ fiiliyle başlayan ikinci ayet, birinci ayetin devamı niteliğinde olup insanları elem verici azaptan kurtaracak olan ticareti açıklamaktadır.⁴³⁹ Dolayısıyla kapalı bir ifadeyi açıkladığından dolayı itnâb çeşitlerinden izahın örneği olmaktadır.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

⁴²⁸ İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/38.

⁴²⁹ Hâlîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 7/438; Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. el-Ḥasen eş-Şeybânî, *el-Aşl*, thk. Muḥammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Ḥazm, 2012), 3/288.

⁴³⁰ Ebû'l-Berakât 'Abdurrahmân b. Muḥammed b. 'Ubeydillâh el-Enşârî Kemâluddîn Ebû'l-Berakât el-'Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye* (b.y.: y.y., 1420/1999), 87; Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987), 1/361; Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*, 5/139; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “ṭnb”, 1/560.

⁴³¹ Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, 29.

⁴³² Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/174; Mueyyid el-'Alevî, *eṭ-Tirâz li'Esrâri'l-Belâğati ve 'Ulûmi Ḥakâiki'l-'Î'câz*, 2/124; Bahâ'uddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 1/579; İsmail Durmuş, “İtnâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/215-219.

⁴³³ İtnâb çeşitleri hakkında detaylı bilgi için bk. Muzaffer Özli, “Arap Dilinde İtnab'ın Tarihi Seyri Ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (30 Aralık 2013), 2-14.

⁴³⁴ 'İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi'l-'Ulûm*, 2/88.

⁴³⁵ 'İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi'l-'Ulûm*, 2/90.

⁴³⁶ Mueyyid el-'Alevî, *eṭ-Tirâz li'Esrâri'l-Belâğati ve 'Ulûmi Ḥakâiki'l-'Î'câz*, 3/178.

⁴³⁷ Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 3/214.

⁴³⁸ Saf 61/10-11.

⁴³⁹ İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/194; Durmuş, “İtnâb”, 19/216.

“Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a gönülden boyun eğerek namaza durun.”⁴⁴⁰ Sâbûnî tefsirinde “Ey müminler! Namazları, hususiyetle ikinci namazını vaktinde kılmak hususunda sebat edin. Çünkü melekler buna şahittir. İbadetlerinize itaat ve huşu içinde devam edin.” Belağî açıdan bu ayette الصلاة الوسطى (ikinci namazı) kelimesi, genel bir lafızdan sonra hususi bir lafzın zikredilmesi, ikinci namazının önemine ve faziletine binaen atıf yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu da itnâb çeşitlerinden özel lafzın genele atıf edilmesi sınıfına dâhil olmaktadır.⁴⁴¹

Yâsîn Suresinde itnaba örnek olarak gösterilebilecek ayetler mevcuttur:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ
اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

“O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi; şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun. Sizden bir ücret istemeyen o kimselere tâbi olun; onlar doğru yoldadırlar.”⁴⁴²

Sâbûnî bu ayette اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ “O peygamberlere uyun” lafzından sonra لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا “Sizden herhangi bir ücret istemeyen kimseye uyun” cümlesinin gelmesiyle fiilin tekrarlanması suretiyle itnâb yapıldığını ifade etmektedir.⁴⁴³ İbn ‘Âşûr ise bu ayetteki itnabı daha detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Ayetteki itnabı, Kazvînî’nin (ö. 739/1338) *Telhîşü’l-Miftâh* ve *el-Îzâh* adlı eserlerinden ilham alarak yazdığını belirtmiştir. Bu ayette itnâb çeşitlerinden olan îğâl bulunduğunu ifade etmektedir. İğâl, bir cümlenin manası tamam olmasına rağmen muhtavasını pekiştirmek ya da daha çok abartmak için sonuna bir şeyler eklemektir.⁴⁴⁴ İbn ‘Âşûr eserinde îğâl ile ilgili “anlatılmak istenen mana tamam olduktan sonra bir nükteye binaen başka bir kelimenin getirilmesidir” açıklamaya yer vermektedir.⁴⁴⁵ Sâbûnî tefsirinde bu ayette fiilin tekrarlanması suretiyle itnâb olduğu ifade edilirken İbn ‘Âşûr gibi detaylı anlatıma yer verilmemiştir.⁴⁴⁶

2.1.6. Musâvât

Musâvât kelimesi belagatte maksadı ifade ederken yetecek kadar lafız kullanıp fazla veya eksik kelime kullanmadan meramı ifade etmektir.⁴⁴⁷ Ne icaz gibi kısa ne de itnâb gibi

⁴⁴⁰ el-Bakara 2/238.

⁴⁴¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hâkâikü Ğavâmiği’t-Tenzil*, 1/398; Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 1/138-139.

⁴⁴² Yâsîn 36/20-21.

⁴⁴³ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/10.

⁴⁴⁴ İğâl hakkında detaylı bilgi için bk. Durmuş, “İtnâb”, 19/217.

⁴⁴⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/367.

⁴⁴⁶ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/10.

⁴⁴⁷ Kazvînî, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/180.

uzun anlatım olmayıp ikisi arasında kullanılan bir usluptur.⁴⁴⁸ Müsavat üslubünde ne fazlaca kelimeler ne de az ifadeler yer almaktadır. Fazla olunca kelimelerde uzatma olacağından dolayı itnab konusuna dâhil olabilmektedir. Eksik kelime kullanıldığında ise manalarda bozulmalar meydana gelebilmektedir. İnsanların günlük konuşmalarında en yaygın olarak kullandıkları üslup müsavattır.⁴⁴⁹ Müsavat konusu ile ilgili şu ayet örnek olarak gösterilebilir:

اسْتَكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ

“Çünkü yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötülük tuzakları kuruyorlardı. Hâlbuki kötülük tuzakları, kuranların ayağına dolaşır.”⁴⁵⁰ Ayette görüldüğü üzere herkes tarafından kolayca anlaşılabilen ne uzatmaya ne de herhangi bir şey hazf ederek kısaltmaya gerek duyulmayıp müsavat üslubü kullanılarak maksat ifade edilmiştir.⁴⁵¹ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayetin müsâvât konusuna örneklik teşkil etmesini kabul etmeyip diğer belagatçilerden farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Müellif, tefsirinde müsâvât konusuna bu ayetin örnek verildiğini ilk defa Kazvîni’nin (ö. 739/1338) eserleri olan *el-Îzâh* ve *Telhîşü’l-Miftâh*’ta gördüğünü belirtmektedir. *Miftâhu’l-ulûm* yazarı Sekkâkî’nin (ö. 626/1229) kitabında böyle bir örnek vermemesine rağmen Kazvîni’nin, *Miftâhu’l-ulûm*’un üçüncü bölümünün ihtisarı olan *Telhis* adlı eserinde asıl metne bağlı kalmayarak bu örneği zikretmesinin oldukça hayret verici olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵²

Bu konuyu işlerken İbn ‘Âşûr, şeyh Abdülkâhir el-Cürcânî’nin de eserinde ne îcaz ne de itnâb hakkında bir açıklama yapmadığını belirtmiştir.⁴⁵³ Ancak Abdülkâhir el-Cürcânî’nin *Delâilu’l-Îcâz* adlı eseri incelenmiş olup İbn ‘Âşûr’un dediğinin aksine eserde icaz ve itnabın zikredildiği tespit edilmiştir.⁴⁵⁴

İbn ‘Âşûr Sekkâkî’nin müsâvât hakkında “Belagatte ne övülen ne de yerilen bir şey” olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla belagat açısından vasat sayılan bir üslup olarak kabul edilen müsâvâtın, değil edebi yönüyle mucize olan Kur’an-Kerîmin’de hatta belîğ bir kelimada bile yer alamayacağına işaret etmektedir. İbn ‘Âşûr bunlarla da yetinmeyip Allâme

⁴⁴⁸ Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh Ebû Hilâl el-‘Askerî, *eş-Şinâ’ateyn*, thk. ‘Alî Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebû’l-Fağl İbrahim (Beyrut: y.y., ts.), 179.

⁴⁴⁹ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye*, 2/16; Bulut, *Belâgat*, 2013, 167.

⁴⁵⁰ Fâtır 35/43.

⁴⁵¹ Kazvîni, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 3/180; Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşü’l-Miftâh*, 1/584.

⁴⁵² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/336.

⁴⁵³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/336.

⁴⁵⁴ ‘Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilu’l-Îcâz fî ‘İlmi’l-Me’ânî*, 1/288-1/460, 1.521.1.7.

Teftâzânî'nin de (ö. 792/1390) Kazvî'nin vermiş olduğu bu örneği alıp *Muhtasarü'l-Me'ânî* adlı eserinde zikredip⁴⁵⁵ onaylamasının şaşılacak şey olduğunu dile getirmektedir.⁴⁵⁶

İbn 'Âşûr verilen bu örnekte musâvât olamayacağını çünkü ayette kasr edatlarından olan *وَلَا* nın bulunduğunu ve kasrın da îcaz çeşitlerinden olduğunu vurgulamaktadır. Ayette geçen *وَلَا يَجِئُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ* cümlesi aslında hem olumlu hem de olumsuz mana ifade eden iki cümle barındırmaktadır. Şöyle ki birinci cümlemin nefyettiğini ikinci cümle ispat etmek suretiyle ayete kasır manası yüklenmekte ve böylece ayetin anlamı çok daha tekitli olmaktadır. Hâlbuki burada ifade edilmek istenen durum müsavat uslûbu ile izah edilecek olsaydı ayet *يَجِئُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ* şeklinde olması gerekirdi.⁴⁵⁷

İbn 'Âşûr ayette hazfedilmiş bir muzaf olduğunu beyan ederek bu takdirde manasının şu şekilde olacağını *وَلَا يَجِئُ ضَرُّ الْمَكْرُ السَّيِّئِ إِلَّا بِأَهْلِهِ* "Kötü hilenin zararı ancak onu yapanadır" diye açıklamada bulunmuştur. Ayette geçen *بِأَهْلِهِ* kelimesinde de îcaz olduğunu öne sürerek takdirinin *بِالَّذِينَ تَقْلُدُوهُ* olduğunu söylemiştir. Böyle açıklamalar yaptıktan sonra musâvâtın Kur'an da olamayacağını söylerek sadece dilin edebi kurallarını bilmeyen insanlar tarafından kullanılabileceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁸ Meydânî de İbn 'Âşûr'un ifadelerine benzer şeyler söyleyerek, bu ayetin musâvât konusuna örnek teşkil etmeyeceğini zira ayette îcâz-ı kısır bulunduğunu eserinde beyan etmektedir.⁴⁵⁹ İbn 'Âşûr her ne kadar Kur'an-ı Kerim'de musâvât üslubunun olmayacağını söylemiş olsa da Abese suresini tefsir ederken 18. ve 19. ayetlerde musâvât olduğuna değinmektedir.⁴⁶⁰ Dolayısıyla müfessirin Kur'an-ı Kerimde musâvât olup olmadığına dair yaklaşımının tam net olmadığı tespit edilmiştir. İncelenen hem Sâbûnî hem de İbn 'Âşûr tefsirlerinde Yâsîn suresinde müsavat ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

2.2. YÂSÎN SÛRESİNDE BEYAN UYGULAMALARI

Belagat ilminin alt başlıklarından biri olan beyan ilmi, meanî ilminden farklı olarak bir cümlemin farklı şekillerde nasıl ifade edilebileceğini inceleyen bilim dalıdır.⁴⁶¹ Bu ilmin, kelimenin hakiki manasının anlaşılmasının yanı sıra mecazi kullanımlara daha çok yer verdiği görülmektedir. Bununla birlikte mecazı iyi anlayabilmek için kelimenin hakiki manasını iyi bilmenin gerekli olduğu izahtan varestedir.

⁴⁵⁵ et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Me'ânî*, 1/172.

⁴⁵⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/336.

⁴⁵⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/336.

⁴⁵⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/336.

⁴⁵⁹ İbn 'Âşûr'un ayette musâvât olmadığına dair görüşlerini destekleyen açıklamalar için bk. Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, 2/21-22.

⁴⁶⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/123.

⁴⁶¹ et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Me'ânî*, 183.

Beyan, kelimesi sülasi بَانَ يَبِينُ بَيَانًا fiilinin mastarı olup sözlükte “açık olmak, zahir olmak, ortaya çıkmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁶² Beyan kelimesi ve türevleri Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette geçmektedir. كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ “Allah ayetlerini insanlar için işte böyle açıklar.”⁴⁶³ Başka bir ayette aynı şekilde مَا نَزَّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ “İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamak için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.”⁴⁶⁴ Bu ayetlerde “beyan” kelimesinin “açığa çıkarmak, “açıklamak” gibi anlamlara geldiği görülmektedir.⁴⁶⁵

Terim olarak ise beyan ilmi, “bir manayı farklı yollarla açık bir şekilde ifade edebilme sanatıdır.”⁴⁶⁶ “Hiç şüphesiz güzel konuşmak insanı büyüler”⁴⁶⁷ hadisinde de beyan kelimesi güzel ve etkili konuşmak anlamında kullanılmıştır. Bu hadisten ilham alınarak üretilen ifade Türk edebiyatında “Sihri helâl” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadeyi ilk kullanan kişi Muallim Naci, Istılâhât-ı Edebiyye adlı kitabında “kelâm-ı bedî manasında kullanıldığını ifade etmiştir.⁴⁶⁸ İran asıllı meşhur şair Sehl b. Hârûn b. Râhiyûn (ö. 215/830) beyanı, bilginin tercümanı olarak açıklamaktadır.⁴⁶⁹

Beyan ilmini Abdülkâhir el-Cürcânî *Delâ’ilü’l-i‘câz* adlı eserinde geniş bir şekilde açıklamıştır: “Sonra hiç şüphesiz sen beyan ilminden daha köklü, dalları saçılmış, meyveleri daha halavetli, suyu tatlı, ürünü daha güzel olan ve kandili etrafı aydınlatan başka bir ilim göremezsin. Şayet beyan ilmi olmasa hiçbir dilin süslü elbiseler diktiğini, ziynet eşyalarını kalıba döktüğünü, inciler saçtığını, büyü dağıttığını, bal ziyafeti sunduğunu, sana harika çiçekler bahsettiğini, taze tatlı hurmalar ikram ettiğini göremezsin.”⁴⁷⁰

⁴⁶² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “byn”, 13/67-68.

⁴⁶³ Kur’an-ı Kerim Meâli, el-Bakara 2/187.

⁴⁶⁴ en-Nahl 16/44.

⁴⁶⁵ Beyan kelimesinin manaları hakkında detaylı bilgi için bk. Nejdî Gürkan, “Kur’ân’ın Anlaşılabilirliği Bağlamında İslâm Geleneğinde Dil Olgusu ve ‘Beyân’ Kavramı”, *Marife* 2/10 (2010), 67-96.

⁴⁶⁶ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 162.

⁴⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-Buhârî Buhârî, *Saḥîhu’l- Buhârî*, thk. Muṣṭafa Dîb el Buḡa Dîb el Buḡa (Dimeşk: Dâr ibn-Keşîr, 1414), “Hutbe”, 48 (No. 4851).

⁴⁶⁸ Hacımuftuoğlu, “Beyân”, 6/22-23.

⁴⁶⁹ el-Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, 1/83; Ebû ‘Amr Ahmed b. Muhammed b. ‘Abdi Rabbih İbn ‘Abdi Rabbih, *el-İkdu’l-Ferîd* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1404/1983), 2/4; Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Dîvânü’l-Me‘ânî*, 1/141; Ebû İshâk İbrâhîm b. ‘Alî b. Temîm el-Enşârî el-Huşrî el-Huşrî el-Ḳayravânî, *Zehru’l-Âdâb ve Şemeru’l-Elbâb* (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, ts.), 1/159; Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muhammed b. Sa‘îd b. Sinân el-Hafâcî el-Halebî İbn. Sinân el-Hafâcî, *Sirru’l-Feşâhe* (b.y.: y.y., 1402/1982), 61.

⁴⁷⁰ Ebû Bekr ‘Abdülkâhir b. ‘Abdirrahman b. Muhammed el-‘Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilu’l-İ‘câz fî ‘İlmi’l-Me‘ânî*, thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir Ebû Fahr (Kahire; Cidde: Dâru’l-Medenî, 1413/1992), 1/5-6 Beyan ilmi ile ilgili belagat âlimlerinin görüşleri için bk.; Malek Hassan Mahmoud ABDUL Qader, “Ebû Yakûb es-Sekkâkî Öncesi Beyân İlmi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (30 Aralık 2021), 1290-1309.

2.2.1. Beyan İlminin Konuları

Beyan ilmi sayesinde birçok mana farklı yollarla ifade edilebilmektedir. Her dilde olduğu gibi Arapçada da bir kelime hakiki manasında kullanılabileceği gibi aynı zamanda yer ve zamanın uygunluğuna göre hakiki anlamı dışında da kullanılabilmektedir. İstiare yoluyla, mecazlı yahut kinayeli ifadeler kullanarak ya da benzetmeler yapılarak duygu ve düşünceler ifade edilebilir. Örneğin Rasulullah'ın cömert olduğu beyan ilmi ile dört farklı şekilde ifade edilebilir:

1. Hakiki manada رسول الله كريم “Rasulullah (sav) cömerttir.”
2. Meczaz (istiare) زرنا في المدينة بحر الجود والكرم “Medine de cömertlik deryasını ziyaret ettik.”
3. Teşbih رسول الله صلى الله عليه وسلم كالبحر كرما وجودا “Rasulullah (sav) cömertlikte deniz gibidir.”
4. Kinaye رسول الله صلى الله عليه وسلم كان رَحْبَ الذَّرَاعِ “Rasulullah (sav) eli açık birisiydi” Aslında bu cümle kelimesi kelimesine tercüme edildiğinde “kolu genişti” manasına gelmektedir. Burada kinayeli olarak kullanılmış olup eli açık, bolca veren kimse için bir nevi kalıp haline gelmiştir.⁴⁷¹ Örneklerden de anlaşılacağı üzere beyan ilmi dört ana konuyu incelemektedir:

1. Teşbih
2. Hakikat-meczaz
3. İstiare
4. Kinaye

Bu bölümde beyan ilminin konuları olan teşbih, mecaz, istiare ve kinaye konuları tek tek başlıklar altında açıklanıp Yâsîn suresindeki belagat uygulamalarına iki tefsirden de detaylı bir şekilde örnekler verilecektir.

2.2.1.1. Teşbih

Teşbih kelimesi, شَبَّه يُشَبِّهُ تَشْبِيْهًا sülasi mezid olup tefil babından mastardır. Lügat manası “benzer” anlamındaki شَبَّه kelimesinden türeyerek “benzetmek” manasına gelmektedir.⁴⁷² Belagat terimi olarak ise, aralarında bir veya daha fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyden birinin diğerine benzetilmesidir.⁴⁷³ İki unsurdan daha zayıf olanı daha güçlü olana

⁴⁷¹ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğâ ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, “‘atn” 6/2165.

⁴⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “şbh”, 13/503.

⁴⁷³ Ebû Hilâl el-'Askerî, *eş-Şinâ'ateyn*, 239; Teşbih hakkında detaylı bilgi için bakınız. İsmail Durmuş, “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/553-556.

benzetmektir. Araplar cömert kimseleri denize⁴⁷⁴ ya da yağmura, cesur ve güçlü kimseleri aslana, güzel kimseleri ay veya güneşe, makam ve mevki sahibi insanları yıldıza, halim selim ve vakur olan kimseleri dağa, utangaç kimseleri bakire kıza, geçmiş olayı rüyaya, aşağılık kimseleri köpeğe, korkak kimseleri de bayağı kum kekliğine benzetirler.⁴⁷⁵ Arapların teşbih konusundaki yaklaşımlarını bilmek için onların kültür, gelenek ve dili kullanımlarına hâkim olmak gerekmektedir. Nitekim yukarıda bahsi geçen teşbih unsurlarından bazılarının Türkçede aynı şekilde kullanılmadığı görülmektedir. Mesela Türkçede korkak kimse kekliğe benzetilmez iken Arapçada ise bu durum tam aksine olup hatta bu manayı ifade eden şiirler ve darbimeseller bulunmaktadır. Nitekim hicivleriyle meşhur olan şair İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896) şöyle demiştir:

وَفَارِسٍ أَجْبَنَ مِنْ صِفْرِ دِ يَحُولُ أَوْ يَغُورُ مِنْ صَنْفَرَةٍ

“Nice bayağı kum kekliğinden korkak şövalyeler vardır ki bir ıslık sesi duyduğu zaman ortadan kaybolurlar.”⁴⁷⁶

Beyan ilminin alt başlığı olan teşbihin dört unsuru bulunmaktadır:

1. Müşebbeh: Benzeyen (Zayıf konumda olan)

2. Müşebbehün bih: Kendisine benzetme yapılan. (Güçlü konumda olan) Bu iki unsura teşbihin iki tarafı adı verilir. Teşbih yapılırken her ikisinde zikredilmesi gerekir. Şayet bir tanesi zikredilmezse teşbih olmayıp istiare gerçekleşir. Doğru bir teşbihin gerçekleşebilmesi için müşebbehün bihte benzetme yönü müşebbehten daha güçlü olması gerekir.⁴⁷⁷

3. Vech-i şebah: Benzeme yönü (müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki ortak vasıf)

4. Teşbih edatı

Teşbih konusunu daha iyi anlayabilmek için bir örnek ile açıklamak yerinde olacaktır:

أَنْتَ كَاللَّيْثِ فِي الشَّجَاعَةِ “Sen, cesaretle aslan gibisin.”

Müşebbeh

Müşebbehün bih

Vech-i şebah

Teşbih edatı

أَنْتَ

الليث

الشَّجَاعَةِ

الكاف

Örnekten de anlaşılacağı üzere kişi cesur olduğu için aslana benzetilmiştir. Verilen örnekte teşbihin tüm unsurlarını barındırdığı görülmektedir.

⁴⁷⁴ Teşbihte deniz kavramı hakkında detaylı bilgi için bk. Bahir Selçuk, “Teşbih-i belîğde kendisine benzetilen bir unsur olarak deniz: Ahmed Kuddusî Divanı örneği”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* (Uluslararası Maraşizâde Ahmet Kuddûsi ve Kadirilik Sempzoyumu, Kahramanmaraş, 2019), 5/94-107.

⁴⁷⁵ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *eş-Şînâ‘ateyn*, 243.

⁴⁷⁶ Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, 3/350.

⁴⁷⁷ ‘Abbas, *Esâlibu'l-Beyân*, 232.

Teşbih edatları harf, isim ve fiil olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁴⁷⁸ Teşbihin harf olan edatları iki tane olup bunlar الكاف و كَأَنَّ dir.⁴⁷⁹ “Kaf” harfi müşebbehün bihin başında kullanılmaktadır.⁴⁸⁰ Bu harf kullanılarak yapılan teşbihe şu ayet örnek gösterilebilir:

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ

“Kıyamet bir göz kırpması kadar yahut daha da kısa olacaktır.”⁴⁸¹ Ayette kıyametin kopuşunun, göz açıp kapamak gibi çok hızlı bir şekilde olacağı ifade edilmiştir. Teşbih edatlarından الكاف “kaf” harfi kullanılarak teşbih yapılmıştır. أَمْرُ السَّاعَةِ “kıyamet saati” kelimesi müşebbeh, لَمَحَ الْبَصَرِ “göz açıp kapayınca kadar” kelimesi müşebbehün bihtir. Teşbih edatı ise müşebbehün bihin başına getirilen الكاف edatıdır. Bu ayette vech-i şebah zikredilmemiştir. “Ne bakımından benzemektedir” sorusuna “sürat bakımından” denilirse vech-i şebah takdir edilmiş olur.⁴⁸²

كَأَنَّ harfi bazı alimlere göre mürekkeptir. “Kaf “ ك ve “inne” إِنَّ harflerinin birleşmesinden oluşmuştur. Kaf harfi inne’ye dâhil olunca meksur olan hemzesi meftuh olmuştur. كَأَنَّ edatı ك edatından farklı olarak kelimanın tekitli ifade edilmesini sağlar. Bu teşbih edatının Kur’an-ı Kerîm de çok defa kullanıldığı görülmektedir.⁴⁸³ Genellikle müşebbehin başında yer almaktadır.

الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ “Cam inciyi andıran bir yıldız gibidir.”⁴⁸⁴ Ayette de görüldüğü üzere cam teşbih yoluyla inciye benzetilmiştir.

Teşbih manası ifade eden isimler مِثْلٌ، مَثَلٌ، شَبِيهٌ، نَحْوٌ gibi kelimelerdir.⁴⁸⁵ Nitekim şair Ebû Osman Saîd (Sa’d) b. Hâşim el-Hâlidî’nin (ö. 390/1000) şirinde söylemektedir:

يَا شَبِيهَ الْبَدْرِ حُسْنًا وَضِيَاءً وَمِثْلًا
وَشَبِيهَ الْغُصْنِ لِينًا وَقَوَامًا وَاعْتِدَالًا

“Ey güzelliği aydınlığı ile ayı, boyu posu ve yumuşaklığı ile de dalı anımsatan...”
(güzel)⁴⁸⁶

⁴⁷⁸ İbn Cinnî, *Sirru Şinâ’ati’l-İ-râb*, 1/292.

⁴⁷⁹ Mueyyid el-‘Alevî, *eṭ-Ṭirâz li’Esrâri’l-Belâğati ve ‘Ulûmi Hâkâiki’l-İ-câz*, 1/109.

⁴⁸⁰ Kâf (ك) harfi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Uğur Gülbil, “Arapçada Kâf (ك) Harfinin ve Edatının Kullanımı ve İşlevleri”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 7/1 83-87.

⁴⁸¹ en-Nahl 16/77.

⁴⁸² Muhyiddîn Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 5/348.

⁴⁸³ Hâlid b. ‘Abdullâh el-Curcâvî Hâlid el-Ezherî, *Şerhu’t-Taşrîh ‘ale’t-Tavdîh ev et-Taşrîh bi’Maḍmûni’t-Tavdîh fi’n-Nahv* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1421/2000), 1/294; ‘Abbas, *el-Belâgatu funûnuhâ ve efnânuhâ*, 2/35.

⁴⁸⁴ Nûr 24/35.

⁴⁸⁵ İbn Cinnî, *Sirru Şinâ’ati’l-İ-râb*, 1/292.

⁴⁸⁶ Ebû Mansûr ‘Abdûlmelik b. Muḥammed b. İsmâîl eş-Se‘âlibî, *Yetîmetu’d-Dehr*, thk. Mufid Muḥammed Kumeiyya (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1403/1983), 2/226; İbn. Ḥamdûn, *et-Tezkiretu’l-Ḥamdûniyye*, 5/319; Muḥammed b. Eydemir el-Musta‘şimî Muḥammed b. Eydemir, *ed-Durru’l-Ferîd ve Beytu’l-Kâşîd*, thk. Kâmil Selmân el-Cebûrî (Beyrut: y.y., 1436/2015), 6/356; Aḥmed b. Yahyâ b. Faḍlullâh el-Ḳureşî el-‘Adevî Şihâbuddîn İbn Faḍlillâh el-‘Umerî, *Mesâliku’l-‘Ebsâr fi Memâliki’l-‘Emşâr* (Abu Dabi: el-Mecme‘u’s-Şekâfî, 1423), 15/266;

Verilen şiir örneğinde شبه isim teşbih edatıyla benzetmeler yapılmıştır.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

“Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlattığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde, hiçbir şeyi görmez bir halde bırakır.”⁴⁸⁷ Bu ayette inkârcıların durumu ateş yakan bir kimseye benzetilmiş ve hem isim teşbih edatı olan مَثَل hem de harf teşbih edatı olan الكاف harfi ile teşbih yapılmıştır.⁴⁸⁸

Teşbih ifade eden fiiller ise يُنَاطِر – يُمَاتِل – يُشَبِّه gibi fiillerdir.⁴⁸⁹ Teşbih, iki tarafı olan müşebbeh ve müşebhün bihin, benzetme yönünün ve teşbih edatının zikredilip edilmemesine göre çeşitli kısımlara ayrılır. Teşbihin taraflarının zikredilip edilmemesine göre, teşbihi melfuf-teşbihi mefrûk, teşbihi tesviye- teşbihi cem, teşbihi belîğ, teşbihi maklûb ve teşbihi zımnidir. Benzetme yönünün durumuna göre, teşbihi mufassal, teşbihi mücmel, teşbihi temsili, teşbihi gayrı temsildir. Teşbih edatının zikredilip zikredilmemesine göre teşbihi mürsel, teşbihi müeked diye kısımlara ayrılır.⁴⁹⁰ Bu kısımda incelenen Sâbûnî ve İbn ‘Âşûr’un tefsirlerinde en çok rastlanılan teşbih türlerine değinilecektir.

Teşbihi mürsel

Teşbihi mürsel, kendisinde teşbih edatı zikredilen teşbihtir.⁴⁹¹ Teşbihin bu çeşidi Yâsîn suresi bağlamında Sâbûnî’nin tefsirinde yer almaktadır:

وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

“Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yıllanmış sapı gibi olur.”⁴⁹² Sâbûnî tefsirinde bu ayeti şöyle açıklamaktadır: Aya yürümesi (seyr) için menziller takdir ettik. İnsanlar tarafından ayların bilinmesi için ay, takdir edilen o menzillerde yürür. Bunlar 28 gece için tayin edilen 28 menzildir. Ay her gece o menzillerden birine iner. O yörüngeden ne sapar ne de şaşar. Nihayetinde son menzile gelince inceler ve yay şeklini alır. العرجون Urcûn kelimesi, sararmış, solmuş ve yay haline gelmiş hurma salkımının sapıdır.⁴⁹³ Dolayısıyla geceleri görülen ay son yörüngesinde küçülerek sararmış bir hurma dalına benzetilmiştir. Ayın bu dönüşümü teşbih yoluyla ve teşbih edatı zikredilerek ifade edilmiştir.

Ebû Zeyd ‘Abdurrahman b. Muhammed b. eş-Şe‘âlibî eş-Şe‘âlibî, *Lubâbu’l-Edeb*, thk. Ahmed Hasan Lebic (Beyrut: y.y., 1417/1997), 201.

⁴⁸⁷ el- Bakara 2/17.

⁴⁸⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/302.

⁴⁸⁹ Hasan Habenneke Meydânî, *el- Belâğatul’ ‘arabiyye* (Beyrut: Daru’l- kalem, 1996), 2/163.

⁴⁹⁰ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l- ‘Arabiyye*, 2/172-173.

⁴⁹¹ Cârîm - Emîn, *el- Belâğatu’l- Vâziha*, 32; ‘Abbas, *Esâlibu’l- Beyân*, 245.

⁴⁹² Yâsîn 36/39.

⁴⁹³ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/13.

Teşbih edatı olan كاف zikredilediğinden dolayı Sâbûnî bu ayetteki teşbihi Mürsel teşbih olarak adlandırmaktadır.⁴⁹⁴

İbn ‘Âşûr tefsirinde benzer açıklamalarda bulunarak, Allah Teâlâ’nın Güneş ve Ay’ın hareket sırasını takdir ettiğini, böylelikle yıllık mevsimlerin, ayların, gecelerin ve gündüzlerin hesabının bilindiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde ayın ilk günlerde ışığının azar azar arttığını sonraki zamanlarda aynı şekilde azaldığını dolayısıyla küçüldüğünü anlatmaktadır.⁴⁹⁵ Hem Sabûnî hem de İbn ‘Âşûr bu ayette teşbih olduğunu belirtmiştir. Özellikle Sabûnî teşbih çeşitlerinden teşbih-i mürsel olduğunu ifade etmiştir. Ayeti kerime incelendiğinde teşbihi mürselin şartlarından olan teşbih edatı ك “kaf” harfinin müşebbehün bihin başına getirildiği görülmektedir. Ayrıca teşbihin iki unsurundan biri olan müşebbeh الْقَمَر “ay” lafzı ve müşebbehün bih olan العرجون “kurumuş sararmış hurma sapı” kelimesinin zikredildiği anlaşılmaktadır. Vechi şebih zikredilmediğinden dolayı ayrıca Sâbûnî bu ayette teşbihi mücmel olduğunu beyan etmektedir.⁴⁹⁶ Teşbihi mücmel konusu daha detaylı bir şekilde bahsi gelince anlatılacaktır.

Teşbihi müekked

Teşbihi müekked, kendisinde teşbih edatı zikredilmeyen teşbih çeşididir.⁴⁹⁷ Her iki tefsirde de Yâsîn suresinde bu teşbih çeşidinden bahsedilmemiştir. Ancak konunun daha iyi anlaşılması için farklı bir sureden örnek verilecektir:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ ثَمَرٌ مَرَّ السَّحَابِ

“Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler.”⁴⁹⁸

Bu ayet kıyamet günü insanoğlunun dağlara baktığı zaman onları sabit olarak gördüğünü ve hareket etmediğini zannettiğini lakin dağların bulutlar gibi hareket halinde olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁹ Ayetten de anlaşılacağı gibi dağlar teşbih yoluyla bulutlara benzetilmiştir. Burada وَهِيَ zamirinden kasıt dağlardır. Ayrıca مَرَّ السَّحَابِ müşebbeh, ise müşebbehün bihtir. Teşbih edatı zikredilmediği için teşbihi müekkeddir.

⁴⁹⁴ Şâbûnî, Şafvetu’t-Tefâsîr, 3/17.

⁴⁹⁵ İbn ‘Âşûr, et-Taḥrîr ve’t-tenvîr, 23/22.

⁴⁹⁶ Şâbûnî, Şafvetu’t-Tefâsîr, 3/17.

⁴⁹⁷ ‘İşâm el-İsferâyînî, el-Eṭṭal Şerḥi Talḥîşi Miftâḥi’l-‘Ulûm, 2/212; ‘Abbas, Esâlîbu’l- Beyân, 244.

⁴⁹⁸ en-Neml 27/88.

⁴⁹⁹ Zemaḥşerî, el-Keşşâf ‘an Ḥaḳâîkı Ğavâmiḍi’t-Tenzîl, 3/387.

Teşbihi mücmel

Teşbihi mücmel, kendisinde vech-i şebah (benzeme yönü) açıkça zikredilmeyen teşbih çeşididir.⁵⁰⁰ Teşbihin bu çeşidine Sâbûnî şu ayeti örnek olarak vermektedir:

وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنْزِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

“Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yıllanmış sapı gibi olur.”⁵⁰¹ Sâbûnî ayette geçen الْقَدِيمِ كَالْعُرْجُونِ ifadesinde ayın incelmeye, eğrilme ve sarılık açısından hurma salkımının yıllanmış sapına benzetildiğini söylemektedir. Dolayısıyla ayet-i kerimde vech-i şebah üç farklı unsurdan meydana gelmektedir.⁵⁰² Ayette benzeme yönü zikredilmeyip hafız edildiği için hurma sapını niteleyen الْقَدِيمِ “eskimiş” kelimesinden bu özellikler anlaşılmaktadır. Sâbûnî tefsirinde ayette vech-i şebah zikredilmediği için teşbih çeşitlerinden teşbihi mücmel olduğunu beyan etmektedir.⁵⁰³ İbn ‘Âşûr da benzer şekilde ayette teşbih olduğunu söylemekte olup teşbihin çeşidi ile alakalı tefsirin de herhangi bilgi vermemektedir.⁵⁰⁴

Teşbihi belîğ

Teşbihi belîğ, teşbihin iki unsuru olan müşebbebeh ve müşebbehun bihin zikredildiği fakat benzetme edatının ve benzeme yönünün zikredilmediği teşbih türüdür.⁵⁰⁵ Bu teşbih türü, benzetme edatı ve vech-i şebah hafız edilip müşebbebeh ve müşebbehun bih aynı şey gibi addedildiğinden dolayı daha mübalağalı bir ifade biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰⁶ Ayrıca bu teşbih türünün diğer bir ismi mücmel müekked teşbihtir. Bu teşbih türüyle ilgili Yâsîn suresi özelinde detaylı bilgi Sâbûnî tefsirinde yer almaktadır:

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحَضَّرُونَ

“Hâlbuki o sözde tanrılar kendilerine yardım edemezler, aksine kendileri onların hizmetindeki askerlerdir.”⁵⁰⁷ Ayeti kerimde ilah oldukları zannedilen putların hiçbir şekilde kendilerine inanan insanlara bir fayda ve menfaat sağlayamayacağı belirtilmektedir. Ancak müşrikler, inanmış oldukları tanrıları kendilerine hiçbir fayda sağlamamış olmamasına rağmen, onları koruma, mal ve canlarını feda etme konusunda hazır birer asker ve hizmetçi gibidirler.⁵⁰⁸

⁵⁰⁰ Bahâ'uddîn es-Subkî, 'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh, 2/101.

⁵⁰¹ Yâsîn 36/39..

⁵⁰² Şâbûnî, Şafvetu't-Tefâsîr, 3/17.

⁵⁰³ Şâbûnî, Şafvetu't-Tefâsîr, 3/17.

⁵⁰⁴ İbn 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, 23/22.

⁵⁰⁵ Sekkâkî, Miftâhu'l-'Ulûm, 354.

⁵⁰⁶ 'Abbas, Esâlîbu'l-Beyân, 246.

⁵⁰⁷ Yâsîn 36/75

⁵⁰⁸ Beydâvî, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, 4/274; Şâbûnî, Şafvetu't-Tefâsîr, 3/21.

Ayeti kerime incelendiğinde هُمْ zamiri müşebbeh, جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ise müşebbehün bihtir. Sâbûnî tefsirinde benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmediğinden dolayı ayette teşbih-i belîğ olduğu ifade edilmektedir.⁵⁰⁹ İbn ‘Âşûr tefsirinde ise, ayette geçen teşbih ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

İbn ‘Âşûr ayette geçen هُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ cümlesinin hal konumunda olduğunu beyan ederek, cümlenin başında yer alan وَ "vav"ın يَسْتَطِيعُونَ fiilinin gizli öznesi konumunda olan vav zamirinden hal olduğunu söylemektedir.⁵¹⁰

لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقُّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ

“(Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'an'ı indirdik.”⁵¹¹

İbn Âşur tefsirinde ayette geçen حَيًّا "diri olan” kelimesinde teşbihi belîğ olduğunu bu kelimenin akıl sahibi ve idrakı kuvvetli olan kimseden müstear olduğunu beyan etmektedir. Bu durumda ayetin manası: “Sen ancak diriler gibi akıllı olan kimseyi uyarabilirsin” şeklindedir.⁵¹² Verilen meal incelendiğinde teşbihi belîğin manaya yansıtıldığı gayet açık bir şekilde görülmektedir. Sâbûnî tefsirinde ayette geçen teşbihi belîğ ile ilgili bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

Teşbihi temsili

Teşbihte vechi şebah (benzeme yönü) birkaç unsurdan meydana geldiğinde teşbihi temsili adını almaktadır.⁵¹³ İncelenen Yâsîn suresinde bu konuya dair bir örnek tespit edilememiştir. Lakin müfessirlerin eserleri genel olarak incelendiğinde bu konuya dair fazlaca örnekler tespit edilmiştir. İbn ‘Âşûr’un Sâbûnî’den daha detaylı olarak bu konuyu tefsirinde işlediği görülmüştür. Açıklayıcı olması açısından farklı bir sureden örnek verilerek konu anlatılmaya çalışılacaktır:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.”⁵¹⁴ Ayette mallarını Allah yolunda samimi bir

⁵⁰⁹ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 3/23.

⁵¹⁰ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 23/72.

⁵¹¹ Yâsîn 36/70.

⁵¹² İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 23/66.

⁵¹³ ‘Abbas, Esâlîbu’l- Beyân, 247.

⁵¹⁴ el-Bakara 2/261.

şekilde sarf edenlerin durumu, çok fazla mükâfat alacakları olması açısından yedi başak veren tohuma benzetilmiştir. Öyleki her başakta da yüz tohum bulunmaktadır. Bu şekilde bir ekince yedi yüz veren tohum gibi, mallarını fakirlere, ihtiyaç sahibi insanlara veren kimselerin sevabı da bire en az yedi yüz olmak gibi fazla olacağından bu şekilde bir benzetme yoluna gidilmiştir. Açıkça sayıları söylerek değil de bu şekilde bir benzetme yaparak insanları hayra teşvik etmek kalıcı olması bakımından çok etkili bir üsluptur.⁵¹⁵ Özetle Allah yolunda infak etme işi, ekin ekmeye, Allah Teâlâ'nın yapılan infak işinin kabulünü yeni bir ekine ve mükâfatının kat kat olması bir taneden çokça sünbüllerin oluşmasına benzetmiştir. Görüldüğü üzere ayette vech-i şebah sadece bir taneden değil birkaç unsurdan meydana gelmektedir.

Teşbihi maklub

Teşbihi maklub, müşebbeh ile müşebbeh bihin yer değiştirdiği, benzeme yönünün müşebbeh bihde (kendisine benzetilen) değilde müşebbehte (benzeyen) daha kuvvetli olduğu benzetme çeşidine denir.⁵¹⁶ Bu tür teşbihler genellikle övme ya da yerme de mübalağa yapmak amacıyla yapılmaktadır.⁵¹⁷ Teşbihi maklubun en yaygın örneklerinden birisi meşhur Abbâsî şairi Muhammed b. Vehb'in (ö. 225/840) Abbasi halifesini övmek için söylediği şu şiirdir:

وَبَدَا الصَّبَاحُ كَأَنَّ غُرَّتَهُ وَجْهُ الْخَلِيفَةِ جِئَ يُمْنَدَحُ

Sabah ortaya çıktı, sanki sabahın aydınlığı,

Övüldüğünde halifenin yüzü gibiydi.⁵¹⁸

Şiirde görüldüğü üzere sabahın ilk ışıkları, halifenin övüldüğü andaki yüz ifadesine benzetilmiştir. Teşbihte aslolan, zayıf olanın güçlü olana benzetilmesidir. Burada olması gereken *إنَّ وجه الخليفة يُشَبِّه الصَّبَاح* halifenin yüzünün sabaha benzetilmesidir. Tam tersi bir teşbih yapılması gerekirken, mübalağa amaçlanarak müşebbeh ile müşebbehun bihin yer değiştirilmesi suretiyle teşbihi maklub yapılmıştır. İncelenen Yâsîn suresinde teşbihi maklub ile ilgili herhangi bir örnek teşkil edecek kayda rastlanılmamıştır. Ancak açıklayıcı olması açısından başka bir sureden örnek verilecektir:

⁵¹⁵ Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (b.y.: Dâru Taybe, 1420/1999), 1/691.

⁵¹⁶ 'İşâm el-İsferâyîni, *el-Etvalu Şerhi Talhîşi Miftâhî'l-'Ulûm*, 1/79; Meydânî, *el-Belâgatul' 'arabiyye*, 2/201; Bulut, *Belâgat*, 2013, 179.

⁵¹⁷ Halil İbrahim Kocabıyık, "Ebû Hayyân'ın el-Bahru'l-Muhît tefsirinde teşbih sanatı", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (Haziran 2018), 170.

⁵¹⁸ Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, 7/48; Mueyyid el-'Alevî, *eṭ-Ṭirâz li'Esrâri'l-Belâğati ve 'Ulûmi Hâkâiki'l-İ'câz*, 1/179.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

*Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisinin, durumunun takdiri Allah’a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.*⁵¹⁹

Aslında ayette bunu söyleyen kimselerin *البيع* “faizde tıpkı alışveri gibidir” demeleri gerekirken böyle bir benzetme yapmışlardır. Cahiliyye dönemiminin insanları faize o kadar alışmışlardı ki onu alışverişten daha üstün görüp böyle bir benzetme yoluna başvurdıkları görülmektedir.⁵²⁰

Ebu Hayyan tefsirinde bu ayetteki asıl maksadın alışveriş değil de faiz olduğu vurgulanmaktadır. Ayet “faiz de tıpkı alışveriştir” şeklinde ifade edilmeyip müşebbeh ile müşebbehun bihin yeri değiştirilerek teşbihi maklûb yapmak mübalağa ifade etmektedir. Çünkü bu kimseler kendi inançları doğrultusunda o kadar ileri gitmişlerdi ki faizi de tıpkı alışveriş gibi helal olarak görüyorlardı.⁵²¹ Ayette *البيع* “alışveriş” müşebbeh, *الربا* “faiz” ise müşebbehun bihtir.⁵²²

2.2.1.2. Hakikat ve mecaz

Beyan ilmi kelimelerin asıl manasında kullanılması demek olan hakikat ile pek ilgilenmemektedir. Beyan ilmi genellikle kelimelerin mecazi manada kullanımlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Ancak mecazlı kullanımları daha iyi anlayabilmek için hakikati de bilmek gereklidir. Burada hakikat konusundan kısaca bahsedilip beyan ilminin önemli konularından olan mecaz bahsine geçilecektir. Hakikat kelimesi lügatte, “gerçekliği sabit olan”⁵²³ manasına gelmekte olup ıstılahi manası ise “bir şeyin konulduğu (vazedildiği) anlamda kullanılması” demektir.⁵²⁴ Örnek verilecek olursa *الأسد* "aslan" kelimesi ile ormanlarda yaşayan hayvan

⁵¹⁹ el-Bakara 2/275.

⁵²⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Ğavâmiidi’t-Tenzîl*, 1/320; Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 344; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 1/162.

⁵²¹ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ fî’t-Tefsîr*, 2/707.

⁵²² Dervîşî, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhû*, 1/429.

⁵²³ Cürcânî, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, 89.

⁵²⁴ Bahâ’uddin es-Subkî, *Arûsu’l-Efrâḥ fî Şerḥi Telḥîşî’l-Miftâḥ*, 2/121.

kastedilmişse hakiki manada kullanılmıştır. Yine aynı kelime “cesur ve yiğit” bir kimse için kullanılmışsa bu da mecazi anlamda kullanıma örnektir.⁵²⁵

Mecaz

Mecaz kelimesi lügatte, “bir yeri yürüyerek geçmek, yol katetmek” anlamına gelmekte olup,⁵²⁶ ıstılahi anlamı ise, kelimenin asıl anlamından alınıp başka bir manaya nekledilmesidir.⁵²⁷ Bu durumda da kelimenin asıl anlamında değil de mecazi anlamda kullanıldığına dair bir ipucu (karine) da bulunmalıdır. Bu karinede kelimenin asıl anlamıyla mecazi anlamı arasında alaka barındırması gerekir. “رَأَيْتُ أَسَدًا يُحَارِبُ الْأَعْدَاءَ بِشَجَاعَةٍ” “Savaşta düşmanlarla cesurca savaşan bir aslan gördüm” cümlesi mecazi anlamda kullanılmıştır.

Alaka: Hakiki mana ile mecazi mana arasındaki münasebet benzerlik ya da başka bir şey olabilir. Yukarıda verilen cümledeki alaka, insanın aslana cesurluk konusunda benzemesidir. Bu alakadan dolayı kelimenin mecazlı kullanıldığı gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır.⁵²⁸

Karine: Hakiki mananın kast edilmesini engelleyen ipucudur. Bu ise dinleyen bir kimsenin savaşta aslanın değil de bir insanın düşmanlarla savaşabileceğini aklına getirir. Diğer bir ifade ile aslanın savaşması düşüncesinin dinleyicinin akına gelmesi neredeyse imkânsızdır. Karine bu cümlede kelimenin asıl anlamı olan aslan kelimesinin hakiki manada kullanılması engellemiştir.⁵²⁹

Yapılan araştırmada mecazı ilk defa yorumlayan ve terimlerini ortaya koyan kişinin Sîbeveyhi (ö. 180/796) olduğu görülmektedir.⁵³⁰ Daha sonra gelen belagat âlimlerinin her geçen asırda üzerine bir şeyler ekleyerek günümüzdeki halini almasındaki katkıları yadsınamaz bir gerçektir.

Belagat âlimleri mecazı, mecaz-ı aklî ve mecaz-ı luğavî olmak üzere iki bölümde ele almışlardır.

⁵²⁵ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l- Arabiyye*, 2/218.

⁵²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, “cvz”, 5/326.

⁵²⁷ Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 1/82.

⁵²⁸ 'Abbas, *Esâlibü'l- Beyân*, 281-282.

⁵²⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l- 'Ulûm*, 359; 'İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭṭalü Şerhi Talhîşi Miftâhi'l- 'Ulûm*, 1/273.

⁵³⁰ İsmail Durmuş, “Mecaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/218.

Mecaz-ı aklî

Mecaz-ı aklî bir işi bir alakadan dolayı failinden başkasına isnad etmektir.⁵³¹ Belagat alimleri mecazi akliye, isnadî mecaz, hükmi mecaz ve nisbî mecaz gibi isimler vermişlerdir.⁵³² Mecâz-ı aklî konusu isnad ve müsned ile ilgili olduğu için, klasik belagat kitaplarında genellikle meanî başlığı altında incelenmektedir.⁵³³ Modern kaynaklar ise mecaz-ı aklîyi genelde beyan başlığı altında incelediği için bizde öyle yapmayı tercih ettik. Mecâz-ı aklî konusunu daha iyi anlayabilmek için kısa bir örnekle açıklamak yerinde olacaktır: “أُنْبِتَ الرَّبِيعَ الْبَقْلَ” “Bahar baklayı bitirdi” denildiğinde burada bitirme işini yapan Allah Teâla iken, bu fiil bahar mevsimine isnad edilmiştir. İşte bu şekilde fiili failinden başkasına isnad etmeye belagatte mecâz-ı aklî denmektedir.⁵³⁴

أُنْبِتَ اللَّهُ الْبَقْلَ “Allah Teala otları bitirdi” denildiği zaman fiil asıl fail olan Allah’a nispet edildiğinden dolayı mecaz-ı aklî ortadan kalkmıştır.

Mecazi aklîde alakalar çok fazla sayıda olabilmektedir. Fakat bunların en çok meşhur olanları sebebiyyet, failiyyet, mefuliyyet, masdariyyet ve zarfiyyet (zaman zarfı, mekân zarfı) gibi alakalardır.⁵³⁵ Daha açıklayıcı olması açısından birkaç tane örnek verip sonra da incelen Yâsîn suresinde ki örneklere değinilecektir:

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ

*Firavun, “Ey Hâmân!” dedi, “Bana yüksek bir kule inşa et; belki bazı yollara, göklerin yollarına ulaşırım da bu sayede Mûsâ’nın ilâhını görebilirim!”*⁵³⁶

Ayette Firavun Hâmân’dan ابْنِ لِي صَرْحًا ifadesi ile yüksek bir kule yapmasını istemektedir. Burada bina etmek gerçek anlamında kullanılmıştır. Lakin binayı inşa edecek olan Hâmân değil inşa edilmesiyle mükellef olan ustalardır. Hâmân ise burada amir konumunda olduğu için binanın yapılması için bir sebeptir. Bu ayette mecaz-ı aklînin alakalarından olan sebebiyyet bulunmaktadır.⁵³⁷

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا

⁵³¹ Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed el-Mervezî es-Sem'ânî, *Qavâtu 'u'l-Edille fi'l-'Usûl*, thk. Muhammed Hasan İsmâ'il eş-Şâfi'î (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1418/1999), 1/270; Kazvînî, *el-Îdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, 1/83.

⁵³² 'Abbas, *Esâlîbu'l-Beyân*, 281.

⁵³³ Kazvînî, *el-Îdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, 1/80.

⁵³⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 393.

⁵³⁵ Kazvînî, *el-Îdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, 1/86.

⁵³⁶ el-Mü'min 40/36.

⁵³⁷ Kazvînî, *el-Îdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, 1/94; Bahâ'uddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 1/148; 'İşâm el-İsferâyînî, *el-Efvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi'l-'Ulûm*, 1/275.

“Kur’an okuduğun zaman seninle, âhirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz.”⁵³⁸ Ayette geçen مَسْتُورًا "örtülmüş"lafzı سَاتِرًا "örtücü" manasında kullanılmıştır. Çünkü perdenin özelliği gizlenilmiş değil gizleyici (örtücü) olmasıdır. مَسْتُورًا lafzının örtüye isnadı mecazlı bir kullanımdır. Burada ismi meful, ismi fail anlamında kullanılmıştır.⁵³⁹

يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا

“Çocukları ihtiyarlatan o günden...”⁵⁴⁰ Bu ayette kıyamet gününde saçlar ağaracağı için ağartma işlemi kıyamet gününe isnad edilmiştir. Hâlbuki saçları ağartacak olan gün değildir. Dolayısıyla ayette zamana nispet edilen isnad olduğu görülmektedir.⁵⁴¹

Türkçe kullanımlardan örnek verilecek olursa “Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u feth etmiştir.” denildiğinde burada İstanbul’un feth edilmesine sebep olan kişi Fatih Sultan Mehmettir.⁵⁴² Burada sebebiyetten dolayı mecaz-ı aklî olmuştur.⁵⁴³ İncelenen Yâsîn suresinde mecaz-ı aklîye dair örnekler bulunmaktadır:

مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ

Onlar ancak, çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak korkunç bir ses bekliyorlar!”⁵⁴⁴

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette kâfirlere azap etme fiili, sayhaya (korkunç ses) isnad edilmiştir. Çünkü onlar bu korkunç ses ile helak olmuşlardır. Bu ayette fiil (azap etme işi) fiilin asıl faili olan Allah Tealaya değil de korkunç sese isnad edildiğinden dolayı mecaz-ı aklî bulunmaktadır.⁵⁴⁵ Bu ayette geçen mecâz-ı aklîde fiilde sebebiyet alakalı mecaz-ı aklî bulunmaktadır. Sâbûnî tefsirinde ise, ayette geçen mecaz-ı aklî ile ilgili herhangi bir bilgi aktarılmamıştır.

İbn Aşûr’un ayet ile ilgili ikinci bir görüşü de bulunmaktadır: Kâfirleri cezalandıracak olan azaptan maksadın müslümanların kılıçları olduğudur. İbn ‘Âşûr tefsirinde Hazreti peygamber dönemine atıfta bulunarak, Bedir günü kâfirlerin Müslümanlar karşısında hezimete uğramasını ayetten iktibas ederek anlatmaktadır. Şöyle ki onlara azap edecek olan Allah Teâla

⁵³⁸ el-İsrâ 17/45.

⁵³⁹ Ebu’l-Hasen el-Mucâşî’î el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat, *Me’âni’l-Kur’ân*, thk. Hudâ Mahmûd Kırâ’a (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1411/1990), 2/452; Nehhâs, *Î’râbu’l-Kur’ân*, 2/273; Mâverdî, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, 3/246; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fi’l-İlmi’t-Tefsîr*, 1422, 3/27.

⁵⁴⁰ el-Müzzemmil 73/17.

⁵⁴¹ Mueyyid el-‘Alevî, *eṭ-Ṭirâz li’Esrâri’l-Belâğati ve’Ulûmi Hâkâiki’l-Î’câz*, 3/142.

⁵⁴² Bulut, *Belâgat*, 2013, 192.

⁵⁴³ Mecâz-ı aklî ile ilgili detaylı bilgi için bk. Sedat Şensoy, “Belâgat Geleneğinde Aklî Mecaz Tartışmaları”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 8 (01 Temmuz 2002), 1-37.

⁵⁴⁴ Yâsîn 36/49.

⁵⁴⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/34.

iken bu fiil Müslümanlara isnad edilmektedir.⁵⁴⁶ Dolayısıyla ikinci yoruma göre ayet kıyamet sahnelerini değil Bedir savaşını anlatmaktadır.

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen يَخْصِمُونَ kelimesinin aslında يَخْتَصِمُونَ şeklinde olduğu, mahreç yerleri birbirine yakın olduğundan dolayı telaffuzu kolay olsun diye “ta” harfi “sâd” harfine ibdâl edilerek idğam yapıldığı ifade edilmektedir.⁵⁴⁷ Hem İbn ‘Âşûr’un tefsirinde hem de araştırılan kaynaklarda kıraat âlimlerinin يَخْصِمُونَ kelimesini farklı vecihlerle okudukları tespit edilmiştir.⁵⁴⁸ Bu vecihlerden يَخْصِمُونَ şeklinde olanının muzaraat harfinin meksur olması yönüyle, günümüz halk arapçasıyla paralellik arz ettiğini söylemek mümkündür.⁵⁴⁹

وَأَيُّ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِكِ الْمَشْحُونِ

“Onların soylarını dolu gemide taşımamız da onlar için bir delildir.”⁵⁵⁰ Ayetin önceki ayetlerle münasebeti göz önünde bulundurulduğunda önceki ayetlerde gökyüzündeki ayetlerden olan Ay’ın ve Güneş’in hareketleri, birbiri ardından gelmeleri ve yörüngelerinden şaşmayacakları anlatıldıktan sonra Allah Teâlâ’nın yeryüzündeki mucizelerine temas edilmiştir. Müfessir İbn ‘Âşûr ayette mecâz-ı aklî olduğuna işaret ederek detaylı bir şekilde açıklama yapmıştır. Şöyle ki: ayette geçen حَمَلْنَا “biz taşıdık” fiili الذَّرِّيَّاتِ “zürriyyetler” kelimesini kendisine meful alarak müteaadi (geçişli) olmuştur. Ayette haml “taşımak” fiilinden maksadın onları taşımaktan ziyade suda boğulmaktan kurtarmak manasına geldiğine dikkat çekilmektedir. Müfessir, burada fiilin failine değil mefulüne isnad edilmek suretiyle mecâz-ı aklî olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵¹

İncelenen Sâbûnî tefsirinde mecaz-ı aklîye dair herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır. İbn ‘Âşûr’un ise detaylı bir şekilde tefsirinde bu konuya temas ettiği tespit edilmiştir.

Sâbûnî tefsirinde ayette geçen وَأَيُّ “ayet, delil” ifadesinin nekire olarak gelmesinin sebebini, gösterilecek olan delilin yüceliğini ve azametini gösterdiğini ifade etmektedir.⁵⁵²

Mecâz-ı mürsel

Mecâz-ı lüğavinin alt başlığı olarak incelenen mecaz-ı Mürseli anlatmadan önce kısaca mecaz-ı lüğaviye değinmek yerinde olacaktır: Mecaz-ı lüğavi, bir kelimenin veya cümlenin

⁵⁴⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/35.

⁵⁴⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/34.

⁵⁴⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ’, *Kitâbun fîhi Luğâtu’l-Kur’ân*, thk. Câbir b. ‘Abdullâh es-Serî’ (b.y.: y.y., 1435), 120; Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a fi’l-kırâ’ât*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dâru’l-me’arif, 1400), 541; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/34-35.

⁵⁴⁹ Ahmet Mahmut Gözün, *İbnu’l Cevzi ve Zâdü’l-mesîr adlı tefsirindeki filolojik yaklaşımları* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 63.

⁵⁵⁰ Yâsîn 36/41.

⁵⁵¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/27.

⁵⁵² Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/17.

lügat manasından alınıp başka bir manaya nakledilmesine denir.⁵⁵³ Örneğin: “aslan” kelimesi yırtıcı olarak bilinen hayvan anlamındaki manasında kullanıldığında hakikat-ı lüğavîye örnek iken, bir kimsenin cesurluğu anlamında kullanıldığında ise mecâz-ı lüğavîye örnek olmaktadır.⁵⁵⁴ Mecâz-ı Mürsel terimini bugünkü anlamıyla ilk defa kullanan belagatçinin *Miftâhu'l-Ulûm* eserinin yazarı olarak bilinen Ebû Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî olduğu bilinmektedir.⁵⁵⁵ Esas olarak bakıldığında mecaz denilince akla ilk gelecek olan bu kullanımdır. Bir lafzın hakiki anlamıyla mecazi anlamı arasındaki alaka eğer teşbihe (benzetme) dayanıyorsa buna istiare, eğer teşbih dışında bir şeye dayanıyorsa buna mecaz-ı Mürsel (ad aktarması) denir. İstiare konusu ilerleyen bahislerde detaylı bir şekilde anlatılacağı için burada açıklayıcı olması hedeflenerek sadece manasından bahsedilmiştir.

Mecaz-ı aklî, sadece cümle içinde olabiliyorken mecaz-ı mürsel hem cümlede hem de kelime de meydana gelebilmektedir. Mecâz-ı mürselin tespit edilen birçok alakaları bulunmaktadır. Burada en çok kullanılan cüziyyet, külliyyet, sebebiyyet, müsebbebiyyet, mahalliyyet, haliyyet, itibâr-ı mâkâne, (geçmişe itibar) itibâr-ı seyekûnu, (geleceğe itibar) âliyyet, umum-husus gibi alakalara değinilecektir.⁵⁵⁶

Cüziyyet

Cüziyyet, hakiki anlamın mecazi kullanımın bir parçası olmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile parçanın zikredilip bütünün kastedilmiş olmasıdır.⁵⁵⁷ (يُذَكِّرُ الْجُزْءَ إِرَادَةُ الْكُلِّ)

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ

“Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle âzat etmesi...(gerekir)”⁵⁵⁸

Ayette yanlışlıkla birini öldüren kimsenin mümin bir boyun azad etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayette رَقَبَةٍ "boyun" lafzı نفس "kişi" anlamında kullanılmaktadır. Burada kişinin bir cüzü olan boynu zikredilmiş olup aslında tamamı olan kendisi kastedilmiştir.⁵⁵⁹ Ayette parça zikredilip bütün kastedildiği gibi Türkçe’de de “başın sağolsun” denildiğinde muhatabın sadece bedeninin bir parçası olan başının değil tüm bedeninin sağ olması vurgulanmaktadır. Baş veya boyunun insanın hayatta kalmasını sağlayacak en önemli parçası

⁵⁵³ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l- Arabiyye*, 2/218.

⁵⁵⁴ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l- Arabiyye*, 2/218.

⁵⁵⁵ Ali Bulut, “Mâtürîdî Tefsirinde Mecâz-ı Mürsel ve Alâkaları”, *Istanbul Journal of Arabic Studies* 5/2 (Aralık 2022), 123.

⁵⁵⁶ Mecâz-ı mürsel ve alakaları hakkında detaylı bilgi için bk. Bulut, “Mâtürîdî Tefsirinde Mecâz-ı Mürsel ve Alâkaları”, 123-128.

⁵⁵⁷ et-Teftâzânî, *Muhtaşari'l-Me'ânî*, 220.

⁵⁵⁸ en-Nisâ 4/92.

⁵⁵⁹ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l- Arabiyye*, 2/276.

olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda mecazi bir ifade tarzı olan bu anlatımlarda neden özellikle bu azaların öncelendiğinin hikmetini kavramak zor olmasa gerektir.

Külliyet

Külliyet, hakiki anlamın mecazi kullanımının tamamını oluşturmastır. Yukardakinin aksine bir şeyin tamamının zikredilip parçasının kastedilmesidir.⁵⁶⁰ (ذِكْرُ الْكُلِّ إِرَادَةُ الْجُزْءِ)

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ

“...parmaklarıyla kulaklarını tıkadılar...”⁵⁶¹ Ayette yıldırımın sesinden korkarak insanların parmaklarıyla kulaklarını tıkadıkları ifade edilmektedir. İnsanlar parmaklarının hepsini kulaklarına tıkayamayacaklarından dolayı ayette أصابع "parmaklar" lafzıyla asıl kastedilen الأَنَامِل "parmak uçlarıdır."⁵⁶²

Müsebbbiyyet

Müsebbebin (neticenin) zikredilip, sebebin kastedilmesidir.⁵⁶³

وَيُنَزَّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

“Sizin için gökten rızık (yağmur) indiren O’dur.”⁵⁶⁴ Ayette Allah’ın kullarına ikramı olarak gökten yağmur indirmesinden bahsedilirken yağmur yerine rızık kelimesi kullanılmıştır. Çünkü rızık, yağmurun yağmasının sonucu olarak meydana gelmektedir. Dolayısıyla ayette sonuç olan “rızık” zikredilip sebep olan “yağmur” kastedilmiştir.⁵⁶⁵

Mahalliyyet

Mahalliyyet, kullanılan lafzın yerinin zikredilip içindekinin kastedilmesi anlamına gelmektedir.⁵⁶⁶

وَسْأَلِ الْقَرْيَةَ

“...şehir sor...”⁵⁶⁷ Ayette şehir sor denilirken aslında أَهْلَ الْقَرْيَةِ “şehir halkına sor” manası kastedilmiştir. Yani ayette mahalliyyet ifade eden ve yer ismi olan şehir lafzıyla orada yaşayan insanlar kastedilmiştir.

⁵⁶⁰ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l- Arabiyye*, 2/276.

⁵⁶¹ el- Bakara 2/19.

⁵⁶² ‘Abbas, *Esâlîbu'l- Beyân*, 297.

⁵⁶³ et-Teftâzânî, *Muhtaşari'l -Me‘ânî*, 220.

⁵⁶⁴ el-Mü'min 40/13.

⁵⁶⁵ ‘Abbas, *Esâlîbu'l- Beyân*, 296.

⁵⁶⁶ et-Teftâzânî, *Muhtaşari'l -Me‘ânî*, 220.

⁵⁶⁷ Yûsuf 12/82.

İncelenen kaynaklarda Mecâz-ı mürselin Yâsîn suresindeki örnekleri pek fazla olmamakla birlikte sadece İbn Aşûr tefsirinde tespit edilmiştir:

وَأَيُّ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ

“Onların soylarını dolu gemide taşımamız da onlar için bir delildir.”⁵⁶⁸

İbn ‘Âşûr ayette geçen الْحَمْلُ "taşımak" kelimesinin “boğulmaktan kurtarmak” anlamında sebebiyyet ve müsebbebiyyet manasını içeren mecâz-ı mürsel olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda ayetin manası: “Biz onların zürriyetlerini tufan zamanı gemide taşıyarak suda boğulmaktan kurtardık.” şeklinde olmaktadır. Taşımak, onları suda boğulmaktan kurtarmaya sebep olduğu için burada mecâz-ı mürselin alakalarından sebebiyyet-müsebbebiyyet alakası olduğu görülmektedir.⁵⁶⁹ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen mecâz-ı mürsel ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

Sâbûnî tefsiri bütünü itibarı ile göz önünde bulundurulduğunda tefsirde fazlaca mecâz-ı mürsel örneklerinin olduğu tespit edilmiştir. Mecâz-ı Mürsel ile ilgili örneklerden bazıları şu şekildedir:

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا

Yahut altı üstüne gelmiş (tıpırsız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?" demişti.⁵⁷⁰

Sâbûnî tefsirinde Üzeyr adında salih bir zatın harabeye dönmüş bir şehirden geçerken "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?" cümlesini kullandığını söylemektedir. Bu ayette her ne kadar ölü olan şeyin şehir olduğu anlaşılrsa da burada asıl kast edilen şehrin halkıdır. Bu ayette mecâz-ı mürselin alakalarından olan إطلاق "mahal zikredilip içindekilerin kastedimesi" bulunmaktadır.⁵⁷¹

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Kendilerini uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.”⁵⁷²

Onları uyarmanın veya uyarmamanında asla fayda vermeyeceğini dile getiren Allah Teâla bu ayeti kerime ile Hazreti Peygamberi teselli etmektedir.⁵⁷³ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen اُ hemzenin tesviye hemzesi olup aslında istifham (soru) anlamına geldiği

⁵⁶⁸ Yâsîn 36/41.

⁵⁶⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/27.

⁵⁷⁰ el-Bakara 2/259.

⁵⁷¹ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 1/150.

⁵⁷² Yâsîn 36/10.

⁵⁷³ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/6.

zikredilmektedir. Ancak mecâz-ı mürsel yoluyla genellikle tesviye (eşitlik) anlamında kullanılmaktadır.⁵⁷⁴ Sâbûnî tefsirin de bu ayetle alakalı mecâz-ı mürsel ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

2.2.1.3. İstiare

Beyan ilminin alt başlıklarından birisi olan istiare, alakası benzerlik olan mecazî kullanımdır.⁵⁷⁵ Başka bir ifade ile aslında her ne kadar teşbihe benzese de teşbihten farklı olarak müşebbeh veya müşebbehun bihin (iki tarafından birisinin) zikredilmeyerek hazfedildiği teşbih çeşididir.⁵⁷⁶ İstiare aslında teşbihe dayalı bir anlatım uslubu olmakla birlikte, teşbihin iki tarafı olarak bilinen müşebbeh veya müşebbehun bihden birisinin kelimadan düşürülmesi şeklinde yapıldığından dolayı normal teşbih ile farklılık arz etmektedir. Beyan ilminde incelenen istiare, en tesirli söyleyiş biçimlerinden olup lafızların manalarını güzel bir şekilde tamamlayıp, insanların hayal (tasavvur) etme gücünü zenginleştirmektedir. İstiareli lafızlar anlatılmak istenen manaya berraklık kattığından dolayı düz bir anlatımdan çok daha etkili olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷⁷ Bu sebeple yazarlar ve de şairler tarafından düz bir anlatım değilde istiareli kullanımlar genellikle tercih sebebi olmaktadır.

Örneğin: رَأَيْتُ رَجُلًا شَجَاعًا “Savaşta bir arslan gördüm” cümlesi aslında رَأَيْتُ أَسَدًا فِي الْحَرْبِ “Savaşta arslan gibi cesur bir adam gördüm” demek manasına gelmektedir. Örnekten de anlaşılacağı üzere burada müşebbeh, teşbih edatı ve benzetme yönü hazfedilerek ve yalnızca müşebbehun bih zikredilerek istiare-i tasrîhiye oluşmuştur.

İstiaresinin beş temel esası bulunmaktadır:

Müstear leh: Müşebbeh

Müstear minh: Müşebbehun bih

Müstear: İstiare

Câmi: Müşabebet, benzerlik ilgisi (iki mana arasında bulunan ilgi yönü)

Karîne-i mânia: Gerçek mananın anlaşılmasına engel olan karine (ipucu)⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/352.

⁵⁷⁵ ‘Îşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭṭalü Şerḥi Talḥîşi Miftâḥi 'l-'Ulûm*, 2/236; et-Teftâzânî, *Muḥtaşarü 'l-Me'ânî*, 221.

⁵⁷⁶ Sekkâkî, *Miftâḥu 'l-'Ulûm*, 369; Meydânî, *el-Belâgatul 'arabiyye*, 2/229.

⁵⁷⁷ ‘Abbâs, *Esâlibu 'l-Beyân*, 306.

⁵⁷⁸ ‘Abbâs, *Esâlibu 'l-Beyân*, 309.

İstiarenin çeşitleri

İstiare, müşebbeh ya da müşebbehun bihin (benzeyen veya kendisine benzetilen) zikredilip zikredilmemesine göre istiare-i tasrîhiyye ve istiare-i mekniyye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

İstiare-i tasrîhiyye /açık istiare

İstiare-i tasrîhiyye sadece benzetilen (müşebbehun bih) zikredildiği istiare çeşididir.⁵⁷⁹

الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

“Elif-lâm-râ. Bu, rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övgüye layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır.”⁵⁸⁰ Ayette insanların karanlıklardan aydınlığa çıkarılmasından bahsedilmektedir. İnsanların imansızlık durumu karanlığa, iman etmeleri ise nura benzetilerek istiare yapılmıştır. Görüldüğü üzere ayette sadece müşebbehun bihler zikredilip müşebbehler hafzedildiği için istiare-i tasrihiyye yapılmıştır.⁵⁸¹ İncelenen Yâsîn suresindeki örnekleri şu şekildedir:

وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ

“Gece de onlar için açık bir kanıttır. Gündüzü ondan çekip alırsınız da karanlıkta kalıverirler.”⁵⁸² Allah Teâla yukarıdaki ayeti kerime de kudretinin delillerinden, gece ve gündüzün art arda gelmesinden bahsetmektedir. Ayette biz ışığı giderir ve ondan gündüzü sıyrırız buyrulmaktadır. Sâbûnî, tefsirinde bu ayette geçen istiare-i tasrihiyye konusunu detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ayette geçen السَّلَخُ kelimesi soymak, “hayvanın derisini etinden sıyırmak” anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ gündüzün ışığının gidip gecenin karanlığının gelmesini, koyunun derisinin yüzölme işlemine benzetmektedir. Ayette geçen السَّلَخُ “sıyırmak” anlamındaki kelime istiare yoluyla الإزالة ve الإخراج “izale etmek (gidermek) ve çıkarmak gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu lafızdan da نَسْلَخُ “sıyrırız” anlamı taşıyan fiil türetilmiştir. Bir nevi gecenin karanlığından gündüzün sıyrılıp çıkması, hayvanın derisinin soyulmasına benzetilerek istiare-i tasrîhiyye yapılmıştır.⁵⁸³ Diğer müfessir İbn ‘Âşûr ise, bu ayette istiare-i asliyye ve tebeiyye olduğunu belirtmektedir.⁵⁸⁴ İlerleyen bahislerde bu konu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

⁵⁷⁹ Meydânî, el- Belâğatul’ ‘arabiyye, 2/242.

⁵⁸⁰ İbrâhîm 14/1.

⁵⁸¹ Muhyiddîn Dervîş, İ‘râbu’l-Kur‘ân, 5/143.

⁵⁸² Yâsîn 36/37.

⁵⁸³ Şâbûnî, Şafvetu’t-Tefâsîr, 3/17.

⁵⁸⁴ İbn ‘Âşûr, et-Taḥrîr ve’t-tenvîr, 23/18.

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayetin sonunda yer alan مُظْلَمُونَ kelimesiyle ilgili önemli bir sarf kuralına değinmektedir. İf’al babının hemzesinin ifade ettiği manaları açıklarken مُظْلَمُونَ kelimesinin mazisi olan أَظْلَمَ fiilin başında yer alan hemzenin tıpkı أَصْبَحَ وَأَمْسَى gibi “bir şeyin bir şeyin içine girmesi” manasına gelen دَخَلَ manası içerdiğini beyan etmektedir. Bu durumda أَظْلَمَ nin manası دَخَلَ فِي الْمَسَاءِ “akşama girdi” nın manası أَصْبَحَ nin manası دَخَلَ فِي الصَّبَاحِ “sabaha girdi” nin manası ise, دَخَلَ فِي الظَّلامِ “karanlığa girdi” şeklindedir.⁵⁸⁵

İstiare-i tasrîhiyyeye dair bir örnekte İbn ‘Âşûr’un tefsirinde yer almaktadır:

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ

“(Cezaları) korkunç bir sestten ibaretti; söni verdiler.”⁵⁸⁶ Ayette elçilere uymayıp, onları katleden kimselerin başlarına gelen azaptan bahsedilmektedir. Cebrail’in (a.s.) haykırışı ile onların adeta küle çevrildiği anlatılmaktadır. Ayette geçen خَامِدُونَ lafzı aslında ateşin sönmesi anlamında olup istiare yoluyla ölüm manasında kullanılmıştır. Onların dünyada güçlü, kuvvetli ve taşkınlıkla dolu bir ömür geçirdikten sonra ölmeleri, tıpkı güçlü bir şekilde yanan ve nihayetinde sönen ateşe benzetilmiştir. Burada sadece müşebbehun bih zikredildiğinden dolayı bu istiareye istiare-i tasrihiyye denilmektedir.⁵⁸⁷

İstiare-i mekniyye /kapalı istiare

İstiare-i mekniyye, yalnızca müşebbehin (benzeyen) zikredildiği istiare çeşididir.⁵⁸⁸ İbn ‘Âşûr, yukarıda istiare-i tasrihiyye için örnek verilen ayetin aynı zamanda istiare-i mekniyye olarak ta değerlendirebileceğini söylemektedir. Açıklayıcı olması açısından ünlü şair Ebû Züeyb el-Hüzelî’nin (öl. 28/648-49) şu şiiri örnek olarak verilecektir:

وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا أَلْقَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ

Ölüm geçirdiğinde pençelerini,

Görürsün hiçbir muskanın fayda vermediğini.⁵⁸⁹

Şiirde ölüm, yırtıcı bir hayvana benzetilmiş olup ancak açıkça yırtıcı hayvan zikredilmemiştir. Fakat ona ait bir özellik olan أَظْفَارُ "tırnakları, pençeleri" zikredilmiştir.

⁵⁸⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/18.

⁵⁸⁶ Yâsîn 36/29.

⁵⁸⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/6 Müfessir bu ayette istiare-i mekniyye olduğunu da belirtmiştir.

⁵⁸⁸ ‘Abbas, *Esâlibu’l- Beyân*, 311 İstiaer-i mekniyye ile ilgili detaylı bilgi için bk. Mehmet Emin Güzel, “İstiaer-i Mekniyyenin Tanım ve Kapsamı İle İlgili Tartışmalar Üzerine Bir Mülâhaza”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Ocak 2023), 272-288.

⁵⁸⁹ Ebû’l-‘Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberrred, *el-Kâmil fî’l-Luḡa ve’l-Edeb*, thk. Muḥammed Ebû’l-Faḍl İbrâhîm (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1417/1997), 2/127; Muḥammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Sa’îd Şemsuddîn el-Kirmânî, *Taḥkîku’l-Fevâ’idi’l-Ġiyâsiyye*, thk. ‘Alî b. Daḥîlullâh b. ‘Uceyyân el-‘Avfî (Medine: y.y., 1424), 2/723; Ebû’l-‘Abbâs ‘Abdullâh b. Muḥammed el-‘Abbâsî İbnu’l-Mu’tazz, *el-Bedî’ fî’l-Bedî’* (b.y.: Dâru’l-Cîl, 1410/1990), 88.

Dolayısıyla şiirde müşebbeh (benzeyen) zikredilmiş olup müşebbehun bih zikredilmemiştir. Müşebbehun bihe delalet edecek olan ipucu zikredilmiştir. Mezkûr sebeplerden ötürü şiirde istiare çeşitlerinden istiare-i mekniyye bulunmaktadır.⁵⁹⁰

İstiare kullanıldığı kelime çeşidine göre istiare-i asliyye ve istiare-i tebeiyye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

İstiare-i asliyye - istiare-i tebeiyye

İstiarenin bulunduğu kelime, câmid isim ya da mastarlardan oluşmuşsa istiare istiare-i asliyye adını almaktadır. İstiarenin bulunduğu kelime fiil veya müştak kelimelerden oluşmuş ise (ismi fail, ismi meful, sıfatı müşebbehe, ismi tafdîl) gibi istiare-i tebeiyye adını alır.⁵⁹¹

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاخَ

“Mûsâ’nın öfkesi yatışınca levhaları aldı.”⁵⁹² Ayette Mûsa (a.s.) ‘ın öfkesinin sukut etmesinden yani الزوال “gitmesinden, geçmesinden” istiare yoluyla bahsedilmiştir. İnsanın öfkesi susmaz diner, sakinleşir. سكوت kelimesi سكت mazi fiilinden türetilmiş olup “dinmek, yatışmak” manasında kullanılmıştır. Dolayısıyla istiarenin icra edildiği kelime fiil konumunda olduğu için istiare-i tebeiyye oluşmuştur.⁵⁹³

İstiare-i tebeiyyeye Abbâsî halifesi İbnü’l-Mu ‘tez’in, (ö. 296/908) Mu ‘tezid billahı övmek için söylediği şu şiiri örnek olarak verilebilir:

جُمِعَ الْحَقُّ لَنَا فِي إِمَامٍ قَتَلَ الْبُخْلَ وَأَحْيَى السَّمَاخَا

Hak, bizim için cimriliği öldüren, cömertliği yaşatan

*bir halife de toplandı.*⁵⁹⁴

Şiirde cimriliğin yok olma durumu أَذْهَبَ anlamına gelen müştak fiili ile cömertliğin var olması durumu أَوْجَدَ ya da أَبْقَى anlamına gelen müştak fiil ile ifade edilmiştir. Bahse konu olan şiirde, istiare olduğu mefulün bih sayesinde anlaşılmaktadır. Zira cimrilik öldürülen veya cömertlik diriltiren şeyler değildir.⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭṭvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi*’l- ‘Ulûm, 1/91.

⁵⁹¹ İsmail Durmuş - İskender Pala, “İstiare”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/317.

⁵⁹² el- A’râf 7/154.

⁵⁹³ ‘Abbâs, *Esâlîbu*’l- Beyân, 323.

⁵⁹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ eş-Şûlî, *el-Evrâk Kısmu Ahbârî’s-Şu’arâ*’ (Kahire: Şirketu Emel, 1425/2004), 3/124; Ebû Bekr ‘Abdülkâhîr b. ‘Abdirrahman b. Muhammed el-‘Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Esrâru*’l-Belâğa, thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir (Kahire; Cidde: Dâru’l-Medenî, ts.), 53; Nuveyrî, *Nihâyetu*’l-Ereb fî Funûni’l-Edeb, 7/53; ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭṭvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi*’l- ‘Ulûm, 2/283.

⁵⁹⁵ ‘Abbâs, *Esâlîbu*’l- Beyân, 323.

“Gece de onlar için açık bir kanıttır. Gündüzü ondan çekip alırsınız da karanlıkta kalıverirler.” İbn ‘Âşûr, ayette istiare-i asliyye ve tebeiyye olduğunu söylemektedir. Ayette geçen نَسْلَخُ “sıyırırız” kelimesinden asıl maksadın, gündüzün ışığının giderilip yerine gecenin karanlığının kalmasıdır. Dolayısıyla bu kelimeye إِرَالَةٌ "gidermek, yok etmek" anlamı verilmektedir. Ayette müstear olarak kullanılan نَسْلَخُ kelimesi bir fiil olduğundan dolayı istiare-i tebeiyye ye dâhil olmuştur. Sâbunî bu ayette istiare-i tasrihiyye olduğunu belirtirken, diğer müfessir İbn ‘Âşûr ise istiare-i tebebeiyye olduğunu ifade etmektedir. Bu durum her istiarenin nedeninin ve ele alınışının farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Çünkü bazen bir sözde aynı anda istiare çeşitlerinden hem istiare-i tasrihiyye hem de istiare-i tebeiyye icra edilebilmektedir.⁵⁹⁶ Zira istiare-i tasrihiyye, teşbihin iki tarafı olan müşebbeh ve müşebbehun bihin zikredilip zikredilmemesine göre oluşurken, istiare-i tebeiyye müstear olarak kullanılan lafzın camid veya türemiş olması itibarı ile ele alınır.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

Derler ki: “Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı? Rahmânın vaad ettiği işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!”⁵⁹⁷ Ayette geçen مَرْقَدٌ kelimesi ismi mekân kalıbında olup ölüme benzetilmek suretiyle istiare edilmiştir. İstiare edilen kelime müştak yani fiil ve türevlerinden olduğu için istiare çeşitlerinden istiare-i tebeiyye olmuştur. İncelenen her iki eserde de müfessirler bu ayetle ilgili olarak sadece teşbih olduğunu ve uykunun ölüme benzetildiğini ifade etmişlerdir. Ancak başka belagat eserlerinde bu ayette geçen مَرْقَدٌ kelimesi istiare-i tebeiyyeye örnek olarak verildiği görülmüştür.⁵⁹⁸

İstiare-i temsiliyye

İstiare-i temsiliyye, müşebbeh zikredilmeyerek müşebbehun bihin farklı yönlerinin istiare konusu edildiği istiare çeşididir.⁵⁹⁹ Teşbihi temsiliyyeye benzeyen bu istiarenin diğer bir adı da mecaz-ı mürekkeptir.⁶⁰⁰ İstiare-i temsiliyye için aynı zamanda asıl manasının dışında kullanılan cümle tabiri de kullanılmaktadır. Bu bölüme kadar anlatılan istiare çeşitleri genellikle kelimelerde yapılırken, istiare-i temsiliyye cümlede yapılmaktadır. Bu istiare çeşidini

⁵⁹⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/18.

⁵⁹⁷ Yâsîn 36/52.

⁵⁹⁸ ‘Abbâs, *Esâlîbu’l- Beyân*, 328-329.

⁵⁹⁹ Meydânî, *el- Belâgatul’ arabîyye*, 2/265.

⁶⁰⁰ ‘Abbâs, *Esâlîbu’l- Beyân*, 332.

teşbihe benzetenlerde bulunmaktadır. Teşbihte müşebbeh, müşebbehun bih, teşbih edatı ve benzetme yönü zikredilirken istiare-i temsiliyye de sadece müşebbehun bih zikredilir.⁶⁰¹

Hiçbir belagat dersi okumamış, mecazı, istiareyi bilmeyen insanların dilinde bile istiare-i temsiliyye örneklerine rastlamak mümkündür. İstiare-i temsiliyye aslında toplum tarafından da sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin tehlikeli işler yapıp bu işlerinde ısrarcı olan bir kimse için *فلان يلعب بالنار* “falanca ateşle oynuyor” tabiri kullanılmaktadır. Burada kişinin gerçekten ateşle oynadığından bahsedilmeyip tehlikeli işler yaptığı ve bir gün başına kötü bir iş gelebileceğinden bahsedilmektedir.⁶⁰² Araplardan günümüze kadar tevarüs edilegelen emsalleri, (atasözleri) istiare-i temsiliyye konusuna dâhil etmek mümkündür.⁶⁰³

Türkçede atasözü olarak kullanılan ve gizli bir iş yapan kimse için “saman altından su yürütüyor” tabiri aslında kişinin gerçek manada samanın altından suyu yürüttüğünü değil gizli işler çevirdiğini ve onun hakkında dikkatli olunması gerektiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde “ayağını yorganına göre uzat” diye bilinen atasözü, insanın yapabileceği işe girişmes ve güç yetiremeyeceğinden uzak durması manasında kullanılmaktadır.⁶⁰⁴ Arap dilinde de bazı şairlerin şiirleri darbimesel haline gelmiştir. Bu darbimesellere örnek olarak İranlı şair Abdillâh b. Abdilkuddûs el-Basrî (ö. 167/783 [?]) nin şu beyti verilebilir:

إِذَا وَتَرْتِ امْرَأً فَاحْذَرِ عِدَاوَتَهُ ... مَنْ يَزْرَعُ الشُّوكَ لَمْ يَحْصِدْ بِهِ عِنْبًا

Bir kimse ile kan davalı olursan onun düşmanlığından sakın!

*Zira diken eken üzüm biçmez.*⁶⁰⁵

Şiirde ifade edilen kavram Türkçe de kullanılan “ne ekersen onu biçersin, iyilik eden iyilik bulur” atasözleriyle örtüşmektedir. İnsan eğer karşısına güzelliklerin çıkmasını istiyorsa kendisinin de güzel işler yapması gerekmektedir. Bundan dolayı diken eken bir insanın üzüm bağı olacağını beklemesi boş bir umuttan başka bir şey değildir. Şiirde görüldüğü üzere istiarei temsiliyye yoluyla insanlara bir cümlemin kendi manası ile birlikte aslında başka bir manaya da

⁶⁰¹ ‘Abbas, *Esâlibu’l- Beyân*, 332.

⁶⁰² ‘Abbas, *Esâlibu’l- Beyân*, 333.

⁶⁰³ Sedat Sağdıç, “Temsil ya da İstiare-i Temsiliyye Kavramı (Keşşâf Tefsiri Örneğinde Uygulamalı Bir Belâgat Çalışması) (Hâcî es-Sadîk)”, *Dergiabant* 3/5 (Haziran 2015), 239.

⁶⁰⁴ Durmuş - Pala, “İstiare”, 23/317.

⁶⁰⁵ Ebû'l-Kâsım ‘Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *Meclisu’l-‘Ulemâ*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire; Riyad: Dâru’r-Rifâ’î, 1403/1983), 23; Ebû Bekr Muhammed b. el-‘Abbâs el-Hârizmî Ebû Bekir el-Hârizmî, *el-Emsâlu’l-Muvellede* (Abu Dabi: el-Mecme‘u’s-Şekâfî, 1424/2003), 110; Ebû Hilâl el-Hâsen b. ‘Abdullâh Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Cemheretu’l-Emsâl* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 1/105; Ebû Hayyân ‘Alî b. Muhammed Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *eş-Şadâka ve’s-Şiddîk*, thk. İbrahim el-Kîlânî (Beyrut: y.y., 1419/1998), 240; Ebû'l-Velîd Hişâm b. Aḥmed el-Endelusî el-Vakkaşî, *et-Tâ’lîk ‘ale’l-Muvattâ*, thk. ‘Abdurrahmân b. Suleymân el-‘Useymin (Riyad: Mektebetu’l-‘Ubeykân, 1421/2001), 1/33; Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. ‘Amr ez-Zemaḥşerî, *el-Mustaḥşâ fî Emsâli’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1987), 1/416; Sıbt İbnul-Cevzî, *Mir’ātu’z-Zamân fî Tevârîhi’l-A’yân*, 12/364.

gelebileceği anlatılmak istenmiştir. İstiare-i temsiliyye var olan bir durumu başka duruma misal getirerek benzetme yapmak suretiyle meydana gelmektedir.

İncelenen Yâsîn suresinde üç tane istiare-i temsiliyye örneği tespit edilmiştir:

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ

“Biz onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır.”⁶⁰⁶ Ayeti kerime her iki müfessir tarafından istiare-i temsiliyye konusu altında ele alınmaktadır. Ancak İbn ‘Âşûr ayette geçen إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا “onların boyunlarına halkalar geçirdik” ifadesinin hem hakiki hem de temsili (mecâzî) manada kullanılabileceği görüşündedir.⁶⁰⁷ Allah Teâlâ’nın emirlerine uymaktan yüz çeviren kimselerin durumu, zincir ve kelepçelerle elleri boynuna bağlanan kimsenin durumuna benzetilmiştir. Öyle ki, bu durumda olan bir kimse yüzünü sağa ya da sola hareket ettiremez. Aynı şekilde böyle kimselerin misali, maksadına erişmek için kendine çıkış kapısı arayan ama maksadına ulaşamayıp kapılar yüzüne kapatılan kişiye benzetilmiştir. Bu ayette, bir durum başka bir duruma benzetildiğinden dolayı istiare-i temsiliyye yer almaktadır.⁶⁰⁸

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ

“Görmezler mi ki kendi kudretimizin eserlerinden olmak üzere onlar için sahip oldukları nice hayvanlar yarattık.”⁶⁰⁹ Sâbûnî ayeti kerimede “ellerimizle hayvanlar yaptık.” (Yarattık) ifadesinde istiare-i temsiliyye olduğunu söylemektedir. Burada istiare-i temsiliyye yoluyla العمل "yapmak" kelimesi خَلَقَ "yarattı" manasına gelen lafzın yerine kullanılmıştır. Şöyle ki hayvanlar, yapılmaz bilakis yaratılır. Ancak Allah Teâlâ yaratma ve meydana getirme fiilini, bizzat kendi elleriyle bir şey yapmaya çalışan kimsenin durumuna benzetmektedir.⁶¹⁰

İbn ‘Âşûr da ayeti kerime ile ilgili benzer ifadeler kullanarak ayetin istiare-i temsiliyye ye örnek olduğunu ifade etmektedir. Lakin bazı farklı görüşleri ekleyerek açıklamalar yapmaktadır. Allah Teâlâ ile ilgili olan bu ayetin, bazı kimseler tarafından bu gibi istiare örneklerini tevil etmekten kaçındıklarından ve bunu istiare olarak değilde الْمُتَشَابِهَ "müteşabih" olarak isimlendirdiklerinden bahsetmektedir. Tevil etmekten kaçınmalarının, bu gibi ayetlerin özüne tam olarak vakıf olamadıkları için yanlış yorum yapmaktan kendilerini korumak istediklerinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁶¹¹

⁶⁰⁶ Yâsîn 36/8.

⁶⁰⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/349.

⁶⁰⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/349; Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/10.

⁶⁰⁹ Yâsîn 36/71.

⁶¹⁰ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/23.

⁶¹¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/68.

*Bir şeyi istediğinde, O'nun buyruğu "ol!" demekten ibarettir; hemen oluverir.*⁶¹² Sâbûnî, bu ayeti kerime de istiare-i temsiliyye olduğunu ifade ederken İbn 'Âşûr'un herhangi bir açıklama yapmadığı dikkat çekmektedir. Sâbûnî, Allah Teâla'nın yüce kudretinin eşyaya ve mahlûkata tesir etmesinin çabukluğunu, hiç bekletilmeden ve ısrar edilmeden emri yerine getirilip itaat edilen bir kimsenin durumuna benzetmektedir. Çünkü Allah Teâlâ bir şeyin olmasını istediği zaman o iş, hiç gecikme olmadan hemen oluvermektedir.⁶¹³

Türkçede de sıklıkla istiareli kalıplara rastlamak mümkündür. Örneğin ahmak bir kimse için "sersem", inatçı bir kişi için "keçi", zorba ve asık suratlı bir kimse için "Nemrut", aşık ya da şaşkın bir kişi için "Leyla" gibi kelimeler halk tarafından sıklıkla kullanılan tabirlerdir.⁶¹⁴

2.2.1.4. Kinaye

Beyan ilminin dördüncü konusu olan kinaye, sülasi كُنِيَ كِنَايَةً fiilinden türetilmiş mastar olup "bir şeyi örtmek, gizlemek" anlamına gelmektedir.⁶¹⁵ Kinayenin klasik belagat kitaplarında ki Kazvî'nî'ye ait olan meşhur tanımı: مع جواز إرادته معه الكناية: لفظ أريد به لازم معناه، مع جواز إرادته معه "Gerçek manasını da kastetmek mümkün olmakla birlikte lazfın dolaylı manasını murad etmek" şeklindedir.⁶¹⁶ Modern belagat ilminde ki tanımı ise; maksadı ifade ederken kullanılan kelime veya cümlede asıl anlamının yanında diğer anlamının da kullanılabilmesi şeklindedir.⁶¹⁷ Kinayeyi bu tanımlar ışığında değerlendirecek olursak bir yönüyle mecaz bir yönüyle hakikattir denilebilir. Kinaye ile mecaz arasındaki farka gelince, mecazda asıl anlamının anlaşılmasını engelleyecek bir ipucu (karine) bulunurken, kinaye de asıl mananın anlaşılmasını engelleyecek karine-i mânia bulunmamaktadır.⁶¹⁸

Türkçe de "gözü açık olmak, ayağı yere basmamak, burnundan kıl aldırmmamak, eli açık olmak" gibi deyimler kinayenin örnekleri arasında gösterilebilmektedir.⁶¹⁹ Çünkü bu deyimler söylendiğinde, gerçek anlamlarından tamamen soyutlanarak farklı bir mana ifade etmezler. Genellikle asıl anlamlarının etkisi, ifade edilecek olan kinayeli kullanımda görülmektedir. Arap toplumuna bakıldığında kinayeli kullanımların fazlaca kullanıldığı görülmektedir. Örneğin

⁶¹² Yâsîn 36/82.

⁶¹³ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/23.

⁶¹⁴ Durmuş - Pala, "İstiare", 23/317.

⁶¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "kny" 15/233.

⁶¹⁶ 2/145. Kazvî'nî, el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa, 2/145

⁶¹⁷ Bulut, *Belâgat*, 2013, 211.

⁶¹⁸ İsmail Durmuş, "Kinaye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/34.

⁶¹⁹ Bulut, *Belâgat*, 2013, 211.

onlar cömert ve misafirperver olan bir kimse için كَثِيرُ الرَّمَادِ “külü çok” tabirini kullanırlar.⁶²⁰ Bir kişinin külünün çok olması demek, asıl anlamı göz önünde bulundurulduğunda evinde fazla ateş yandığını gösterir. Bir evde fazla ateş yanması orada çok yemek piştiği ve dolaylı olarak insanlara bolca ikram edildiği anlamına gelir.⁶²¹

Buna benzer bir ifade de Arapların uzun boylu olan bir kimse için kullandıkları طَوِيلُ النِّجَادِ “kılıç bağı uzun olan” ifadesidir. Aslında kılıç bağı uzun olan kimsenin boyunun da uzun olacağı herkes tarafından bilinmektedir. Bu yüzden Araplar uzun boylu olan birisi için sarahaten uzun boylu demek yerine daha belîğ bir ifade olan kılıç bağı uzun demeyi uygun görmüşlerdir.⁶²² Zamanla bu yaygın kullanımlar insanların ağzına pelesenk olup sıklıkla kullanılır hale gelmiştir.

Kinayenin beyan ilminin alt başlığı olarak kavramsallaşması, hicri ikinci yüzyılda başlamış olup, hicri yedinci yüzyılda Arap belagati sahasında meşhur dil bilim alimi olan Ebû Ya ‘kûb es-Sekkâkî ve sekizinci yüzyılın ünlü alimi, Hatîb el-Kazvînî ile günümüzdeki şeklini almıştır.⁶²³

Kinaye, kendisinde kinayenin meydana geldiği lafız, (meknî bih) kendisinden kinaye edilen lafız (meknî anh) ve hakiki mananın anlaşılmasına engel olan ipucu (karine) olmak üzere üç unsurdan meydana gelmektedir.⁶²⁴

Kinayenin belagat kitaplarında zikredilen ta‘rîz,⁶²⁵ telvîh, remz, îmâ ve işaret gibi çeşitleri bulunmaktadır.⁶²⁶

وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْوَاحِ وَدُسِّرَ

“Biz Nûh'u çivilerle perçinli levhalardan oluşan gemiye bindirdik.”⁶²⁷

⁶²⁰ Ebû Sa‘d Manşûr b. el-Huseyn er-Râzî el-Âbî, *Nesru’l-Durri fi’l-Muhâdarât*, thk. Hâlid ‘Abdulğani Maḥfûṭ (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1424/2004), 4/62; Zemaḥşerî, *Esâsu’l-Belâğa*, 2/331; Ebûbekir Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Aḥmed ‘Alâ’uddîn es-Semerḳandî, *Mizânu’l-uşûl fi netâ’ici’l-‘ukûl*, thk. Muḥammed Zekî ‘Abdilberr (Katar: Matba’atu Dûha el-Ḥadîse, 1404/1984), 1/395; Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 405.

⁶²¹ ‘Abbas, *Esâlîbu’l- Beyân*, 337-338.

⁶²² Muberrred, *el-Kâmil fi’l-Luğa ve’l-Edeb*, 4/41; Ebû’l-‘Abbâs Muḥammed b. İshâk b. İbrâhîm en-Nisâbüri es-Serrâc es-Şekafî, *Ḥadîsu’s-Serrâc*, thk. Ebû ‘Abdullâh Huseyn b. ‘Ukkâşe b. Ramaḍân (b.y.: el-Fârûku’l-Ḥadîse, 1425/2004), 2/37; ‘Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâilu’l-İ‘câz fi ‘İlmi’l-Me‘ânî*, 1/66; Ebû’s-Sa‘âdât el-Mubârek b. Muḥammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *en-Nihâye fi Ğaribi’l-Ḥadîs ve’l-Eşer*, thk. Tâhîr Aḥmed ez-Zâvî - Maḥmûd Muḥammed eṭ-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘İlmiyye, 1399/1979), 5/19.

⁶²³ Kinayenin tarihi oluşumu ve anlamları hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Gezek, “Arap Belâgatinde Kinaye Tanımları ve Tasniflerindeki Farklılıkların Değerlendirilmesi: Modern Dönem Bağlamında”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (Haziran 2023), 433-457.

⁶²⁴ ‘Abbas, *Esâlîbu’l- Beyân*, 336.

⁶²⁵ ‘İşâm el-İsferâyînî, *el-Eṭvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*, 2/358.

⁶²⁶ Kinaye ve çeşitleri hakkında detaylı bilgi için bk. Ferit Dinçer, “Kur’an’da Kinâye ve Ta‘rîz Sanatının Kullanma Nedenleri”, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26 (Nisan 2021), 45-63.

⁶²⁷ el-Kamer 54/13.

Ayette geçen ذَاتِ الْوَاحِ وَدُسْرٍ “çivilerle perçinli levhalardan oluşan” manasına gelen lafız gemiden kinayedir. ذَاتِ الْوَاحِ وَدُسْرٍ lafzı geminin sıfatı olup burada mevsuf yerine getirilmiştir. Aslında ayette mevsuf zikredilmiş olsaydı cümlemin عَلَى الْفُلِ “Biz onları gemide taşıdık.” şeklinde olması gerekirdi.⁶²⁸ Bu ayette kinaye çeşitlerinden mevsufdan kinaye bulunmaktadır.⁶²⁹

Kinaye, sıfattan kinaye, zattan (mevsuf) kinaye ve nisbetten kinaye olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.⁶³⁰ İncelenen Yâsîn suresinde hem İbn ‘Âşûr’un hem de Sâbûnî’nin kinaye örneklerine yer verdikleri görülmektedir.

وَالْقُرْآنُ الْحَكِيمُ

“(Ey Muhammed!) Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki”⁶³¹

İbn ‘Âşûr ayette Allah Teâlâ’nın Kur’an’a yemin ederek başlamış olmasının, dolaylı olarak onun yanındaki şerefinden ve üstünlüğünden kinaye olduğunu söylemektedir. Hem de bu yemin dolayısıyla verilen haber daha tekitli hale gelmektedir.⁶³² Sâbûnî tefsirinde ise benzer açıklamalar yer alıp kinaye ye dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.⁶³³

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ

“Sen ancak Zikr’e (Kur'an'a) uyanı ve görmediği halde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarırsın. İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele.”⁶³⁴

İbn ‘Âşûr ayette Hazreti peygamberin uyarmasının sadece Rahmandan korkan kimselere fayda vereceğini söyleyerek, bu uyarmadan nasibini alamayan insanlara kinaye yoluyla ta’riz yapıldığını beyan etmektedir. Kuran’a uymayan kimseler kinaye yoluyla ölü kimseler gibi değerlendirip akılsız insanlarmış gibi nitelendirmiştir. Bu açıklamasını Neml suresinin 80. ayeti لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى “Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın” ilişkilendirerek açıklamıştır.⁶³⁵ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen kinaye ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

⁶²⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 27/184.

⁶²⁹ Dervîşî, *Î’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhû*, 9/379.

⁶³⁰ et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l -Me’ânî*, 258-259.

⁶³¹ Yâsîn 36/2.

⁶³² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/345.

⁶³³ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/5.

⁶³⁴ Yâsîn 36/11.

⁶³⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 22/354.

“Şüphesiz biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) bir bir kaydetmişizdir.”⁶³⁶

İbn ‘Âşûr ayette geçen الإحصاء kelimesinin hakiki manasının hesap etmek veya saymak manasına geldiğini söylemektedir. Ancak ayet-i kerimede herşeyin Allah Teâlâ tarafından kuşatılması, bilinmesi ve onun ilminden hiç birşeyin kaçmamasından kinaye edilmiştir. Bundan kinaye edilmesinin sebebi ise, teker teker sayılan şeyin eksik olması veya da gözden kaçması ihtimali dâhilinde değildir.⁶³⁷ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen kinaye ile ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ

“(Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): "Cennete gir!" denildi.”⁶³⁸

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen ادْخُلِ الْجَنَّةَ “Cennete gir!” ifadesinin Habîb en-Neccâr’ın şehit olarak ölmesinden kinaye edildiğini söylemektedir. Çünkü Habîb en-Neccâr Allah Teâlâ’nın emirlerini insanlara anlattıktan sonra öldürüldüğünden dolayı şehadet şerbetini içerek cennete girmeyi hak etmiştir.⁶³⁹ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen kinaye ile ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar.”⁶⁴⁰

Sâbûnî tefsirinde bu ayette müşriklere kinaye yoluyla ta‘riz bulunduğunu ifade etmektedir. Çünkü ayette müşriklere peygamberlerini yalanladıklarından dolayı “bu belde halkının başına gelenler sizinde başınıza gelebilir, dikkatli olun” manasında kinaye çeşitlerinden tariz yoluyla ikaz bulunmaktadır.⁶⁴¹ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen kinaye ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Eğer doğru söyleyenlerseniz bu tehdit ne zaman gelecek?” diyorlar.⁶⁴²

⁶³⁶ Yâsîn 36/12.

⁶³⁷ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 22/356.

⁶³⁸ Yâsîn 36/26.

⁶³⁹ İbn ‘Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 22/370.

⁶⁴⁰ Yâsîn 36/30.

⁶⁴¹ Şâbûnî, Şafvetu’t-Tefâsîr, 3/9.

⁶⁴² Yâsîn 36/48.

İbn ‘Âşûr ayette geçen *إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* şart cümlesiyle, kâfirlerin başlarına gelecek olan azapla alay etme ve yalanma manasından kinaye edildiğini beyan etmektedir.⁶⁴³ Sâbûnî tefsirinde ayette yer alan kinaye ile ilgili bir kayda rastlanılmamıştır.

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ

“Artık ne birbirlerine tavsiyede bulunabilirler ne de ailelerine dönebilirler.”⁶⁴⁴

İbn ‘Âşûr ayette geçen *فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً* “Artık ne birbirlerine tavsiyede bulunabilirler” ifadesinin, sayha ile onların helak olmasının arasındaki zamanın çok kısa ve çabuk olacağından kinaye olduğunu ifade etmektedir. İbn ‘Âşûr *فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً* ifadesinin hakiki anlamda kullanılmasının mümkün olamayacağını söylemektedir. Çünkü o gün herkes helak olacağından dolayı birbirlerine tavsiyede bulunması düşünülemez. Burada asıl anlatılmak istenen kıyamet sayhasından sonra insanların hızlı bir şekilde helak olacaklarından dolayı bir vasiyette bulunmaya vakitlerinin bile kalmayacağıdır.⁶⁴⁵

Belagat ilminde kelimenin marife veya nekire olması ayrı bir başlık altında incelenmektedir. Bu bağlamda İbn ‘Âşûr ayette geçen *تَوْصِيَةً* kelimesinin tef ‘îl babından mastar olup, nekire olarak geldiğini manasının ise *لِلتَّقْلِيلِ* "azlık" için olduğunu beyan etmektedir. Bu durumda manası; Mahşer gününde insanların birbirlerine en ufak, küçücük bir vasiyette bile bulunamayacak olmalarıdır.⁶⁴⁶

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ

“Biz o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu ona yaraşmaz da. O (na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.”⁶⁴⁷

İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette Hazreti Peygamber’i yalanlayan müşriklerin onun hakkında “mecnun olduğunu ve Kur’an’ın beşer tarafından uydurulmuş bir şiir olduğunu” söylüyorlardı diye ifade etmektedir. Bu ayet Kur’an’ın hem Hazreti Peygamber tarafından yazılmış bir şiir olma ihtimalini hem de Hazreti peygamberin şair olduğunu kinaye yoluyla reddetmektedir. Allah Teâlâ, müşriklerin sözlerinin yanlış olduğunu *وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ* “O, bir şâirin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!”⁶⁴⁸ mealindeki ayeti zikrederek açıklamaktadır. Hazreti Peygamber’e Kur’an’ı Kerîm Allah Teâlâ tarafından öğretildiğinden dolayı ona şiir

⁶⁴³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-tenvîr*, 23/33.

⁶⁴⁴ Yâsîn 36/50.

⁶⁴⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-tenvîr*, 23/35.

⁶⁴⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-tenvîr*, 23/35.

⁶⁴⁷ Yâsîn 36/69.

⁶⁴⁸ el- Hâkka 69/41-42.

öğretilmeyeceği, Kur'an'ın şiir olamayacağı onların sözlerini nefyetmek suretiyle kinayeli olarak ifade edilmektedir.⁶⁴⁹

İbn Âşûr ayette kendisine iki meful alan efal'ul-kulûb⁶⁵⁰ (kalbi fiillerden) عَلَّمَ fiili ile ilgili nahiv kuralına değinmektedir. İbn 'Âşûr ayette geçen الشَّعْرَ “şiir” kelimesini kalbî fiillerden olan عَلَّمَهُ fiilinin ikinci mefulu olduğundan dolayı harekesinin fethalı olduğunu ifade etmektedir. Aslında عَلَّمَ fiilinin sülasi halinin الْمَسْأَلَةَ “meseleyi bildi” cümlesinde olduğu gibi genellikle bir meful aldığını söylemektedir.⁶⁵¹

فَلَا يَخْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

“(Ey Muhammed!) Artık onların sözü seni üzmesin. Çünkü biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliyoruz.”⁶⁵²

İbn 'Âşûr ayetinde sonunda yer alan إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ cümlesinde kinaye bulunduğunu ifade etmektedir. Şöyleki: Hazreti peygamber müşriklerin kendisi hakkında söylediklerinden dolayı üzüldüğü için Allah Teâlâ bu ayeti onu teselli etmek için indirmişir. إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ cümlesiyle, kafirlerin söylemiş oldukları sözlerden dolayı hesaba çekilecekleri, bu niyetlerini gizleseler de açığa vursalarda bütün bunların Allah Teâlâ katında yazıldığı gerçeği kinaye yoluyla ifade edilmiştir.⁶⁵³ Sâbûnî tefsirinde bu ayette geçen kinaye ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır.

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِّنْهُ تُوقَدُونَ

“O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz.”⁶⁵⁴

İbn 'Âşûr tefsirinde ayette geçen الْأَخْضَرَ “yeşil” kelimesinin ağacın canlı ve taze olduğunu kinayeli olarak belirttiğini ifade etmektedir. Çünkü ağaç canlı olduğu müddetçe yeşil, ancak kurduğunda ise rengi sararıp solmakta ve o canlılık belirtisinden kendisinde hiçbir şey kalmamaktadır.⁶⁵⁵ Sâbûnî tefsirinde ise ayette geçen kinaye ile ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

⁶⁴⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/56.

⁶⁵⁰ Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *el-İlel*, thk. Sa'd b. 'Abdullâh el-Hamîd ve Hâlid b. 'Abdurrahman el-Cerîsî (b.y.: Metâbi'u'l-Hamîdî, 1427/2006), 2/197; Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*, 2/135; Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hâkâiki Gavâmiđi't-Tenzîl*, 4/777.

⁶⁵¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/56.

⁶⁵² Yâsîn 36/76.

⁶⁵³ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/72.

⁶⁵⁴ Yâsîn 36/80.

⁶⁵⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/77.

2.3. YÂSÎN SURESİNDE BEDÎ' UYGULAMALARI

Belagat ilminin alt başlıklarından biri olan bedî' ilmi, durumun uygunluğuna göre olan kelimayı, hem lafız hem de mana yönünden süsleyip güzelleştiren usul kurallarını inceleyen bir bilim dalıdır.⁶⁵⁶ Câhız'ın temellerini attığı kabul edilen belagat ilminin alt başlığı olan bedî' ilmini ilk defa inceleyen, konularına göre sınıflandırıp başlıklandıran kişinin Abbâsî halifesi şair İbnü'l-Mu'tez (öl. 296/908) olduğu bilinmektedir.⁶⁵⁷ İbnü'l-Mu'tez'in bedî' ilmi ile ilgili yazmış olduğu *Kitâbü'l-Bedî* isimli eseri, alanında büyük bir öneme sahiptir.⁶⁵⁸ İbnü'l-Mu'tez⁶⁵⁹ meşhur eserinde bedî' ilminin sonradan gelen şairler tarafından yeni bir şey olarak ortaya çıkarılmadığını bu ilmin esasen Kur'an'ı Kerim'de, hadislerde, eski Arap şiirinde ve bedevilerin konuşmalarında bulunduğunu ifade etmektedir.⁶⁶⁰ Eserinde insanların günlük konuşmalarında sıklıkla bedî' ilminin sanatlarını kullandıklarını örnekleriyle açıklamıştır.⁶⁶¹

İbnü'l-Mu'tez meşhur eserinde bedî' ilminin alt başlıklarını isti'are, tecnîs, mutâbakat, reddeu'l-acüz ale's-sadr, iltifât, i'tirâz, er-Rucu', hüsnu'l-hurûc, tecâhülü'l-ârîf, ta'rîz, kinâye, teşbih şeklinde sıralamaktadır.⁶⁶² Daha sonra gelen belagat âlimleri üzerine yeni konular ekleyerek günümüzdeki şeklini almasında katkıda bulunmuşlardır.

Bedî' بَدِيع kelimesi lügatte; sülasi بَدَعَ fiilinden türetilen, فَعِيلٌ vezninde mübalağa kipi olup, manası; icat eden, misalsız ve eşsiz bir şekilde yaratan anlamına gelmektedir.⁶⁶³ Kur'an'ı Kerim'de بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır”⁶⁶⁴ ayeti verilen bu manayı ihtiva etmektedir. Ancak ehline malum olduğu üzere ayeti kerimede geçen فَعِيلٌ vezni ism-i fail anlamında kullanılabileceği gibi ism-i meful anlamında da anlaşılabilir. İsm-i meful anlamında kullanıldığında ise bu kelime “yeni, eşsiz, benzeri olmayan, harikulade ve icat edilmiş” anlamlarına gelmektedir.⁶⁶⁵ Dolayısıyla bedi ilmi söz konusu olunca bu veznin ism-i meful manasının daha isabetli olduğu ve bu manadan hareketle bu ilmin daha önce hiç değinilmeyen eşsiz manalar ve güzelliklerle kelimayı süsleme sanatı olarak anlaşılması gerektiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁵⁶ Bahâ'uddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 2/225; et-Teftâzânî, *Muhtaşarü'l-Me'ânî*, 265.

⁶⁵⁷ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî'”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/320-322.

⁶⁵⁸ Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 2/189.

⁶⁵⁹ İbnü'l-Mu'tez hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “İbnü'l-Mu'tez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/143-147.

⁶⁶⁰ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî' fî'l-Bedî'*, 58.

⁶⁶¹ Bulut, *Belâgat*, 2013, 219.

⁶⁶² Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 2/189.

⁶⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "bda' " 8/6.

⁶⁶⁴ el-Bakara 2/117.

⁶⁶⁵ 'Abbâs, *Esâlibu'l-Beyân*, 359.

Bedî‘ kelimesinin belağî terim olarak manası ise, muktezayı hale uygun olarak söylenmiş bir ifadeyi hem lafız hem de mana yönünden güzelleştirip süsleyen usulleri inceleyen bilim dalıdır.⁶⁶⁶ Bedî‘ ilmi iki başlık altında incelenmekte olup, bunlardan birincisi manayı güzelleştiren sanatlar *الْمُحَسِّنَاتُ الْمَعْنَوِيَّةُ*⁶⁶⁷ adını alırken, ikincisi lafzı güzelleştiren sanatlar anlamında *الْمُحَسِّنَاتُ اللَّفْظِيَّةُ* adını almaktadır.⁶⁶⁸

2.3.1. Muhassinât-I Lafzîyye (Lafızla İlgili Süsleme Sanatları)

Muhassinât-ı lafziyye, lafza dayalı süsleme sanatı olarak bilinen bu başlığın kısımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Cinâs, seci‘, reddu’l-acüz ale’s-sadr, müvâzene, mümâsele, iktibâs, tazmin ve hüsn-i intihâ gibi sanatlardır.⁶⁶⁹ Muhassinat-ı lafziyyede icra edilecek olan söz sanatlarını beyan ve meânî ilminden ayrı olarak düşünmek yanlış olur. Bedî‘ ilminde yapılan söz sanatlarının da öncelikle muktezay-ı hale uygun olması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılacak olan söz sanatı belagat âlimlerine göre makbul sayılmaz.⁶⁷⁰

2.3.1.1. Cinâs

Bedî‘ ilminin alt başlıklarından biri olan cinâs, manaları farklı yazılış ve söylenişleri aynı veya benzer olan kelimelerin düz yazıda ya da nesir de bir arada kullanılmasıyla oluşan söz sanatına denmektedir.⁶⁷¹ Türkçe de cinâsın kullanımına meşhur divan şairi Sünbülzâde Vehbî’nin (ö. 1809)⁶⁷² “*Eyleme vaktini zâyi‘ deme kış yaz oku yaz*” mısraları örnek gösterilmektedir. Şairin mısralarında iki tane “yaz” kelimesi kullanılmış olup bunlardan birinci olan “yaz” mevsim manasına gelirken, ikinci “yaz” ise yazmak manasının emir kipi olarak cinâsa örneklik teşkil etmektedir.⁶⁷³

Belagat âlimleri cinâsı, icra edileceği kelimenin isim, fiil ve harf olması göz önünde bulundurulduğunda harflerin dizilişi, harekeleri, sayıları ve çeşidine göre farklı gruplara ayırmışlardır.⁶⁷⁴ Sözü süsleme sanatlarından biri olan cinâsı, belagat âlimleri vucûhu erba‘a adı

⁶⁶⁶ Bulut, *Belâgat*, 2013, 219.

⁶⁶⁷ ‘Îşâm el-İsferâyînî, *el-Etvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*, 1/97.

⁶⁶⁸ Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 2/282; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Beyân-Meânî-Bedî‘ ilimleri Arap edebiyatı* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 405.

⁶⁶⁹ Bulut, *Belâgat*, 2013, 289.

⁶⁷⁰ ‘Abbâs, *Esâlibu’l- Beyân*, 361.

⁶⁷¹ Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 2/282; ‘Îşâm el-İsferâyînî, *el-Etvalu Şerhi Talhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*, 1/113; et-Teftâzânî, *Muhtaşarü’l -Me‘ânî*, 288.

⁶⁷² Sünbülzâde Vehbî hakkında detaylı bilgi için bk. Selim Sırrı Kuru, “Sünbülzâde Vehbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/140-141.

⁶⁷³ Hulusi Kılıç - Kazım Yetiş, “Cinâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/12.

⁶⁷⁴ Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 2/283.

verilen tertip, sayı, hareke ve çeşidinin uyumu göz önünde bulundurulduğunda uyumun olup olmamasına göre cinâs-ı tam ve cinâs-ı nakıs olmak üzere iki kısma ayırmışlardır.⁶⁷⁵

İbn ‘Âşûr tefsirinde şu ayet-i kerimeyi harflerin cinasına örnek olarak vermektedir:

وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ

“Kendisinden sonra kavmi üzerine (onları cezalandırmak için) gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecek de değildik.”⁶⁷⁶

İbn ‘Âşûr bu ayet-i kerime üç defa tekrarlanan مِنْ harfî ceri ile ilgili şu şekilde açıklama yapmaktadır: Birinci مِنْ zaid olup zarf ile mazrufu pekiştirmek için kullanılmıştır. Daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse مِنْ بَعْدِهِ yerine harfî cerden yalın olarak بَعْدِهِ demek mümkündür. Ancak مِنْ sayesinde anlatılmak istenen mana daha vurgulu bir biçimde anlatılmıştır. İkinci مِنْ ise olumsuz cümleleri daha tekitli ve daha genel yapmaya yarayan مِنْ harfî ceridir. Bu durumda ayete “hiçbir ordu” şeklinde vurgulu bir anlam kazandırmaktadır. Üçüncü مِنْ ise ibtida anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile yağmurun “gökten başlayarak” yağdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ayet-i kerime مِنْ harfî ceri her defasında farklı anlamda kullanılmak suretiyle cinasa örneklik teşkil etmektedir.⁶⁷⁷ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen cinas ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

Cinâs-ı tâm

Muktezay-ı hale uygun olarak söylenmiş olan iki kelime de vucûhu erba‘a açısından tam uyumluluk bulunduğu cinâs-ı tâm olmaktadır.⁶⁷⁸

Cinâs-ı tâmın örneği Yâsîn suresi bağlamında hem Sâbûnî hem de İbn ‘Âşûr tefsirlerinde yer almamaktadır. Lakin açıklayıcı olması açısından cinâs-ı tâma farklı kaynaklardan örnek verilecektir:

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ

“Kıyametin kopacağı gün suçlular, (dünyada) bir andan fazla kalmadıklarına yemin ederler.”⁶⁷⁹

Ayette geçen birinci السَّاعَةُ kelimesi "kıyamet " anlamında kullanılırken ikinci سَاعَةٍ kelimesi “an” anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu iki kelime harfleri, sayıları, dizilişleri

⁶⁷⁵ Cinâs ve çeşitleri hakkında detaylı bilgi için bk. Ayşe Meydanoğlu, “Arap Dili ve Belâğatı’nda Cinâs Sanatı”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2019), 159.

⁶⁷⁶ Yâsîn 36/28.

⁶⁷⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/5.

⁶⁷⁸ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l- ‘Arabiyye*, 2/487.

⁶⁷⁹ er-Rûm 30/55.

göz önünde bulundurulduğunda aynı olduklarından dolayı cinâsı tam örneği olmuşlardır.⁶⁸⁰ ‘*Arûsü’l-efrâh* yazarı Bahâeddin es-Sübkî, (ö. 773/1372) eserinde bu kelimelerin sonlarındaki hareke farklılığının burada cinâsı tam olmasını engellemeyeceğini ifade etmektedir.⁶⁸¹ Cinâsın birçok çeşidi olmakla birlikte burada yalnızca Yâsîn suresi bağlamında Sâbûnî ve İbn ‘Âşûr tefsirlerinde yer alan çeşitlerine temas edilecektir.

Cinâs-ı gayr-i tâm (Cinâs-ı nâkıs)

Muktezay-ı hale uygun olarak söylenmiş iki kelimedede vucûhu erba‘a açısından tam bir uyumluluk sağlanamıyorsa bu tür söz sanatlarına cinâs-ı nakıs denilmektedir.⁶⁸² Bu bazen hareke değişikliği bazen de harf değişikliği gibi nedenlerden dolayı olabilmektedir.⁶⁸³ İncelenen Yâsîn suresinde cinâs-ı nakıs örneğine sadece Sâbûnî tefsirinde rastlanılmıştır.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

“Şüphesiz biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz her şeyi apaçık bir kitapta (*Levh-i Mahfuz*'da) bir bir kaydetmişizdir.”⁶⁸⁴

Sâbûnî tefsirinde ayette geçen نَحْنُ ve نُحْيِي “biz, diriltiriz” kelimeleri arasında harflerin değişmesinden kaynaklanan cinâs-ı nakıs bulunduğunu söylemektedir.⁶⁸⁵ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen cinâs-ı nakıs ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır.

Cinâs-ı iştikak

Cinâs-ı iştikak, türetilmiş oldukları kök itibarı ile iki lafzın birbirine benzeyip aynı olmasıdır.⁶⁸⁶ İncelenen Yâsîn suresinde cinâs-ı iştikak örneğine sadece Sâbûnî tefsirinde rastlanılmıştır.

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ

“Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, "Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz" dediler.”⁶⁸⁷

⁶⁸⁰ Mueyyid el-‘Alevî, *eṭ-Ṭirâz li ‘Esrârî’l-Belâğati ve ‘Ulûmi Ḥaḳâiki’l-Î‘câz*, 2/185; Dervîşî, *Î‘râbu’l-Kur‘ân ve Beyânuhû*, 7/521.

⁶⁸¹ Bahâ’uddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi’l-Miftâh*, 2/284.

⁶⁸² et-Teftâzânî, *Muḥtaşarü’l -Me‘ânî*, 289.

⁶⁸³ Bulut, *Belâgat*, 2013, 294.

⁶⁸⁴ Yâsîn 36/12.

⁶⁸⁵ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/10.

⁶⁸⁶ et-Teftâzânî, *Muḥtaşarü’l -Me‘ânî*, 291.

⁶⁸⁷ Yâsîn 36/14.

Sâbûnî ayette geçen “أَرْسَلْنَا” “biz gönderdik” ve “الْمُرْسَلُونَ” “gönderilmiş elçiler” kelimeleri arasında cinâs-ı iştikak bulunduğunu söylemektedir. Her iki kelime de farklı manalar taşısa da aynı kökten türedikleri için bu söz sanatına dahil olmuşlardır.⁶⁸⁸

قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ
قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَإِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

*Dediler ki: "Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur." Elçiler de "Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz?)."*⁶⁸⁹

Sâbûnî ayetlerde geçen "تَطَيَّرْنَا" "uğursuzluğa uğradık" ve "طَائِرُكُمْ" "sizin uğursuzluğunuz" kelimelerinde aynı kökten türetilmiş olmaları hasebiyle cinâs-ı iştikak bulunduğunu söylemektedir.⁶⁹⁰ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen cinâs-ı iştikak ile ilgili bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

2.3.1.2. Seci

Bedî’ ilminin alt başlıklarından olan seci, kısa tanımıyla nesir yazısındaki kafiyeli kullanım olarak bilinmektedir.⁶⁹¹ Seci سجع kelimesi lügatte, güvercinin nağmeli ve ritimli bir şekilde ötmesi, dişi olan devenin ritmik bir şekilde inlemesi gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁹² Seci söz sanatının belagatteki manası ise, genellikle nesir halindeki yazıların fasıla sonlarının aynı olması anlamına gelmektedir.⁶⁹³ Bu aynı olma durumu bir harfte veya birden fazla harfte olabildiği gibi bir kelimede veya birden fazla kelime de meydana gelebilmektedir. Secinin tarifinde geçen “fasıla sonları” ifadesi bu sanatın nesre ait olduğunu göstermektedir.⁶⁹⁴ Ancak zamanla seci şiirdeki beyitlerde de kendini göstermeye başlamıştır. Zorlama olmadan doğal yolla oluşan seci, ifadeyi güzelleştirerek lafızlardaki ritmin ahengi ile insanın kulağına hoş gelmektedir.⁶⁹⁵ Bu tür seciler makbul olup zorlama yoluyla meydana gelen seciler, belagat âlimleri tarafından kabul görmemiştir.⁶⁹⁶ Makbul sayılan seciye Hazreti Peygamber’in dua manası taşıyan şu hadisi örnek olarak verilebilir:

اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلْفًا وَأَعْطِ مُمْسِكًا تَلْفًا

⁶⁸⁸ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/10.

⁶⁸⁹ Yâsîn 36/18-19.

⁶⁹⁰ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/10.

⁶⁹¹ İsmail Durmuş, “Seci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/273.

⁶⁹² Hâlîl b. Aḥmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 1/214; İbn Dureyd, *Cemheretu’l-Luğa*, “sca” 1/474; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “sca” 8/150.

⁶⁹³ et-Teftâzânî, *Muḥtaşarü’l-Me‘ânî*, 294.

⁶⁹⁴ Bulut, *Belâgat*, 2013, 313.

⁶⁹⁵ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, 2/504.

⁶⁹⁶ ‘Abbas, *Esâlîbu’l-Beyân*, 390.

“Allah'ım infak edene yine ver tutana ise telef ver.”⁶⁹⁷

Hadisi şerifte görüldüğü üzere nesir yazıdaki fasıla sonları مُسْبِكًا تَلْفًا ve مُنْفَقًا خَلْفًا birbirlerine benzeyerek ahenkli bir şekilde seciyi oluşturmuşlardır.

Seci terimi cahiliye döneminden beri bilinmekte olup günümüze kadar anlamını koruyarak herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Lafızları güzelleştiren söz sanatlarından biri olan seci, cahiliye ve İslamın ilk dönemlerinde genellikle hitabe, vasiyet, hikmetli ve özlü özlerin ana kaynağı olmuştur.⁶⁹⁸ Hazreti Peygamber döneminde yalancı peygamberlerin çıkıp zorlama seci uslubünü kullanarak insanları kandırmaya çalıştıklarından dolayı sahabe böyle konuşmalardan men edilmiştir. İşte bu nehiyden dolayı bazı belagat alimleri Kuran'da geçen fasıla sonlarındaki secilere bu ismi vermekten sakınmışlardır. Bu isim yerine “fasıla” ismini kullanmayı daha uygun görmüşlerdir.⁶⁹⁹ Belagat alimleri, kahinlerin üslubu olması ve beşerî kelimeleri çağrıştırması nedeniyle seci ifadesi yerine fasıla kullanımını tercih etmiştir. Buna ilaveten Fahreddin er-Râzî de (ö. 606/1210) Kur'an'da kesinlikle secinin bulunmadığını lafızlarının fesahat ve belagat yönünden muciz olduğunu vurgulayarak bu söz sanatını Kur'an bağlamında kullanılmasının doğru olmadığını söylemektedir.⁷⁰⁰ İncelenen Yâsîn suresinde secili kullanımlara örnek olarak şu ayetler gösterilmektedir:

وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ , وَقَفَّزْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ , وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ , فَإِذَا هُمْ مُظْلَمُونَ , ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ , حَتَّىٰ غَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

“Biz onu diriltir ve ondan taneler çıkarırız da onlardan yerler,⁷⁰¹içlerinde pınarlar fışkırttık⁷⁰²kendilerinden ve (daha) bilemedikleri (nice) şeylerden...⁷⁰³ bir de bakarsın karanlık içinde kalmışlardır.⁷⁰⁴ Bu mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri(düzenlemesi)dir.⁷⁰⁵ ... Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur .”⁷⁰⁶

⁶⁹⁷ Ebû 'Abdurrahmân 'Abdullâh b. Mubârek b. Vâdîh et-Turkî İbnu'l-Mubârek, *ez-Zuhd ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zuhd li Nu'aym b. Hammâd*, thk. Hâbiburrahmân el-'A'zamî (Beyrut: y.y., ts.), 378; Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, thk. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî - Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî (Riyad: Dâru'l-Vaţan, 1418/1997), 1/48; Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût - 'Âdil Murşid v.dğr (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 13/420 Ebû Hureyre bu hadisi şerife şu lafızları da eklemiştir: “ما من يوم يصبح العباد فيه إلا ملكان ينزلان، فيقول أحدهما: اللهم أعط منفقاً خلفاً، ويقول الآخر: اللهم أعط ممسكاً تلفاً” Kulun sabahladığı hergün iki melek yeryüzüne iner ve bu duayı yaparlar. .

⁶⁹⁸ Durmuş, “Seci”, 36/273.

⁶⁹⁹ Durmuş, “Seci”, 36/273-275.

⁷⁰⁰ Râzî'nin Kur'an'da seci sanatını kabul etmeyişinin sebepleri için detaylı bilgi bk. Osman Kabakçılı, “Razi'ye göre Kur'an'da seci sanatının olmamasının sebepleri”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran 2021), 133-149.

⁷⁰¹ Yâsîn 36/33.

⁷⁰² Yâsîn 36/34.

⁷⁰³ Yâsîn 36/36.

⁷⁰⁴ Yâsîn 36/37.

⁷⁰⁵ Yâsîn 36/38.

⁷⁰⁶ Yâsîn 36/39.

Şâbûnî tefsirinde yukarıda geçen ayetlerin fasıla sonlarında zorlama olmaksızın yapılan seci olduğunu beyan etmektedir. Ayetlerin sonları birbirleriyle uyumlu olduğundan dolayı süsleme sanatlarından seci bulunmaktadır.⁷⁰⁷ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayetlerde geçen seci ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. Yâsîn suresindeki seci örnekleri bunlarla sınırlı olmayıp birçok örneği bulunmaktadır. Burada sadece müfessirlerin eserlerinde geçenler zikredilmiştir.

2.3.2. Muhassinât-ı Ma‘neviyye (Mana ile İlgili Süsleme Sanatları)

Muhassinât-ı ma‘neviyye, manayı güzelleştiren söz sanatlarıdır. Muhassinât-ı ma‘neviyye tıbâk, mukâbele, tevriye, leff-ü neşir, cem, taksim, tecahül-i ârif, mübalağa gibi birçok söz sanatını içermektedir. Bu bölümde sadece Yâsîn suresinde bulunan söz sanatlarına temas edilecektir.

2.3.2.1. Tıbâk

Bedî’ ilminin alt başlıklarından biri olan tıbâk sanatı, lügatte “iki şeyin birbiriyle uyumu, uygunluk” anlamına gelirken, belagat terimi olarak; anlam bakımından zıt olan kelimelerin bir ibarede bulunmasını ifade etmektedir.⁷⁰⁸ Türkçeden örnek verilecek olursa gece-gündüz, siyah-beyaz, yaşatmak- öldürmek, güzel-çirkin gibi zıt anlamlı kelimelerin bir ibarede uyum içinde bulunmasıdır. İbarede kullanılan kelimelerin hakiki ya da mecâzî anlamda olmaları fark etmemektedir.⁷⁰⁹ Tıbâk sanatı hem nesirde hem de şiirde kullanılmaktadır.⁷¹⁰ Tıbak sanatı, ibarede bulunan zıt anlamlı kelimelerin isim, fiil harf olma durumlarına göre farklı kısımlara ayrılmaktadır.⁷¹¹

a) İki isim arasındaki tıbâk

وَتَحْسَبُهُمْ آيْقَاطًا وَهُمْ رُقُودٌ

“Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın...”⁷¹²

Ayette görüldüğü üzere آيْقَاطًا “uyanık” ve رُقُودٌ “uyuyan” kelimeleri her ikisi de isim olup, zıt anlamlı oldukları için ve bir ibarede bulunduklarından dolayı aralarında tıbâk sanatı bulunmaktadır.⁷¹³

b) İki fiil arasındaki tıbâk

⁷⁰⁷ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/18.

⁷⁰⁸ et-Teftâzânî, *Muhtaşari’l -Me‘ânî*, 265.

⁷⁰⁹ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü’l- ‘Arabiyye*, 2/380.

⁷¹⁰ Bulut, *Belâgat*, 2013, 220.

⁷¹¹ et-Teftâzânî, *Muhtaşari’l -Me‘ânî*, 265-266.

⁷¹² el-Kehf 18/18.

⁷¹³ Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 2/172.

إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

“.....Hani İbrahim, "Benim Rabbim diriltir, öldürür." demiş...”⁷¹⁴

Ayette geçen يُحْيِي “diriltir” ve يُمِيتُ “öldürür” kelimeleri her ikisi de fiil olup, zıt anlamlı oldukları için ve bir ibarede bulunduklarından dolayı aralarında tıbâk sanatı bulunmaktadır.⁷¹⁵

c) İki harf arasındaki tıbâk

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

“Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır.”⁷¹⁶

Ayette geçen lehinde olmak manlamında kullanılan لَهَا ve aleyhinde olmak manasına gelen عَلَيْهَا kelimelerinin her ikisinde harf olup, zıt anlamlı oldukları için ve bir ibarede bulunduklarından dolayı aralarında tıbâk sanatı bulunmaktadır.⁷¹⁷

Tıbâk sanatı ibarede kullanılan kelimelerin olumlu ve olumsuz olma durumlarına göre tıbâk-ı icâb ve tıbâk-ı selb olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁷¹⁸ İncelenen Yâsîn suresinde çokça muhassinât-ı maneviyyenin alt başlığı olan tıbâk örneğine rastlanılmıştır:

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ

“Biz onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.”⁷¹⁹ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen أَيْدِيهِمْ “önlerinden” ve خَلْفِهِمْ “arkalarından” lafızları arasında tıbâk olduğunu söylemektedir.⁷²⁰ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen tıbâk ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.”⁷²¹ Sâbûnî tefsirinde ayette geçen أُنذِرْتَهُمْ “onları uyarsanda” ve لَمْ تُنذِرْهُمْ “onları uyarmasan da” lafızları arasında tıbâk-ı selb olduğunu ifade etmektedir.⁷²² İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen tıbâk-ı selb ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamaktadır.

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ

⁷¹⁴ el-Bakara 2/258.

⁷¹⁵ Şâbûnî, Şafvetu't-Tefâsîr, 1/150.

⁷¹⁶ el-Bakara 2/286.

⁷¹⁷ Dervîşî, İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânühû, 1/451.

⁷¹⁸ Tıbâk çeşitleri hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Tezat”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/58-60.

⁷¹⁹ Yâsîn 36/9.

⁷²⁰ Şâbûnî, Şafvetu't-Tefâsîr, 3/10.

⁷²¹ Yâsîn 36/10.

⁷²² Şâbûnî, Şafvetu't-Tefâsîr, 3/10.

“Sen ancak Zikr'e (Kur'an'a) uyanı ve görmediği halde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarırsın. İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele.”⁷²³

İbn ‘Âşûr ayette geçen تُنذِرُ "uyarırsın" ve بَشِّرَ “müjdele” kelimeleri arasında tıbâk olduğunu söylemektedir.⁷²⁴ Sâbûnî tefsirinde ise, ayette geçen tıbâk ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

وَأَيُّ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ

“Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu diriltir ve ondan taneler çıkarırız da onlardan yerler”⁷²⁵ Sâbûnî ayette yer alan الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ “ölü toprak” ve أَحْيَيْنَاهَا "dirilttik" kelimeleri arasında tıbâk olduğunu söylemektedir.⁷²⁶ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen tıbâk ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamaktadır.

وَأَيُّ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ

“Gece de onlar için bir delildir. Gündüzü ondan çıkarırız, bir de bakarsın karanlık içinde kalmışlardır.”⁷²⁷ Sâbûnî ayette yer alan اللَّيْلُ "gece" ve النَّهَارَ "gündüz" kelimeleri arasında tıbâk sanatı olduğunu belirtmektedir.⁷²⁸ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen tıbâk ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا

“Onlara, "Allah'ın sizi rızıklandığı şeylerden Allah yolunda harcayın" denildiği zaman, inkâr edenler iman edenlere...”⁷²⁹

Sâbûnî tefsirinde ayette geçen كَفَرُوا "kâfirler" ve آمَنُوا "iman edenler" arasında tıbâk bulunduğunu söylemektedir.⁷³⁰ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen tıbâk ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ. وَأَنْ اعْبُدُونِي

“Ben size, şeytana kulluk etmeyin.... Bana kulluk edin....”⁷³¹

Sâbûnî ayette geçen تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ “şeytana tapmayın” ve وَأَنْ اعْبُدُونِي “bana tapın” kelimelerinin birincisi olumsuz ikincisi olumlu olduğu için aralarında tıbâk-ı selb bulunduğunu

⁷²³ Yâsîn 36/11.

⁷²⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/353.

⁷²⁵ Yâsîn 36/33.

⁷²⁶ Sâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/17.

⁷²⁷ Yâsîn 36/37.

⁷²⁸ Sâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/17.

⁷²⁹ Yâsîn 36/47.

⁷³⁰ Sâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/18.

⁷³¹ Yâsîn 36/60-61.

söylemektedir.⁷³² İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen tıbâk ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ

“Yine eğer dileyseydik oldukları yerde başka yaratıklara dönüştürürdük de ne ileri gidebilirler ne geri dönebilirlerdi.”⁷³³

Sâbûnî ayette yer alan مُضِيًّا "gitmek" ve يَرْجِعُونَ "dönüyorlar" kelimeleri arasında tıbak bulunduğunu söylemektedir.⁷³⁴ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen tıbâk ile ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

“Çünkü biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliyoruz.”⁷³⁵

Sâbûnî ayette yer alan يُسِرُّونَ "gizliyorlar" ve يُعْلِنُونَ "açığa vuruyorlar" kelimeleri arasında tıbak bulunduğunu söylemektedir.⁷³⁶ İbn ‘Âşûr tefsirinde ayette geçen tıbâk ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

2.3.2.2. Mukabele

Manayı güzelleştiren süsleme sanatlarından birisi olan mukabele kelimesinin aslı قَبْلَ يَقْبَلُ olup, sülasi mezid mufaale babına aktarılarak bu şekli almıştır. Lügate, bir şeyi bir şeyle karşılaştırmak manasına gelmekte olup⁷³⁷ belaği manası ise; bir cümlede karşıt olmayan ifadeleri zikrettikten sonra aynı sırayı takip ederek peş peşe bunların mukabillerini zikretmektir.⁷³⁸ Mukabeleyi tıbaka benzerliğinden ötürü başta Kazvînî ve kitabı *Telhîsu'l-Miftâh*’a şerh yazan belagatçiler tıbak (tezat) türünden kabul etmişlerdir.⁷³⁹ İncelenen Yâsîn suresinde mukabele örneği sadece Sâbûnî tefsirinde ve bir ayette geçtiği tespit edilmiştir:

لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ

“(Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'an'ı indirdik.”⁷⁴⁰ İbn ‘Âşûr ayette geçen حَيًّا kelimesinin akıllı ve idrak

⁷³² Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/18.

⁷³³ Yâsîn 36/67.

⁷³⁴ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/18.

⁷³⁵ Yâsîn 36/76.

⁷³⁶ Şâbûnî, *Şafvetu't-Tefâsîr*, 3/23.

⁷³⁷ Ebû el-Hasan ‘Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîtu'l-a'zam*, thk. ‘Abd el-Ḥamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), “kbl” 6/429.

⁷³⁸ Bahâ'uddîn es-Subkî, *Arûsu'l-Efrâḥ fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 2/231.

⁷³⁹ İsmail Durmuş, “Mukabele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/101-102.

⁷⁴⁰ Yâsîn 36/70.

sahibi kimselerden müstear olarak kullanıldığını beyan etmektedir.⁷⁴¹ Sâbûnî tefsirinde لِيُنْذِرَ مَنْ وَيَحِقُّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ “Kâfirlere azabın hak olması için” cümlesi ile “Diri olanları uyarması için” cümlesi arasında mukabele sanatı olduğunu söylemektedir. Allah Teâlâ bu ayette “inzar”a karşılık olarak “i’zâr”ı, müminlere karşılık olarak kâfirleri zikretmiştir.⁷⁴² İbn Âşur ayette Sâbûnî’den farklı olarak manayı güzelleştirme sanatlarından olan reddü’l-acüz ale’s-sadr bulunduğunu söylemektedir. Reddü’l-acüz ale’s-sadr tabiri “sonunda geleni başa döndürmek” anlamında olup daha açık bir ifadeyle, bir ibarenin sonunda yer alan ifadeyi baş tarafta (öncesinde) zikretmektir.⁷⁴³ Kısacası İbn ‘Âşûr 70. ayet-i kerimede surenin başında geçen 6. Ayet-i kerimenin لِيُنْذِرَ قَوْمًا مَّا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ muhtevasının tekrar edilerek vurgulandığını ifade etmektedir.⁷⁴⁴ Dolayısıyla müfessirin ifadelerine göre reddü’l-acüz ale’s-sadr sanatının sadece biribiri ile mücavir olan cümleler arasında yapılmayıp konu ile alakalı olmak kaydıyla sayfalar arası icra edilebileceği anlaşılmaktadır.

⁷⁴¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/66.

⁷⁴² Şâbûnî, *Şafvetu’t-Tefâsîr*, 3/23.

⁷⁴³ İsmail Durmuş, “Reddü’l-Acüz ale’s-Sadr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/521-522.

⁷⁴⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/67.

SONUÇ

Bu çalışmada Kur'an'ın belagî yönünü ele alan tefsirlerin en önemlilerinden kabul edilen çağdaş iki müfessir; İbn 'Âşûr'un *et-Tahrîr ve-tenvîr* adlı eseri ile Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-tefâsîr* adlı eseri Yâsîn suresi bağlamında belagat ilminin ana başlıkları olan meânî, beyan ve bedî başlıkları altında mukayeseli bir şekilde incelenmiştir.

İbn 'Âşûr'un tefsirinde kendisinden önce yaşamış birçok âlimin kitaplarında zikretmedikleri belagî nüktelere değindiği tespit edilmiştir. Bu sebeple İbn 'Âşûr'un her açıdan zengin olan tefsirinin dikkatlice incelenmesinin özellikle Arap Dili ve Belagati alanına dair yapmış olduğu yorumların akademik çalışmalara ve Kur'an araştırmalarına yeni bir soluk katacağı, ayetlerin içerdiği edebi güzelliklerin daha iyi anlaşılmasına ivme kazandıracağı yadsınamaz bir gerçektir.

İbn 'Âşûr'un tefsirinde belagat uygulamalarının ayetler arasına serpiştirildiği ve dolayısıyla dağınık olduğu, Sâbûnî'nin ise bu konuda çok daha tertipli bir şekilde başlıklar halinde konuları ele aldığı görülmüştür. İbn 'Âşûr'un ayette geçen kelimelerin manalarını açıklarken kadim şiirlerden oldukça yararlandığı, Sâbûnî'nin ise tefsirinin muhtasar olması hasebiyle daha az şiirle istihsad ettiği görülmüştür.

İbn 'Âşûr ayetleri tefsir ederken nahiv konularına dair tahliller yapmayı ihmal etmemiş, azımsanamayacak derecede lügat ve istikak bilgilerine yer vermiş olup kelimelerin ayetle olan ilintisini farklı açılardan bularak açıklamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra eserinde ayetlerin farklı okunuş biçimlerine ve bunun manaya nasıl etki ettiğine dair açıklamalar yaptığı görülmüştür. Sâbûnî ise eserinin kısa olmasına rağmen kelimelerin manaları hakkında lügat bilgisi vermeyi ihmal etmemiş, nadir de olsa kıraat vecihlerine değinmeye çalışmıştır. İbn 'Âşûr tefsirinin *Safvetüt't-tefâsîr'e* nazaran ibaresinin anlaşılmasının zor olduğu, daha çok belagatta derinleşmek isteyen kimselere hitap ettiği ve dolayısıyla Arapça'ya hâkimiyeti zayıf olan kimselerin seviyesine uygun olmadığı kanaatine varılmıştır. Sâbûnî'nin tefsirinin ise İbn 'Âşûr'un tefsiriyle karşılaştırıldığında adından da anlaşılacağı üzere özet olması nedeniyle çok daha kolay ve akıcı bir üslupla kaleme alındığı, Arapça konusunda mütevazı bir seviyede olanlara dahi hitap ettiği ve gayet amacına uygun bir eser olduğu söylenebilir.

İbn 'Âşûr tefsirinde belagat uygulamalarına sıkça yer verdiği gibi bu alanda muhtasar bir eser olan *Mûcezu'l-belâğa* adlı kitabı da kaleme almış olması nedeniyle belagata oldukça hâkim bir âlim olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna mukabil Sâbûnî'nin de tefsiri muhtasar olmasına rağmen belagat uygulamalarına düzenli bir şekilde yer verdiği, bazen ayetleri açıklarken İbn 'Âşûr'dan farklı bir minvalde edebi sanatlar icra ettiği ve dolayısıyla belagatı

hazmetmiş bir müfessir olduğu anlaşılmaktadır. Kısacası; her iki müfessirin farklı açılardan mukayese edilmesi gerektiğini vurgulamak, alıcısına ve okuyucuna uygun tarzda eserler kaleme aldıklarını söylemek yerinde olacaktır.

Yâsîn suresi özelinde İbn ‘Âşûr’un tefsirinde belagat ilminin iki ana başlığı olan meani ve beyan uygulamalarına daha çok yer verilirken Sâbûnî’nin tefsirinde ise bedî‘ örneklerinin oldukça fazla yer aldığı tespit edilmiştir. Hakkında birçok çalışma olmasına rağmen hâlihazırda İbn ‘Âşûr’un tefsirinin akademi dünyasına birçok özgün fikir sunacak kapasitede olduğu ve Arap dili ve belagati alanıyla ilgili oldukça çalışılmamış konu barındırdığı hususu dikkat çekmektedir. Örneğin Kur’an’ı Kerîm’in belagatine dair birçok akademik çalışma bulunmasına rağmen “Kur’an’ı Kerîm’de harflerde yapılan cinas” hakkında herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Hâlbuki bu konu İbn ‘Âşûr’un tefsirinde etraflıca ele alınmıştır.

İbn Aşûr tefsirinde Kur’an’ın belagatına dair çok fazla uygulamaya yer verdiği gibi “Kur’an’ın ilkleri” diye tercüme edilmesi mümkün olan “Mübtekerātu’l-Kurân” tabirini ilk defa ortaya atan âlim olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Âbî, Ebû Sa'd Manşûr b. el-Huseyn er-Râzî el-. *Nesru'd-Durri fî'l-Muhâdarât*. thk. Hâlid 'Abdulğani Maḥfûṭ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- Acar, Mehmet Emin. *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Kabesun min nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm" tefsirinde Ehli Kitab'a eleştiriler*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.
- Aḥfeş el-Evsat, Ebu'l-Hasen el-Mucâşî'î el-Belhî el-. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Hudâ Maḥmûd Kırâ'a. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1411/1990.
- Aḥmed b. Ḥanbel, Ebû 'Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût - 'Âdil Murşid v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Akbaş, Yaşar Fatih. "Gerekçeleri ve Kıymeti Açısından Arap Belâgatinde İcâzlı Anlatım". *Eskiye*ni 48 (Mart 2023), 135-153.
- Akbaş, Yaşar Fatih. "İstifhâm Edatlarının Soru Anlamı Dışında Kullanılması 'Bakara Sûresi Örneği'". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (Ocak 2023), 300-312. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.1204311>
- Aktaş, Osman - Yaqoob, Luay Hatem. "Arapçada 'Mâ' Edatının Anlam Türleri: Amme Cüzü Örneği". *Eskiye*ni 44 (Eylül 2021), 645-661. <https://doi.org/10.37697/eskiye.949558>
- Akyüz, Zafer. "Belagat İlminin Kur'ân-ı Kerîm'in İcâz ve Tefsir Araştırmalarına Etkisinin Tarihi Seyri" 2 (2020).
- Âlûsî, Maḥmûd b. 'Abdullâh el-Huseynî el-. *Rûhu'l-Me'âni fî Tefsîr el-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*. thk. 'Alî 'Abdubârî 'Atiyye. 16 Cilt. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415.
- Arslan, Hüseyin. "Bir Belagat Üslûbu Olarak Kasr ve Kavramlaşma Süreci". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 16-40.
- Ateş, Süleyman. "Habîb en-Neccâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/373-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Azar, Tuncay. *Dil-zihin bağlamında kasr üslûbu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.
- Bahâ'uddîn es-Subkî, Ebû Ḥâmid Bahâ'uddîn Aḥmed b. 'Alî b. 'Abdilkâfi es-Subkî el-Mısırî. *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerḥi Telḥîşî'l-Miftâḥ*. thk. 'Abdulḥamîd Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1423/2003.
- Baylu, Cumali. "Arap Gramerinde Münâdânın İrâbına Etki Eden Nahiv İlletleri". *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021), 501-517.
- Bedreddin Çetiner. *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâbı Nüzûl Kur'ân Âyetlerinin İnîş Sebepleri*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı yayınları, 2006.
- Bedruddîn el-'Aynî, Ebû Muḥammed Maḥmûd b. Aḥmed. *Maḳâşidi'n-Nahviyye fî Şerḥi Şevâhidi Şurûhi'l-Elfiyye*. 4 Cilt. Kahire: y.y., 1431/2010.
- Beydâvî, Ebû Sa'id 'Abdullâh b. 'Omer el-Şîrâzî el-. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. thk. Muḥammed 'Abdurrahman el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 1418.
- Bilge, Mustafa L. "Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/379-380. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Beyân-Meânî-Bedî' ilimleri Arap edebiyatı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2013.
- Brro, Abdullah. *es-Sâbûnî ve tefsir metodu:Tefsîru'l-vadîh el müyesser örneği*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2023.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *Saḥîhu'l- Buhârî*. thk. Muştafa Dîb el Buğa Dîb el Buğa. 7 Cilt. Dimeşk: Dâr ibn-Keşîr, 5. Basım, 1414.
- Bulut, Ali. *Belâgat Meânî- Beyân- Bedî'*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2013.
- Bulut, Ali. *Belâgat: terimleri sözlüğü*. Üsküdar, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Bulut, Ali. “Mâtürîdî Tefsirinde Mecâz-ı Mürsel ve Alâkaları”. *Istanbul Journal of Arabic Studies* 5/2 (Aralık 2022), 117-136. <https://doi.org/10.51802/istanbuljas.1165005>
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Maḥbûb el-Câhiz el-Kinânî el-. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru ve mektebetü'l-hilâl, 1423/2002.
- Câhiz, Ebû 'Osmân 'Amr b. Baḥr b. Maḥbûb. *el-Ḥayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Cârim, 'Ali - Emîn, Muştafâ. *el-Belâgatu'l-Vâziḥa*. Dimeşk: Mektebetü'l-Esed, 1999.
- Cemâleddîn b. Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. 'Abdullâh İbn Yûsuf ' Cemâleddîn İbn Hişâm. *el-Mesâilu's-Seferiyye fi'n-Naḥv*. thk. Dr. Hâtîm Şâlih ed-Dâmin. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Cemâleddîn b. Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. 'Abdullâh İbn Yûsuf ' Cemâleddîn İbn Hişâm. *Evḍaḥu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Yûsuf eş-Şeyḥ Muhammed el-Bikâ'î. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Ṭabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/105-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ceşşâş, Ebû Bekir Aḥmed b. 'Alî er-Râzî el-. *Âḥkâmu'l-Kur'ân*. thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed 'Alî Şâhîn. 3 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Cevher, Mesut - Gazioğlu, Emine Begüm. “Arap Dilinde Nidâ Üslubu Ve Kur'an'ı Kerim'deki Kullanımları”. *Kalemname* 7/14 (Aralık 2022), 479-487.
- Coşkun, Ahmet. “et-Tahrîr ve't-Tenvîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/429-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Coşkun, Ahmet. “İbn Âşûr, Muhammed Fâzıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/331-332. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Coşkun, Ahmet. “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/332-335. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rîfât*. thk. Heyet. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Çetiner, Bedreddin. “Ahkâmü'l-Kur'ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/551-552. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Demir, İbrahim. *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve tefsir metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2000.
- Dervîşî, Muḥyiddîn Aḥmet Muştafa. *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhû*. 10 Cilt. Beyrut: Dâr ibn-Keşîr, 1415.

- Dinçer, Ferit. “Kur’an’da Kinâye ve Ta’riz Sanatının Kullanma Nedenleri”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26 (Nisan 2021), 45-63.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. “Hurûf-ı Mukattaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. “Hasr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Durmuş, İsmail. “Hemze”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/190-193. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. “İtnâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/215-219. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Durmuş, İsmail. “İbnü’l-Mu‘tez”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/143-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. “İstisna”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/388-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail. “Kinaye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/34-36. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Durmuş, İsmail. “Mecaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/217-220. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Durmuş, İsmail. “Mukabele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/101-102. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Durmuş, İsmail. “Reddû’l-Acüz ale’s-Sadr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/521-522. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Durmuş, İsmail. “Seci”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Durmuş, İsmail. “Tazmin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/204-206. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Durmuş, İsmail. “Tenâfür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/439-441. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Durmuş, İsmail. “Teşbih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/553-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Durmuş, İsmail. “Tezat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/58-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Durmuş, İsmail - Pala, İskender. “İstiare”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/315-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Bekir ed-Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân. *el-Mucâlese ve Cevâhiru’l-‘İlm*. thk. Ebû ‘Ubeyde Meshûr b. Hasan ‘Âl Suleymân. Bahreyn; Beyrut: Cem‘iyyetu’t-Terbiyyeti’l-İslâmiyye, 1419.
- Ebû Bekir el-Hârizmî, Ebû Bekr Muhammed b. el-‘Abbâs el-Hârizmî. *el-Emsâlu’l-Muvellede*. Abu Dabi: el-Mecme‘u’s-Sekâfî, 1424/2003.
- Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ebû Hayyân ‘Alî b. Muhammed. *eş-Şadâka ve’s-Şiddîk*. thk. İbrahim el-Kîlânî. Beyrut: y.y., 1419/1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Baḥru’l-Muḥîṭ fî’t-Tefsîr*. thk. Şıdkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrut: y.y., 1420.

- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *et-Tezyîl ve 't-tekmîl fî şerhi 't-Teshîl*. thk. Hasan Hindâvî. 11 Cilt. Dîmaşk; Riyad: Dâru'l-Kâlem; Dâru Künûzü İşbiliye, 1418-1423/1997-2013.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh. *Cemheretu'l-Emşâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh. *Dîvânu'l-Me'ânî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh. *eş-Şinâ'ateyn*. thk. 'Alî Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrahim. Beyrut: y.y., ts.
- Ebû Muhammed el-Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ'. *Meşâbîhu's-Sunne*. thk. Yûsuf 'Abdurrahmân el-Mar'aşlî vd. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1407/1987.
- Ebû Muhammed el-Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ'. *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- Ebû Muhammed el-Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ'. *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed 'Abdullâh en-Nimr v.dğr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997.
- Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Aḥmed 'Abdulğafûr 'Atṭâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ebû Sa'id es-Sîrâfî, Ebû Sa'id el-Hasan b. 'Abdullâh b. el-Merzubân. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Aḥmed Hasan Mehdelî - 'Alî Seyyid 'Alî. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 2008.
- Ebû'l-Berakât el-'Enbârî, Ebû'l-Berakât 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Ubeydillâh el-Enşârî Kemâluddîn. *Esrâru'l-'Arabiyye*. b.y.: y.y., 1420/1999.
- Ebû'l-Leyş es-Semerḳandî, Ebû'l-Leyş Naşr b. Muhammed. *Baḥru'l-'Ulûm*. thk. Maḥmûd Mataracı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebu's-Şenâ el-İşbehânî, Ebu's-Şenâ Maḥmûd b. 'Abdurrahman. *Beyânu'l-Muḥtaşar Şerhu Muḥtaşar İbni'l-Hâcib*. thk. Muhammed Mazhar Bekâ. 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Medenî, 1406/1986.
- Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed b. Muştafâ el-'Îmâdî Ebu's-Su'ûd. *İrşâdu'l-'Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-turâsil arabi, ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Aḥmed b. el-Herevî el-. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed 'Avḍ Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Ferahîdî, Ebu Abdurrahman el Halil b. Ahmed b. Amr el-. *Kitabu-l ayn*. 8 Cilt. Lübnan: Daru mektebeti hilal, 2010.
- Ferrâ', Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-. *Kitâbun fîhi Luğâtu'l-Kur'ân*. thk. Câbir b. 'Abdullâh es-Serî'. b.y.: y.y., 1435.
- Gezek, Ahmet. "Arap Belâgatinde Kinaye Tanımları ve Tasniflerindeki Farklılıkların Değerlendirilmesi: Modern Dönem Bağlamında". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (Haziran 2023), 433-457. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1244047>
- Gökçe, Rabia. "Muhammed 'Alî es-Sâbûnî (30 Recep 1348-6 Şaban 1442/ 1 Ocak 1930- 19 Mart 2021)". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/1 (Haziran 2022), 185-194.

- Gözün, Ahmet Mahmut. *Fadl Hasan Abbas ve el-Belâga Fünûnuhâ ve Efnânuhâ adlı eseri bağlamında meânî ilmine dair görüşleri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018.
- Gözün, Ahmet Mahmut. *İbnu'l Cevzî ve Zâdü'l-mesîr adlı tefsirindeki filolojik yaklaşımları*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Gülbil, Uğur. "Arapçada Kâf (ك) Harfinin ve Edatının Kullanımı ve İşlevleri". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 7/1 (ts.), 75-99.
- Gümüş, Sadreddin - Yılmaz, Nedim. *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*. 7 Cilt. İstanbul: Ensar Vakfı-İz Yayıncılık, 2003.
- Gürkan, Nejdet. "Kur'an'ın Anlaşılabilirliği Bağlamında İslâm Geleneğinde Dil Olgusu ve 'Beyân' Kavramı". *Marife* 2/10 (2010), 67-96.
- Güzel, Mehmet Emin. "İstiâre-i Mekniyyenin Tanım ve Kapsamı İle İlgili Tartışmalar Üzerine Bir Mülâhaza". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Ocak 2023), 268-289. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7513455>
- Habenneke el-Meydânî, 'Abdurrahman Hasan Habenneke el-. *el-Belâğatu'l- 'Arabiyye*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1416.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. "Abdülkâhir el-Cürcânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. "Bedî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/320-322. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. "Beyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/22-23. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Hakçıoğlu, Muhammed Meşhud. "Arapçada Bedel ve Atf-ı Beyân Kavramlarının Tanımı, Çeşitleri ve Aralarındaki Fonksiyonel Farklar". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 48 (Haziran 2020), 115-138.
- Hâlid el-Ezherî, Hâlid b. 'Abdullâh el-Curcâvî. *Şerhu't-Taşrîh 'ale't-Tavdîh ev et-Taşrîh bi'Mađmûni't-Tavdîh fi'n-Nahv*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye, 1421/2000.
- Halîl b. Aḥmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî el-. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdi el-Maḥzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- Harîrî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. 'Alî el-Başrî el-. *Durretu'l-Ğavvâş fi Evhâmi'l-Havâş*. thk. 'Arafât Maṭracî. Beyrut: y.y., 1418/1998.
- Huşrî el-Qayravânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî b. Temîm el-Enşârî el-Huşrî el-. *Zehru'l-Âdâb ve Şemeru'l-Elbâb*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.
- Irmak, Mustafa. *Arap belâgatında haber-inşâ meselesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth 'Osmân b. Cinnî el-Mevşîlî el-Bağdâdî. *Sirru Şinâ'ati'l-İ'râb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasen b. Dureyd el-Ezdî. *Cemheretu'l-Luğa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l- 'İlm li'l-Melâîyn, 1408/1987.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasen b. Dureyd el-Ezdî. *Ta'lik min Emâlî b. Dureyd*. thk. es-Seyyid Muştafâ es-Senûsî. Kuveyt: y.y., 1401/1984.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el- 'İlel*. thk. Sa'd b. 'Abdullâh el-Ḥamîd ve Hâlid b. 'Abdurrahman el-Cerîsî. 7 Cilt. b.y.: Meṭâbi'u'l-Ḥamîdî, 1427/2006.

- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Musned*. thk. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî - Aḥmed b. Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vaṭan, 1418/1997.
- İbn Faḍlillâh el-'Umerî, Aḥmed b. Yaḥyâ b. Faḍlullâh el-Ḳureşî el-'Adevî Şihâbuddîn. *Mesâliku'l-'Ebsâr fî Memâliki'l-'Emşâr*. 27 Cilt. Abu Dabi: el-Mecme'u's-Şekâfî, 1423.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Aḥmed b. Fâris el-Ḳazvînî. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luḡa*. thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn. Ḥamdûn, Ebû'l-Me'âlî Muḥammed b. el-Ḥasan b. Muḥammed b. 'Alî b. Ḥamdûn Bahâ'u'd-Dîn el-Baḡdâdî. *et-Tezkiretu'l-Ḥamdûniyye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1417.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşķî. *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Aẓîm*. thk. Sâmi b. Muḥammed Selâme. 8 Cilt. b.y.: Dâru Ṭaybe, 1420/1999.
- İbn Ḳuteybe, Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muslim b. Ḳuteybe ed-Dîneverî. *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisanu'l-Arap*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî. *Kitâbü's-Seb'a fî'l-ḳirâ'ât*. thk. Şevķî Dayf. Mısır: Dâru'l-me'arif, 2. Basım, 1400.
- İbn Sîde, Ebû el-Ḥasan 'Alî b. İsmâil b. Sîde el-Mursî. *el-Muḥkem ve'l-muḥîtu'l-a'zam*. thk. 'Abd el-Ḥamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn. Sinân el-Ḥafâcî, Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muḥammed b. Sa'îd b. Sinân el-Ḥafâcî el-Halebî. *Sirru'l-Feşâhe*. b.y.: y.y., 1402/1982.
- İbn 'Abdi Rabbih, Ebû 'Amr Aḥmed b. Muḥammed b. 'Abdi Rabbih. *el-'İḳdu'l-Ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1404/1983.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muḥammed. *el-'İstî'âb fî Ma'rifeti'l-'Aşḥâb*. thk. 'Alî Muḥammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1413/1992.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâr Tunûsiyye li'n-neşr, 1404.
- İbnu'l-A'râbî, Ebû Sa'îd b. el-A'râbî Aḥmed b. Muḥammed el-Başrî. *Mu'cemu İbni'l-'A'râbî*. thk. 'Abdulmuḥsin b. İbrâhim b. 'Aḥmed el-Ḥuseynî. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḳâsım. *ez-Zâhir fî Me'ânî Kelimâti'n-Nâs*. thk. Ḥâtim Şâlih ed-Dâmin. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1412/1992.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḳâsım. *İdâḥu'l-Vaḳf ve'l-İbtidâ'*. thk. Muḥyî'd-Dîn 'Abdurrahman Ramaḍân. 2 Cilt. Dimaşk: Maṭbû'âtu Mecma'î'l-Luḡati'l-'Arabiyye, 1390/1971.
- İbnu'l-Eşîr, Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muḥammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Ḥadîs ve'l-Eşer*. thk. Ṭâhir Aḥmed ez-Zâvî - Maḥmûd Muḥammed et-Ṭanâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1399/1979.

- İbnu'l-Mubârek, Ebû 'Abdurrahmân 'Abdullâh b. Mubârek b. Vâdiḥ et-Turkî. *ez-Zuhd ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zuhd li Nu'aym b. Hammâd*. thk. Ḥabîburrahmân el-'A'zamî. Beyrut: y.y., ts.
- İbnu'l-Mu'tezz, Ebû'l-'Abbâs 'Abdullâh b. Muḥammed el-'Abbâsî. *el-Bedî' fî'l-Bedî'*. b.y.: Dâru'l-Cîl, 1410/1990.
- İbnu't-Tilmisânî, Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muḥammed el-Fihri. *Şerhu'l-Me'âlim fî Uşûli'l-Fıkh*. thk. Âdil Aḥmed. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1419/1999.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muḥammed el-Bağdâdî. *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, 1422.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muḥammed el-Bağdâdî. *Meşîru'l-'Azmi's-Sâkin ilâ Eşrefi'l-Emâkin*. thk. Merzûk 'Alî İbrâhîm. 2 Cilt. b.y.: Dâru'r-Râye, 1415/1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muḥammed el-Bağdâdî. *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*. thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1422/2001.
- İsmâ'il Hakkı Bursevî, İsmâ'il Hakkî b. Muṣṭafâ el-İstânbûlî el-Ḥanefî el-Ḥalvetî. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kabakçılı, Osman. "Razi'ye göre Kur'an'da seci sanatının olmamasının sebepleri". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran 2021), 133-149. <https://doi.org/10.47098/bayburt-ilahiyat.908970>
- Karâfî, Ebu'l-'Abbâs Aḥmed b. İdrîs el-. *Cuz'u min Şerhi Tenkîhi'l-Fuṣûl fî 'İlmi'l-'Uşûl*. 2 Cilt. Mekke: Risâletu 'İlmiyye, 1421/2000.
- Karuko, Semira. "El-Cürcânî'nin Belağat İlminde El-Beyan ve't Tebyin'in İzleri". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/2 (Aralık 2018), 79-92.
- Kâsim es-Seraḡusî, Ebû Muḥammed Kâsim b. Şâbit el-'Avfî. *ed-Delâil fî Ğarîbi'l-Ḥadîs*. thk. Muḥammed b. 'Abdullâh el-Ḳannâş. 3 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 1422/2001.
- Kâtib Çelebi, Muṣṭafâ b. 'Abdullâh Ḥacî Ḥalîfe. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetu'l-Muṣennâ, 1941.
- Kavas, Ahmet. "Tunus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/400-404. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kayapınar, Mustafa. "Belagatta nida üslûbu". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (Aralık 2011), 159-166.
- Kazvîni, Ebû'l-Me'âlî Muḥammed b. 'Abdurrahman el-. *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belağâ*. thk. Muḥammed 'Abdulmun'im Ḥafâcî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Kazvîni, Ebû'l-Me'âlî Celâlüddîn el-Hatîb Muḥammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî el-. *el-İzah fî Ulumil -Belağâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Cîl, ts.
- Kılıç, Hulusi. "Belâgat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/380-383. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kılıç, Hulusi - Yetiş, Kazım. "Cinas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/12-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Ebû Hayyân'ın el-Bahru'l-Muhîṭ tefsirinde teşbih sanatı". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (Haziran 2018), 162-178.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "İstifhâm Edatları". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (02 Aralık 2017), 649-663.

- Koçak, A. Yaşar. "Nahivde Hemze". *Şarkiyat Mecmuası* 16 (Kasım 2011), 83-103.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 12. Basım, 2011.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el- Kurtubî. *"el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'an"*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l- kutubi'l- Mısıryye, 2. Basım, ts.
- Kuru, Selim Sırrı. "Sünbülzâde Vehbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/140-141. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Mahfûz, Muhammed. *Terâcimi'l-müellifin ve't-Tunûsiyyîn*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 2. Basım, 1994.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed el-Başrî el-. *en-Nuket ve'l-'Uyûn*. thk. es-Seyyid b. 'Abdılmağşûd b. 'Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Meydânî, Hasan Habenneke. *el- Belâğatul' 'arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l- kalem, 1996.
- Meydanoglu, Ayşe. "Arap Dili ve Belâğatı'nda Cinâs Sanatı". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2019), 155-167.
- Muberred, Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-. *el-Fâdıl*. Kahire: Dâru'ul-Kutubi'l-Mısıryye, 1421/2000.
- Muberred, Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-. *el-Kâmil fî'l-Luğa ve'l-Edeb*. thk. Muhammed Ebû'l-Fağl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1417/1997.
- Mueyyid el-'Alevî, Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza b. 'Alî b. İbrâhîm 'el-Zeydî el-Huseynî el-'Alevî eţ-Tâlibî el-Mulekkab bi'l-Mueyyid billah el-. *eţ-Tirâz li'Esrâri'l-Belâğati ve'Ulûmi Hâkâiki'l-'Îcâz*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Anşariyye, 1423.
- Muhammed b. Eydemir, Muhammed b. Eydemir el-Musta'simî. *ed-Durru'l-Ferîd ve Beytu'l-Kâşîd*. thk. Kâmil Selmân el-Cebûrî. 13 Cilt. Beyrut: y.y., 1436/2015.
- Muhyiddîn Dervîş, Muhyiddin Muştafa Dervîş. *İ'râbu'l-Kur'an ve Beyânuhû*. 10 Cilt. Beyrut: Dâr ibn-Keşîr, 4. Basım, 1415.
- Muğâtîl b. Suleymân, Ebû'l-Hasen Muğâtîl b. Suleymân el-Belhî. *Tefsîru Muğâtîl b. Suleymân*. thk. 'Abdullâh Mağmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1423/2002.
- Namlı, Ali. "Rûhu'l-Beyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/211-213. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Nâşır, 'Atiyye Kabil. *Ğâyetü'l-Mürîd fî 'İlmi't-Tecvîd*. Kahire, 7. Basım, ts.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muhammed el-Murâdî en-. *el-Kaṭ' ve'l-İ'tinâf*. thk. 'Abdurrahmân b. İbrâhîm el-Maṭrûdî. Suudi Arabistan: y.y., 1413/1992.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muhammed el-Murâdî en-. *İ'râbu'l-Kur'an*. thk. 'Abdilmun'im Ḥalîl İbrâhîm. Beyrut: Menşûrât Muhammed 'Alî Beydûn; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muhammed el-Murâdî en-. *Me'ânî'l-Kur'an*. thk. Muhammed 'Alî eş-Şâbûnî. Mekke: y.y., 1409.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Aḥmed en-. *Medâriku't-Tenzîl ve Hâkâiku't-Te'vîl*. thk. Yûsuf 'Alî Budeyvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Ṭayyib, 1419/1998.
- Neşvân el-Himyerî, Neşvân b. Sa'îd el-Yemenî. *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmî'l-'Arab min el-Kulûm*. thk. Ḥuseyn b. 'Abdullâh el-'Umerî v.dğr. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.

- Nîsâbü'rî, Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Huseyn el-Kummî en-. *Ğarâibu'l-Kur'an ve Reğâibu'l-Furkân*. thk. Zekerîyyâ 'Umeyrât. Beyrut: y.y., 1416.
- Nuveyrî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. 'Abdilhâh b. Muhammed b. 'Abdiddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî en-. *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâîku'l-Kavmiyye, 1423.
- Orozobekov, Kanatbek. "Arapça'da i'tirâziyye cümlesi". *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi* 2/2 (Aralık 2017), 172-193. <https://doi.org/10.24013/jomelips.370941>
- Öğüt, Salim. "Emir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/119-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Özbey, Lütfi. *El- 'Avtebî'nin Arap sesbilimi, sözcükbilimi ve gramerine katkıları -el-İbâne örneği*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Özdoğan, Mehmet Akif. "Arap Dilinde Münâdâ Ve İşlevleri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2015), 1-36.
- Özek, Ali. "el-Keşşâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/329-330. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Özli, Muzaffer. "Arap dilinde icaz'ın tarihi seyri ve önemi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (Haziran 2011), 0-0.
- Özli, Muzaffer. "Arap Dilinde İtnab'ın Tarihi Seyri Ve Önemi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (30 Aralık 2013), 0-0.
- Qader, Malek Hassan Mahmoud ABDUL. "Ebû Yakûb es-Sekkâkî Öncesi Beyân İlmi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (30 Aralık 2021), 1290-1309. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1021607>
- Râğîb el-İşfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-. *Muḥâḍarâtu'l-Udebâ' ve Muḥâverâtu's-Şu'arâ' ve'l-Buleğâ*. 2 Cilt. Beyrut: Şirketu Dâru'l-Erkam b Ebî'l-Erkam, 1420.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210) . *Mefâtihu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- Reynhârt Dûzî, Reynhârt Bîter Ân Dûzî. *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*. thk. çev. Muhammed Selîm en-Nâ'imî Cemâl el-Ḥayyât. 11 Cilt. b.y.: y.y., 1979-2000.
- Rummânî, Ebû'l-Hasen 'Alî 'Îsâ Ebû'l-Hasen er-. *en-Nuket fî Î'câzi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Halefullah. Mısır: Daru'l- Me'arif, 3. Basım, 1976.
- Şâbûnî, Muhammed Ali. *Şafvetu't-Tefâsîr*. 3 Cilt. kâhire: Dâru's-şâbûnî li't-tiba'ati ve'n-neşri ve't-tevzi', 1. Basım, 1417.
- Sağdıç, Sedat. "Temsil ya da İstiâre-i Temsiliyye Kavramı (Keşşâf Tefsiri Örneğinde Uygulamalı Bir Belâgat Çalışması) (Hâcî es-Sadîk)". *Dergiabant* 3/5 (Haziran 2015), 236-253.
- Saraç, M. A. Yekta. "Îcâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Saylan, Nesrişah. "Kıraat ilminde hemze ile ilgili bazı vecihlerin incelenmesi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Temmuz 2019), 285-298.

- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm eş-. *el-Keşf ve'l-Beyân*. thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1422/2002.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm eş-. *el-Keşf ve'l-Beyân*. thk. Heyet. 33 Cilt. Cidde: y.y., 1436/2015.
- Secâvendî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es es-. *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ'*. Ammân: Dâru'l- minhâc, 1422.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. 'Alî es-Sekkâkî el-Harzemî el-Hanefî es-. *Miftâhu'l-'Ulûm*. Beyrut: y.y., 1407/1987.
- Selçuk, Bahir. "Teşbih-i belîğde kendisine benzetilen bir unsur olarak deniz: Ahmed Kuddusî Divanı örneği". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*. 5/94-107. Kahramanmaraş, 2019.
- Semîn el-Halebî, Ebu'l-'Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Yûsuf b. 'Abdiddâim es-. *ed-Durru'l-Maşûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Semîn el-Halebî, Ebû'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrahim. *ed-Dürü'l-Mesûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1986.
- Semûel b. Yahyâ el-Mağribî, es-Semûel b. Yahyâ b. 'Abbâs el-Mağribî es-. *Bezlu'l-Mechûd fî İfhami'l-Yehûd*. Beyrut: y.y., 1410/1989.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed el-Mervezî es-. *Kavâti'u'l-Edille fî'l-'Usûl*. thk. Muhammed Hasen İsmâ'il eş-Şâfi'î. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1418/1999.
- Serrâc eş-Şekâfî, Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî es-. *Hadîsu's-Serrâc*. thk. Ebû 'Abdullâh Huseyn b. 'Ukkâşe b. Ramadân. 4 Cilt. b.y.: el-Fârûku'l-Hadîse, 1425/2004.
- Sevinç, Eyüp. "Arap Belagat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015).
- Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâ'il eş-. *Yetîmetu'd-Dehr*. thk. Mufîd Muhammed Kumeşha. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1403/1983.
- Se'âlibî, Ebû Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. eş-Se'âlibî eş-. *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed 'Alî Mu'avvið - 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1418.
- Se'âlibî, Ebû Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. eş-Se'âlibî eş-. *Lubâbu'l-Edeb*. thk. Ahmed Hasen Lebic. Beyrut: y.y., 1417/1997.
- Sıbt İbnul-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mir'âtu'z-Zamân fî Tevârîhi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât vdğr. 23 Cilt. Dimaşk: y.y., 1434/2013.
- Şûlî, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ eş-. *el-Evrâk Kısmu Ahbâri's-Şu'arâ'*. 3 Cilt. Kahire: Şirketu Emel, 1425/2004.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fağl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etu'l-Mişriyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb, 1394/1974.
- Şahan, Ramazan. "Tefsir ve ve Belağat Açısından Lam-u Ta'rif (Marife-Nekra): Örnek Ayetler". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2022), 374-403.
- Şemsuddîn el-Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Sa'id. *Tahkîku'l-Fevâ'idü'l-Giyâsiyye*. thk. 'Alî b. Dağlullâh b. 'Uceyyân el-'Avfî. 2 Cilt. Medine: y.y., 1424.

- Şensoy, Sedat. “Belâgat Geleneğinde Aklî Mecaz Tartışmaları”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 8 (01 Temmuz 2002), 1-37.
- Şeybânî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-. *el-Aşl*. thk. Muhammed Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 2012.
- Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-. *Câmi‘u’l-Beyân fî Te‘vîli ‘Âyi’l-Kur‘ân*. thk. ‘Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Mu‘essesetu’r-Risâle, 1420/2000.
- Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-. *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vîli ‘Âyi’l-Kur‘ân*. thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî. 26 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr Yezîd et Taberî et. *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vîli ‘Âyi’l-Kur‘ân*. 26 Cilt. Kahire: Daru hicr, 1422.
- Tari, Nihat. “Arap Belâgatinde Kasr Yolları ve Aralarındaki Belâgî Nüanslar”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Aralık 2023), 151-176.
- Taş, Süleyman. “Tazmin Üslubu ve Kur‘ân-ı Kerîm’deki İşlevleri”. *Diyanet İlmi Dergi* 52/3 (Eylül 2016), 51-68.
- Tayyib Bâ Maḥreme, Ebû Muhammed et-Ṭayyib b. ‘Abdullâh el-Hicrânî et-. *Kılâdetu’n-Nahr fî Vefâyâtı A’yânî’d-Dehr*. thk. Bu Cum’a Mekrî - Hâlid Zevvârî. 6 Cilt. Cidde: Dâru’l-Minhâc, 1428/2008.
- Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh et-. *Muḥtaşarü’l - Me‘ânî*. Kum: Daru’l- fikr, 1990. Basım, 1410.
- Ṭîbî, Ebû Muhammed Huseyn b. ‘Abdullâh et-. *Futûhu’l-Ğayb fî’l-Kesfi ‘ân Kınâ’i’r-Rayb*. thk. İyâd Muhammed el-Ğûc. 17 Cilt. b.y.: y.y., 1434/2013.
- Tirmizî, Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ et-. *Sunenu’t-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fu‘âd ‘Abdubâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muştafâ’l-Bâbî’l-Halebî, 1395/1975.
- Tomar, Cengiz. “Suriye (Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/545-550. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Topaloğlu, Bekir. “Yâsîn Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/340-341. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tuncel, Metin. “Yalova”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/306-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tülücü, Süleyman. “Muallakât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/310-312. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Tüzün, Yunus. *İbn Âşûr’un müteşabih ayetlere yaklaşımı*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.
- Vakkaşî, Ebû’l-Velîd Hişâm b. Ahmed el-Endelusî el-. *et-Tâ’lik ‘ale’l-Muvaṭṭâ*. thk. ‘Abdurrahmân b. Suleymân el-‘Uşeymîn. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu’l-‘Ubeykân, 1421/2001.
- Vural, Faruk. *Tâhir bin Âşûr ve et-Tahrîr ve’t-Tenvîr isimli eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Sellâm el-Kayravânî. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-‘İlmiyye, 1425/2004.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû ‘Abdullâh Yâkût b. ‘Abdullâh er-Rûmî. *Mu‘cemu’l-‘Udebâ = İrşâdu’l-Erîb ilâ Ma‘rifeti’l-Edîb*. thk. İhsân ‘Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1414/1993.

- Yâzîcî, Tâlib. "Halep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/239-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ya'kûbî, Ahmed b. İshâk el-. *el-Buldân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*. thk. 'Abdulcelîl 'Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-. *Meclisu'l-'Ulemâ'*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire; Riyad: Dâru'r-Rifâ'î, 1403/1983.
- Zehabî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-. *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri'l-A'lâm*. thk. 'Umar 'Abdusselâm et-Tedmurî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1413/1993.
- Zekerîyyâ el-Enşârî, Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed. *el-Ğureru'l-Behiyye fî Şerhi Behceti'l-Verdiyye*. 5 Cilt. b.y.: el-Matba'atu'l-Meymenîyye, ts.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *el-Keşşâf 'an Haḳâîkı Ğavâmiḳi't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *el-Mufaşşal fî Şina'ati'l-İ'râb*. thk. 'Alî bû-Mulaḥḥam. Beyrut: y.y., 1993.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *el-Mustaḳşâ fî Emsâli'l-'Arab*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *Esâsu'l-Belâğa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zerkeşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î ez-. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: Dâru 'İhyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabîyye, 1376/1957.
- Ziyâde er-Râsî, Ziyâde b. Yahyâ en-Naşbu'r-Râsî. *el-Baḥşu's-Şarîḥ fî Eyyimâ Huve'd-Dînu's-Şaḥîḥ*. thk. Su'ûd b. Abdilaziz el-Ḥalef. Medine: y.y., 1423/2003.
- 'Îcî, Muhammed b. 'Abdirrahman b. Muhammed b. 'Abdullâh el-. *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. 'Abdulḥamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- 'Abbas, Fazl Hasan. *el- Belâğatu funûnuhâ ve efnânuhâ*. 2 Cilt. Ürdün: Dârun-nefâis, 12. Basım, 2008.
- 'Abbas, Fazl Hasan. *Esâlîbu'l- Beyân fî 'Ulûmi'l- Belâğa*. Ürdün: Dâru'n-Nefais, 2007.
- 'Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdirrahman b. Muhammed el-. *Delâilu'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Me'ânî*. thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir Ebû Fahr. Kahire; Cide: Dâru'l-Medenî, 1413/1992.
- 'Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdirrahman b. Muhammed el-. *Esrâru'l-Belâğa*. thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir. Kahire; Cide: Dâru'l-Medenî, ts.
- 'Alâ'uddîn es-Semerḳandî, Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Mîzânu'l-uşûl fî netâ'ici'l-'uḳûl*. thk. Muhammed Zekî 'Abdîlber. Katar: Matba'atu Dûha el-Ḥadîse, 1404/1984.
- 'İşâm el-İsferâyînî, İbrâhîm b. Muhammed el-. *el-Eṭvalu Şerhi Talḥîşi Miftâḥi'l-'Ulûm*. thk. 'Abdulḥamîd Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- 'Ukberî, Ebu'l-Bekâ' 'Abdullâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî el-. *el-Lubâb fî 'İleli'l-Binâ'i ve'l-İ'râb*. thk. Dr. 'Abdu'l-Îlâh en-Nebhân. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1416/1995.

ÖZ GEÇMİŞ

.../.../.... tarihinde’da doğdu. Orta öğrenimini Yılında tamamladıktan sonra Açıköğretim Lisesi’nden. yılında mezun oldu. Daha sonra medresede 6 yıl boyunca Arapça, tefsir, hadis, fıkıh, akaid ve hitabet dersleri okudu. yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığında fahri Kuran Kursu öğreticisi olarak görev yaptı. yılında Bayburt Üniversitesi (İlitam) İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Şu anda resmi bir görev icra etmemekte; muhtelif ilim meclislerinde gönüllü olarak tefsir ve ilmihal dersleri vermektedir. Arapça bilmekte, evli ve bir çocuk annesidir.

